

POŠTNINA
V KRALJEVINI
JUGOSLAVIJI
PLAČANA
V GOTOVINI

ČAS

revija
leonove
družbe

letnik
XXVI

I-II

VSEBINA: Dr. A. Breclj: Družina in zdravje (str. 1) // V. Steska: Slovenska kritika pred sto leti (str. 17) // N. Velikonja: Vpliv tujkega prometa v kulturno-socialnem pogledu (str. 28) // Dr. S. Lapajne: Nove pravice naših avtorjev (str. 36) // Dr. G. Kušej: Sodobno prirodno in pozitivno pravo s posebnim ozirom na francoski pravni objektivizem (str. 36) // Obzornik: N. Kuret: XI. kongres Pax Romanae (str. 63) // Ocene (str. 72) // Zapiski (str. 74)

»Čas«, revija Leonove družbe v Ljubljani, izhaja vsak mesec razen v avgustu in septembru. Uredništvo si pridržuje pravico tuintam združiti dve številki.

Naročnina: 60 Din za Jugoslavijo, 70 Din za inozemstvo. Za dijake velja znižana cena 40 Din, ako se jih naroči vsaj pet na skupen naslov.

Uredništvo: Dr. Janez Fabijan, univ. prof., Ljubljana, Dunajska cesta 17/III., dr. Ivan Ahčin, glavni urednik »Slovenca«, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna in dr. Stanko Gogala, prof. na drž. učiteljišču v Ljubljani.

Uprava: Ljubljana, Miklošičeva cesta 5; tel. št. 3030.

Račun pri poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, št. 10.433 (lastnica računa Leonova družba v Ljubljani).

Odgovornost pred oblastjo: Prof. dr. Fabijan za uredništvo, ravnatelj Karel Čeč za Jugoslovansko tiskarno.

Ponatiskovanje razprav je dovoljeno samo s privolitvijo uredništva in z navedbo vira.

DRUŽINA IN ZDRAVJE.

Zdravstveno razmišljanje ob okrožnici »Casti connubii«.

Dr. Anton Breclj.

Uvod.

Omikani narodi kar vprek preživljajo težke čase. Neverjetna je beda, ki zajema čezdalje širše plasti, še hujša je zmeda v pojmovanju in vrednočenju življenja. Gmotne in duševne osnove se v sodobni, prosvetljeni človeški družbi majejo in rušijo, da je strah pred vsesplošnim razsulom zares upravičen.

Družina, temeljna prvina in naravna podlaga vsej človeški družbi, je dandanes ogrožena zavaljo miselnega razkroja in razbrzdanega življenja, ki sta se iz t. zv. višjih, omikanih krogov razpasla v široke ljudske plasti. Usodno bolezen na korenu omikanega človeštva so opazili bistri misleci in učenjaki, brž ko se je zlo začelo širiti v narode, in iskreno so iskali lekov zoper resno splošno nevarnost. Da omenim nekaj tega človekoljubnega prizadevanja izven krogov naše miselnosti, moram imenovati velikega Rusa Leva N. Tolstoja, ki je s svojimi spisi (največ v Kreutzerjevi sonati in spisu O zakonu) prvi opozoril širšo svetsko javnost na nevzdržne razmere v spolnem življenju; nadalje Šveda S. Ribbinga in Švicarja, letos umrlega profesorja Avgusta Forela, ki si je s svojimi spisi pridobil naslov seksualnega etika. Vsi ti možje so se lotili tega vprašanja že proti koncu preteklega in ob začetku sedanjega stoletja, njim so sledili mnogi drugi z enako resnostjo in vnemo, tako da je silno narasla književnost glede spolnih zadev v vseh omikanih narodih.

Vse to prizadevanje ni imelo doslej vidnih uspehov, družina nevzdržno propada pri vseh omikanih narodih, ker se v imenu neke (materialistične) vede trosijo zmote v mišljenje izobražencev, zmote glede pomena in namena človeka in njegovega življenja, zmote, ki so dovedle izobraženstvo in po njem ljudstvo do zmaterializiranega naziranja in naгон-

skega čutnega življenja. Tako se je zameglila zdrava in jasna zavest glede življenjskih smernic, preizkušena po prastarih, od davnine prevzetih izročilih, očiščena in posvečena po krščanskem blagovestju v mnogih narodih in razpasla se je med nje neka poltena lahkoživost in razbrzdanost, kakor le redkokdaj in malokje v zgodovini.

Papeževa poslanica o krščanskem zakonu posega v vso to duševno zmedo in družabno bedo ne kakor kakšna učenjaška razprava, ki se ji da oporekati, marveč kot jasen in avtoritativen nauk nezmotljivega učitelja, ne kot slaboten poskus, kako zlo omiliti, marveč kot dejanska pomoč. Ta papeževa poslanica je veličasten slavospjev, ki nam razodeva veličje zakona, te naravne ustanove, povzdignjene po krščanstvu do vira svetosti in milosti, močno svetilo, ki razkrinkuje stare in nove zmote o zakonu s čudovito jasnostjo, pa tudi bogata zakladnica, ki nudi vse naravne in nadnaravne pripomočke, da se zakon iznova učvrsti in tako postane človeštvu vir zemske sreče in milosti.

V pričujočem spisu se hočem nekoliko pobaviti samo z onimi odstavki papeževe okrožnice, ki se tičejo zdravstvene strani zakonskih odnošajev, a še pri tem se omejim samo na splošen pregled, saj je nastalo že nepregledno slovstvo o posameznih tozadevnih vprašanjih.

Brezdvomno je zakon ona ustanova, ki ima odločilen vpliv na zdravje posameznikov in na zdravstveno stanje narodov v dobrem in slabem pogledu. Dober zakon je trdna in zanesljiva opora zdravja, slab zakon je vir vsakovrstnega zdravstvenega zla. Prav v današnjem času, ko je prirodostanstvo tako silno napredovalo in se je razvila posebna znanstvena stroka pod imenom biologije, ki proučuje zakone organskega življenja, smo dobili nekaj vpogleda v skrivnostno snovanje prirode, ki ima svoj višek v ohranjanju vrste ali proizvajanju novih bitij. Ti prirodni zakoni življenja veljajo tudi za človeka. Kdor krši te zakone, zapade kazni, ki jo priroda sama izvaja na kršilcu s popolno sankcijo. V zmoti je, kdor meni, da se dajo prirodi izmikati darovi, ki jih darežljivo nudi v obliki čutnega ugodja vsakomur za izvrševanje njenih namenov in da se sme po izmaknjenih darovih odtegovati njeni službi brez kazni, zakaj priroda je dobra mati, a hkrati

neizprosna sodnica in maščevalka. Kazni za kršitve prirodnih zakonov so za vse živstvo enake — propadanje ali bolehanje in pogin ali smrt.

Spolno razmerje človeka je podvrženo tudi prirodnim zakonom in prirodnim sankcijam. Spolne zadeve niso samo zasebne zadeve tega in onega človeka, marveč splošne človeške zadeve, zakaj vse spolno dejstvovanje je po svoji naravi usmerjeno, da se človeštvo ohranja in množi. Vse, kar služi temu prirodnemu redu, služi človeštvu in posameznikom v prospeh, vse, kar temu prirodnemu redu nasprotuje, rodi zlo človeštvu in posameznikom.

Papeževa okrožnica našteva glavne miselne zmote in življenjske zablode naših časov glede razmerja med možem in ženo z vso jasnostjo in jih z vso odločnostjo zavrača s prirodnoznanjskih ali zdravstvenih vidikov, pa tudi z razlogi splošne in npravstvene prosvete in kajpada nadnaravnega verskega stališča.

A. Preprečevanje spočetja.

Papež omenja najprej zločestvo, da se hotno in umetno preprečuje spočetje zaroda. To ogabno početje v prejšnjih dobah razmeroma redkih izkvarjencev in sladostrastnikov se je v današnjih dneh razširilo kakor strupena kuga med narode, saj je dobila po lažiznanstvenih spisih neko navidezno opravičilo, češ da treba iz zdravstvenih in gospodarskih razlogov omejevati in preprečevati spočetje. Poleg te npravstvene potuhe se je polastila človeške poltenosti neka umazana dobičkaželjnost, ki brez sramu izdeluje in vsiljuje razne kemične in fizikalne pripomočke zoper spočetje kot nekake posebne pridobitve novodobne higijene. Silno je zlo, ki ga koti to protinaravno početje. Razbrzdanost narašča v imenu svobodnega in posledic prostega izživljanja, množe se poleg spolnih tudi živčne in duševne bolezni, naveličanje ter stud življenja, razporoke in samomori postajajo vsakdanje prikazni. Izumirajo narodi, ki jim usihajo življenjske korenike.

Proti temu zlu priporoča papež spolno zdržnost in zakonsko čistost, ki sta v novodobnem življenju obledela pojma spričo splošne razbrzdanosti in pohotne poltne pokvarjenosti. Ta npravna propalost v spolnem življenju, ki

znači in prepaja novodobno književnost in umetnost, gledišče in druge zabave, opravičuje svoje protinaravno početje, češ da je spolna zdržnost protinaravna in zakonska čistost nemogoča in da obe nasprotujeta zdravstvenim zahtevam ter svobodnemu pojmovanju življenja.

Kaj pravi k temu resna medicinska veda? Spolno vprašanje je tista zlata óslica, ki nam kaže bistvene kakovosti, miselno in nravstveno usmerjenost vsakoogar, ko znanstveno ali umetniško obdeluje spolne zadeve ali se v njih izživlja. Navzlic grobemu materializmu, ki je do nedavnih časov skorajda neomejeno vladal v medicini, je vendar pretežna večina učenjakov precej enotnega naziranja glede spolne zdržnosti. Resna medicina ne pozna nobene resne bolezni, ki bi izvirala iz spolne zdržnosti, pač pa je nepregledna vrsta hudih in najhujših bolezni, ki nastajajo zavoljo spolne razbrzdanosti. Tako berem pri izrazitem materialistu prof. Forelu¹:

»Mlade ljudi treba navajati (»trenirati«) na delo in vzor ter pomisliti, da se pri mladeničih izravnava spolna zdržnost na neškodljiv način tako, da se časih ponoči seme izprazni samo po sebi v sanjah, dokler ni mogoča poroka; to je daleko najbolje in tako se prepreči okuženje družin z veneričnimi boleznimi.«

Isti učenjak svetovnega slovesa pravi na drugem mestu²: »Močna spolna dražljivost prinaša neskončno več zla kakor nedostajanje ali slabotnost spolnega nagona. Zategadelj velja kot glavno higiensko vodilo čim največ možno zatiranje ali vsaj čim največja zmernost v zadovoljevanju spolnega nagona in navračanje h koristnejšim toriščem življenja.«

Za pričo pokličem še drugega moža, odličnega Amerikanca-Angleža, profesorja za notranjo medicino v Oxfordu W. Oslerja, ki piše v svojem klasičnem učbeniku³: »Osebna čistost življenja je ono preprečevalno vodilo, ki je moramo priporočati mi kot zdravniki. Spolna zdržnost utegne biti težka — temu težja ko drugemu — toda da se prenašati, in naša dolžnost je, to zabičevati mladim in starim, ki iščejo pri nas sveta v spolnih vpra-

¹ Hygiene der Nerven und des Geistes str. 311.

² Ibid. str. 183.

³ William Osler, Lehrbuch der internen Medicin, nemški prevod priredil dr. E. Hoke, Urban & Schwarzenberg, Berlin-Wien 1903, str. 196.

šanjih. Gotovo je, kakor pravi sv. Pavel, bolje se poročiti, nego zgorevati v ljubezenskem zublju, če pa prvo ni mogoče, so poleg Venerinega še drugi oltarji, ki more na njih mladina darovati svoje žrtve. Dve reči sta od petih sredstev, ki jih je priporočal zdravnik Rondibilis Panurge, posebno sposobni, da krotita čutno slò: trdo delo telesa in trdo delo duha. Lenoba je mati vseh grehot.«

Kaj ne, kakor srednjeveška pridiga, a ta v moderni medicinski knjigi, v poglavju o spolni kugi sifili!

Da, resno delo, duševno ali telesno, je edino uspešno sredstvo proti pomehkuženju in poltenosti.

S v e t o v n a v o j n a pomeni za evropsko kulturo največjo katastrofo, ki je Evropa ne preboli zlepa. Vendar ta blazna morija ni brez haska, marsikaj smo se naučili v njej in iz nje, saj je bil to ogromen in zelo krvav eksperiment tudi glede spolnih zadev. Tako je prišlo v vojno službo na stotisoče mož, ki so bili vajeni rednega spolnega življenja in smatrali to dejstvom kot nujno potrebno za ohranjevanje zdravja. V vojni jim je bilo tako izživljanje onemogočeno, zlasti v dobah daljnih pohodov ali prevozov, ob napadih in brambah. Vojni zdravniki so s čudom ugotavljali, da je za časa naporov in nevarnosti spolna sla kar izgubila, da pa se je iznova pojavljala, marsikdaj celo v odurnih izgredih, da je na tisoče poročenih mož živelo leta in leta v vojni službi in ujetništvu spolno popolnoma zdržno in da so se tisoči in tisoči vrnili k svojim družinam čisti in zdravi.

B. Splavljanje.

Drugo zlo, ki ogroža in ruši družine, je po papeževi okrožnici umetno namerno splavljanje, t. j. odpravljanje spočetkov iz materinega telesa, kar papež po vsej pravici žigosa kot zločin.

Da razumemo sedanji položaj, se ozrimo nazaj v p r o š l o s t. V poganskem svetu je bilo s u ž e n j s t v o temeljna ustanova družbe, gospodar je svobodno razpolagal s sužnjem, smel ga je prodati in celo usmrtiti brez kazni. Krščanstvo je odpravilo suženjstvo, dalo sužnjem človečanske pravice, svobodo in življenje. Ž e n a je bila, če ne popolnoma, pa vsaj pol sužnja možu. Krščanstvo je ženo osvobodilo in ji dalo enakovredno mesto poleg moža. O t r o k je bil prepuščen očetovi samovolji, oče ga je sprejel za svojega ali ga zavržel ali dal končati. Krščanstvo je dalo tudi otroku vse pravice polnovrednega človeka in je .

njegovo nebogljenost zaščitilo. V materinem telesu spočet in nerojen otrok je bil sploh brez vsakega pravnega ali družabnega varstva, oče ali mati sta smela početi z njim po mili volji — vse to brez prikrivanja, saj je celo tako prosvetljeni grški zdravnik Hipokrat dajal javna, vsem uporabna navodila, kako se povzroča splav z najmanjšo nevarnostjo za nosečo mater. Krščanstvo se je zavzelo tudi za nerojene otroke in proglasilo vsako namero splavljanja za umor.

To krščansko pojmovanje je prešlo v življenje krščanskih narodov, ki so tudi s svetnimi postavami zavarovali v materinem telesu klijoče življenje. Tako so imele države s krščansko prošlostjo in kulturo postave, ki kaznujejo namerno splavljanje.⁴ S propadanjem krščanskega življenja v pogansko

⁴ Naš novi Kazenski zakonik z dne 27. januarja 1929 ima tozadevne določbe:

§ 170. (Detomor.)

1. Mati, ki usmrti svojega otroka za poroda ali neposredno po porodu ali dokler traja ona motnja, ki jo povzroča pri porodnici porod, se kaznuje, če je otrok zakonski, s strogim zaporom, če pa je otrok nezakonski, z zaporom.

2. V posebno lahkih primerih sme sodišče omiliti kazen po svobodni oceni.

§ 171. (Neposredna odprava telesnega ploda.)

1. Noseča žena, ki sama odpravi svoj plod ali dopusti drugemu, da ji to stori, se kaznuje z zaporom do treh let.

2. V posebno lahkih primerih sme sodišče omiliti kazen po svobodni oceni, nezakonsko mater pa, če je sama odpravila plod, tudi oprostiti vsake kazni.

§ 172. (Posredna odprava telesnega ploda s privolitvijo noseče žene.)

1. Kdor da noseči ženi na njeno zahtevo ali z njenim pristankom sredstvo ali stori, da plod odpravi, se kaznuje s strogim zaporom.

2. Če stori to zdravnik, lekarnar, babica ali kdo, ki vrši to za nagrado, se kaznuje z robijo do petih let.

3. Zdravnik ali babica se kaznuje z zaporom do enega leta tudi, če že započeto odpravljanje ploda dovrši ter o tem ne obvesti pristojnega oblastva v treh dneh.

§ 173. (Posredna odprava telesnega ploda zoper voljo noseče žene.)

1. Kdor da noseči ženi sredstvo za odpravo ploda ali ga sam uporabi proti njej brez njene volje, in gre plod od nje, se kaznuje z robijo do petih let.

2. Če žena zbog tega umre, se kaznuje storilec z robijo najmanj petih let.

3. Kaznovati ni zdravnika, ki pravilno povzroči noseči ženi ob predhodni prijavi oblastvu po zdravniškem komisijskem mnenju prekinitve no-

ali prav za prav brezbožno, čisto materialistično pojmovanje in izživljanje, se je začelo namerno splavljanje, in sicer v tistih višjih družabnih krogih, ne radi ogroženega zdravja, ne radi gospodarske bede, ne iz evgeničnih razlogov, marveč zato, ker je spočeti človeček materi ali očetu v napotje, ki bi jih motilo pri njih sladostrastnem lagodju in brezskrbni pohotnosti. To početje višjih krogov seve ni ostalo prikrito nižjim in širšim ljudskim plastem, ki so se ga kaj radi poprijeli, ker je za nje delala reklamo umazana književnost sprijene umetnosti in laživede in ker se je toliko zmaterializiranega zdravništva izpozabilo, da je začelo izvajati umetno splavljanje kar na debelo. Izmislili so si nebroj indikacij, to je razlogov, ki naj bi splavljanje upravičevali in sicer zdravstvene, družabno-gospodarske in evgenične. Svetovna vojna ni pokončala niti v najbolj krvavih letih toliko življenj, kakor jih mori kulturna Evropa leto za letom. Samo v Nemčiji cenijo na leto okoli pol milijona namernih splavov. Žal, da to zločinsko početje tudi v naši domovini ni tako tuje. Žalostno prvenstvo v tej sramotni zadevi je dosegla boljševiška Rusija, ki je umetno splavljanje uzakonila, vsaka mati sme v prvih mesecih nosečnosti v bolnico, kjer ji brezplačno na njeno željo odpravijo plod ne glede na zdravstveno ali gmotno stanje ali druge izmišljene ozire. Lani je zboroval na Dunaju neki kongres za seksualno reformo in poleg drugih »svobodomiselnih« prememb v postavodaji zahteval tudi postavno nekaznivost za splavljanje, slaveč pri tem boljševiško barbarstvo kot vzorno novodobno pridobitev...

Kako potreben je bil papežev slovesni ugovor proti tej strahotni zablodi novodobnega življenja! Ali pa je papežev poziv morda, kakor bi hoteli nekateri, trdosrčen in krut, ko od-

sečnosti ali odpravi plod, da ji reši ali odvrne neizogibno nevarnost za njeno zdravje, če to na noben drug način ni mogoče.

4. O ustanovitvi zdravniške komisije izda ministrstvo za narodno zdravje posebno uredbo. (Ta uredba še ni izšla doslej, predlog je, da tvoriyo komisijo trije zdravniki, uradni zdravnik, zdraveči zdravnik in zdravnik-operater. Splav naj bi se smel izvršiti samo v javni bolnišnici ali priznanem zdravilišču.)

§ 174. (Oglasi o abortivnih sredstvih.)

Kdor objavlja javno ali po tisku oglas, s katerim prikrito ali očitno ponuja, javno razlaga ali hvali izvestna sredstva ali orodje za odpravo ploda ali ponuja za to svoje ali tuje usluge, se kaznuje s stroгим zaporom do enega leta.

ločno prepoveduje žrtvovanje nerojenega otroka v prid zdravstveno ogroženi materi? Kaj pravi na to resna medicinska veda?

Lev N. Tolstoj imenuje medicino lažno vedo z ozirom na spolne zadeve, s kakšno pravico, je njegova stvar. Lažna je v toliko, v kolikor je zmaterializirana in glede splavljanja je tak materialistično usmerjeni Eskulapov učenec v klavrnih vlogi, da on kot zdravnik, ki je po poklicu čuvar zdravja in življenja, prevzema vlogo sodnika in celo krvnika!

Navzlic materialistični poplavi je mnogo zares odličnih zdravnikov, ki odločno odklanjajo vsako namerno splavljanje. Iz najnovejše dobe je posebno značilno stališče, ki ga zastopa vseuč. profesor dr. Fr. Frank, ravnatelj porodnišnice v Kolinu na Reni. Ta učenjak poroča o svojem 36 letnem delovanju v tem zavodu. Vanj je bilo sprejetih 69.451 žena in deklet, gotovo je bilo med temi mnogo hudih in najhujših primerov, ko je bilo materino zdravje in življenje ogroženo po nosečnosti. On ni nikdar napravil umetnega splava, umrljivost nosečih žen je bila na njegovem zavodu mnogo manjša kakor na zavodih, kjer se izvršuje umetni splav iz zdravstvenih razlogov, zakaj po Frankovem prepričanju je reševanje otroškega življenja najboljši način, da se reši življenje materi; kar služi spočetku, ne more škodovati materi.

Profesor Frank ni bela vrana v medicinskem svetu. Zoper splav so nemški profesorji Winter, Bumm, Gruber in drugi, celo na Francoskem, odkoder je zavel detomorni zli duh, se oglašajo odlični znanstveniki proti umetnemu splavljanju, kakor so Surbled, Doléris in Pinard.⁵

⁵ Med najbolj pogostne indikacije za umetni splav in sterilizacijo spada brezdvomno tuberkuloza. O tej kot nekaki medicinski dogmi berem v ugledni medicinski reviji izpod peresa vseuč. profesorja in ravnatelja ženske klinike v Tübingenu (Medizinische Klinik, 16. okt. 1931, Nr. 42) naslednji odstavek: »Za enkrat se ne smatra tuberkuloza (pljučnih) vršičkov, ki je bila poprej tolikrat vzrok za prekinitve nosečnosti, danes več tolikanj kot nevarna oblika tuberkuloze (v. Römberg). Potem smo v zadnjih letih znatno premenili svoja klinična naziranja o poslabšanju tuberkuloze zavoľjo nosečnosti. Močno se je po sreči omajalo staro stališče, da naj se ob trčenju nosečnosti z boleznijo odstrani fiziološko (pravšno) stanje nosečnosti namesto da se zagrabi bolezen. Zdaj se nagiblamo po zaslugi odločnega Mengejevega postopanja mnogo bolj k zdravljenju tuberkuloze v nosečnosti namesto k umetnemu splavljanju in nimamo slabih uspehov (Schulze-Ronhoff).

O umetnem splavljanju sem priobčil razpravo, kjer sem utemeljil na podlagi lastnih izkušenj in medicinskega slovstva prepričanje, da je vsako umetno splavljanje odveč in proti zdravniškemu poklicu, v življenjeslovnem pogledu pa veliko zlo.⁶

C. Porodne operacije in sterilizacija.

V isto vrsto kakor umetno splavljanje, ki je namerna moritev nerojenih otrok, spadajo tudi operacije pri porodu, kjer se dogoja, da zdravnik žrtvuje, to je zamori otroka, ko ga razkosa, da s tem dejanjem olajša materi porod in jo reši iz nevarnosti. Papeževa okrožnica tega početja ne omenja, ker se to izvršuje čedalje bolj redko, saj se je operativna tehnika tudi v porodništvu tako izpopolnila, da je mogoče rešiti mater in živega otroka in je v vseh omikanih krajih dovolj opremljenih zavodov in usposobljenih zdravnikov v te svrhe. Vendar treba pomniti, da je razkosavanje živega otroka, ki se navadno začena z navrtanjem in izpraznjenjem otrokove lobanje kot največje porodne ovire — umor, ki ga vesten zdravnik ne bo zakrivil nikdar.

Pač pa se papeževa okrožnica obsežno bavi z nekim drugim zdravniškim početjem, ki se v novejšem času uveljavlja in širi, namreč sterilizacijo, odvzemanjem plodne sposobnosti ali ojalovljenjem. To se vrši tako, da se operativno izrežejo spolne žleze (moda ali jajčnik) ali se uniči njih delovanje z rentgenovimi ali drugimi elektrokemično vplivnimi žarki, ali pa da se podvežejo ali izrežejo dovodne cevi (semenovod ali jajcevod), kar onemogoča oploditev in spočetje. Papež ne obsoja vsakega takega ojalovljenja, saj je treba odstraniti moda ali jajčnike, ako se je v njih ugnezdila kakšna življenju nevarna bolezen, rak, tuberkuloza ali da se reši življenje, ni pa dopustno uničenje ali pohabljenje zdravih spolovil v druge svrhe, naj jih tudi imenujejo z lepim nazivom profilaktične ali evgenične, ker nihče nima pravice uničevati ali pohabljeni svojega telesa, tem manj kdo drugi ali katero koli oblastvo. Skopljenje zločincev, pijancev, umobolnikov, epileptikov in drugih, ki je v nekih državah postavno dovoljeno, žigosa papež kot krivično nasilje.

⁶ Glej: Še en glas o umetnem splavu. »Čas« letnik XVIII, 1923/24, str. 295—308.

Č. Ženska osamosvoja.

Še ena zadeva je v papeževi okrožnici, ki globoko posega v zdravstvene razmere družine in družbe, namreč ženska osamosvoja ali emancipacija.

Žensko vprašanje je veliko poglavje samo zase, da je ne moremo v tem kratkem spisu niti očrtati. Z zdravniškega in življenjeslovnega stališča je treba poudariti kot usodno zмотo, ako zahtevajo zmedeni novotarci žensko osamosvojo v vsakem pogledu in hočejo rešiti ženo moškega samosilja in samovolje v zakonu, kjer da je žena sužnja moški pohoti in rodilni stroj družbi. Žena bodi, tako pravijo in mnoge novodobne žene slede v svoji slepoti tem mamnim pozivom, enakopravna možu tudi v spolnih, gospodarskih, družabnih, prav posebno tudi v zakonskih zadevah.

Papež zavrača tako prizadevanje za zmotno in kvarno, posebno nevarno za ženo samo, za družino in družbo sploh. Po vsej pravici. Mož in žena si nista enaka, že po naravi je v njih velika razlika v telesnosti in duševnosti, torej ne moreta imeti enakih dolžnosti in ne enakih pravic. Ako je v vsej živi prirodi izvedena spolnost, ki po nepojmljivi in čudežni modrosti ureja postanek enakovrstnega naraščaja in s tem ohranja in množi živstvo, ima tudi dvojna različna izvedba enega in istega človekovega tipa svoj pomen in namen. Niti mož niti žena nista popoln človek v življenjeslovnem pogledu, saj nobeden izmed njiju ne more ohraniti sam svojega rodu, torej živeti preko meje svojega bivanja v potomstvu, marveč človeštvo se ohranja po združbi obeh, moža in žene v višjo in popolno enoto. Ta enota uspeva po načelu delitve dela, ki je čudovito izvedena pri vseh živih, najpopolnejše pri človeku. Mož in žena imata vsak svojo življenjsko nalogo, ki je različna, zato je že po naravi vsak izmed njiju različno, a popolno opremljen za različni nalogi v telesnem in duševnem oziru. Ta različnost se ne da zabrisati, in kdor ravna drugače, greši zoper življenje, ki brezobzirno kaznuje take zablode.

Ženi je naravni, življenjski poklic m a t e r i n s t v o in kar je s tem v zvezi. Vse, kar je naperjeno proti temu življenjeslovnemu poklicu, oškoduje družino in družbo, najbolj pa ženo samo. Žena, ki se namerno odteguje svoji življenjski nalogi, zapušča temelj in glavni razlog svojega življenja in njeno priza-

devanje, da bi se zenačila z možem, jo privede tja, kjer je bila pred krščanstvom, v suženjsko odvisnost moške pohote.

Kaj ima vse to opraviti z zdravjem? Silno mnogo! Mati je poklicana vzgojiteljica otrok in čuvarica njihovega zdravja. Materino oko, materina roka, materino srce so vsakemu otroku nujno potrebne in skoraj da nenadomestne stvari. Kjer ni matere, je vzgoja otrok nedostatna, njihovo zdravje peša. Ker pa se stvarja podlaga človeškemu zdravju prav v otroških letih, je za zdravje posameznikov in naroda vprav materino delo odločilnega pomena. Saj nam vsakdanja skušnja prav posebno zadnjih let kaže v žarki luči vse zdravstveno gorje, valeče se iz družin, ki nimajo matere sploh ali matere v polni meri.

Materinstvo je samo po sebi, vselej in povsod naporna, žrtev in odgovornosti polna javna služba; v naših časih, žal, prepogostoma težavna in navadne moči presešajoča služba. Radi nezaslišane bede je nešteto mater prisiljenih, da se morajo poleg materinskih nalog baviti še s kakim pridobitnim poklicem, da ohranjajo sebi in svojcem golo življenje, ki ni človeka dostojno. Žena se ne reši iz teh strahotnih stisk, izvirajočih iz brezbožnega materialističnega gospodarstva, ako se izneverja svojemu naravnemu poslanstvu; boljševiška Rusija, ki je izvedla žensko osamosvojo do konca, je žalostna priča razkroja, ki se kaže na bednih otrocih in prav posebej tepe osamosvojeno ženo.

Papež pozivlja ženstvo, naj ostane zvesto svojemu naravnemu zvanju in ga bodri, da se zavzema za dosego vseh pravic, ki se tičejo njegove časti in pogojev človeka vrednega življenja, pred vsem postavnega varstva in gmotnih sredstev za vršenje materinstva. Papež smatra to kot zahtevo pravičnosti, ne samo ljubezni, in svareče vabi ves krščanski svet, da z modro zakonodajo, pravičnim gospodarskim redom, in v časih izrednih stisk z deli krščanske usmiljenosti omogoči ženi vršenje materinstva v človeku dostojni obliki.

D. Priprava za zakon.

Zmotno mišljenje o zakonu in blodno zlorabljanje njegovih dobrin osvetljuje papeževa okrožnica v tako jasni luči, da se nam krči srce ob strahotnem stanju premnogih družin, zlasti če ga primerjamo z družino, kakršno nam je dalo krščanstvo in

kakršno nam slika papež kot mikaven in dosegljiv vzor, saj nam v isti okrožnici nudi obilje sredstev in potov, kako dospete zbežano človeštvo do tega vzora, kako se vpostavi in utrdi družina, da najde v njej zrahljana, v temeljih omajana družba, svoje varno zatočišče in zanesljivo oporišče, odsev nekdanjega raja.

Papež pravi, da se snuje zakonska sreča ali nesreča že v otroških letih in mladeniški dobi, kakršen otrok, tak mladenič ali mladenka, kakršen mladenič, tak mož, kakršna mladenka, taka žena. Zato polaga papež vso važnost na **krščansko vzgojo** otrok. Ta vzgoja otrok, kakor jo zamišlja papež, je bistveno različna od novodobne nege otrok, ki daje otrokovemu telesu bohotno rast in ustvarja v otroku prepričanje, kakor da je telesno uspevanje in lažodje smisel življenja. Krščanska vzgoja ne zanemarja telesnosti, pač pa jo po pameti krepi z utrjevanjem; navaja namreč otroka, da se nauči prenašati nevšečnosti in trdosti vsakdanjega življenja brez škode, da zna pretrpeti mraz in vročino, lakoto in žejo, napor in bolečino brez cmerenja, zakaj mehkužje v otroški dobi spravlja otrokovo duševnost pod telesnost. Otroku treba vcepiti pred vsem drugim znanjem poznanje božjega nauka o človeku in njegovem namenu, zlasti pa krepiti voljo, da bo umel in hotel brzdati strasti ter pravilno usmerjati svoja nagnjenja, vcepiti mu je treba živo zavest dolžnosti, ki jih ima do Božja, sebe in družbe. Sevê, besede mičejo, zgledi vlečejo!

Kaj pa s spolno vzgojo? Je potrebna ali ni potrebna? Tudi o tej stvari, ki se dandanes tako razpihuje, govori okrožnica v posebnem odstavku. Izrečno svari pred pretiranim fiziološkim poukom, ki uči bolj »premeteno grešiti kakor pa krepostno in čisto živeti«. Gotovo je potrebno, da dobi človek v tistih letih, ko se je začelo delovanje spolnih žlez in so se razvili drugotni spolni znaki na njem, poučenje o vsem tem dogajanju v njem, ki pomeni samo začetek spolnega razvoja in je še daleč do spolne zrelosti, da spozna mlad človek v teh organih one čudovite naprave, ki so po naravi namenjene vzvišenim smotrom, ne pa zgolj osebni nasladi, in da je vsako preobračanje tega življenjeslovnega reda kvarno in usodno tudi za posameznika.

Res da se ta potrebni pouk pri nas zanemarja in da črpa mladina svoje znanje o spolnih zadevah premožokrat iz najbolj

umazanih virov, ker so tudi dobromisleči in probujeni roditelji navadno v zadregi, kako naj rahločutno uvedejo svojega odraščajočega otroka v prirodne tajne, ne da bi okvarili njegovo sramežljivost, ki je pristna, naravna čuvarica njegove čistosti. In vendar je ta pouk potreben o primernem času in v primerni obliki, kar najbolje lahko pogode roditelji. Če je roditeljem iz kateregakoli vzroka nemogoče, da svojega odraščajočega otroka pouče, ko se jim zdi to vendar že potrebno, naj izroče zadevo v rešitev zdravniku svojega zaupanja vobče. Za duhovnika in učitelja pa ta naloga vobče ni posebno primerna; ko že pride katera taka zadeva vpričo nedoraslih ljudi v razgovor, naj jo obravnavajo tako preprosto in naravnost, kakor nam govori o njih evangelij.

Najbolj kvarno pa vplivajo spisi, slike, predavanja, oglasi, ki obravnavajo spolne zadeve z »naravnega, znanstvenega« stališča, kakor da je v spolnem izživiljanju višek sreče in namen življenja. Kajpada je ta materialistični strup sila mamljiv in mladim ljudem nevaren. Čudim se, da se tudi pri nas najdejo vzgojitelji, hoteč biti posebno napredni, ki slave nagoto, ki razpravljajo kočljive zadeve pred mladostniki v sirovi, naturalistični obliki, ki smešijo na veri slonečo nravnost kot hinavščino, in krščanski zakon kot nasilje. Taka spolna vzgoja nam res ni potrebna! Kakšna pa?

Naj govori namesto mene sloveči in priznani učenjak higienik Gruber¹¹: »Na koncu sem s svojimi izvajanji. Iz neolepotečenega opisa resničnosti izhajajo sami po sebi zaključki. Zdravoslovje ima prav tiste zahteve kakor nravoslovje:

Ureditev vsega spolnega življenja v službi zaroda! Oplemenitev čisto živinskega občevanja v nraavstveno skupnost!

Najvišja zahteva je, da se mora naučiti vsakdo obvladovati svoj spolni naĝon! Zdržnost vseh spolnih užitkov do nastopa popolne spolne zrelosti in do konca lastne rasti! Uĝoditev spolnemu naĝonu zĝolj v zakonu! Zmernost v uživanju, tudi v zakonu! Obzirnost nasproti zakonskemu drugu!

Nimam kaj pristaviti tem lapidarnim vodilom.

Zĝradba brez temeljev ali na slabih temeljih se kaj rada zruši. Zakon, ki nima zadostne podlage, se kmalu podira, v ruševinah trpita zakonca in hirajo otroci, zavoljo tega trpi družba. Iz nepripravljenega zakona prihaja najhujše in vsako-

¹¹ Hygiene des Geschlechtslebens, str. 114.

vrstno zlo, gmotno in zdravstveno, npravstveno in prosvetno. Zato zahteva papež skrbno daljno in bližnjo pripravo za zakon. Poleg temeljitega poznanja resnic o življenju, poleg splošne krepostne vzgoje priporoča papež prav posebno premišljeno izbiro zakonskega druga, ki naj je ne vodi slepa strast, ne zgolj želja po svetnih dobrinah ali drugi manj plemeniti nagibi, marveč prava in čista ljubezen, ki je v bistvu pripravljenost, da se človek žrtvuje vsega svojemu zakonskemu drugu. Ker je človeku pri izbiri življenjskega druga poleg mladostne neizkušenosti tudi več ali manj zaslepljen po naravnem nagonu v pravilni presoji, naj se drži modrega sveta svojih staršev in drugih dobrohotnih ljudi, upoštevajoč četrto božjo zapoved!

V skrbni izbiri zakonskega druga, ki jo papež tako poudarja, je vključena skrb za zdravstveno stran zakonskega življenja. Zakon ni zdravilo zoper nikakšno bolezen, za zakon treba poleg telesne zrelosti tudi dovoljne razvitosti in utrjenega zdravja, saj stavi zakonsko življenje na oba zakonca mnoge zahteve, zlasti na ženo. O tej priliki mi je posebej omeniti, da nosijo mnogi sami na sebi zdravi ljudje v sebi kali hudih duševnih, živčnih, čutilnih, krvnih in drugih bolezni, ker izhajajo iz družin, kjer so take dedne bolezni v krvi. Silno nevarno je v tem pogledu tudi sokrvje. Dandanes je biologija že mnogo odkrila, kar je za preprečevanje teh strašnih bolezni važno in odločilno, zato naj se bodoči zakonci zatekajo, kjer je količkaj sumnje za obstoj takšnih nevarnosti, v posvete k izkušenim zdravnikom! Samo ob sebi je umevna zahteva, da prinese zakonec sam polno zdravje v zakon, kar po pravici pričakuje od druga!

Papež ne pozablja gmotne strani zakonskega življenja. Izrečno zahteva, da »zakonci že mnogo prej, preden stopijo v zakon, razmišljajo, kako bi preprečili ali vsaj zmanjšali gospodarske težave in skrbi bodočega življenja.« Gospodarski red je krivičen, gmotna beda, ki tepe široke ljudske sloje, je posledica mamonizma, a ne povsem, zakaj prav toliko in najhujše bede izvira iz gmotno neutemeljenih zakonov. Vsaj skromno gmotno podlago imej vsaka družina že v naprej, vsaj borno opremljeno bivališče in po zdravi pameti zagotovljen obstanek v obliki te ali one pridobitne sposobnosti in zaposlenosti. Kako lahkomišno se dandanes ravna v tem pogledu tudi pri

nas, koliko zakonov se sklepa brez zdravstvene sposobnosti in brez vsake gospodarsko gmotne pripravljenosti!

Sklep.

Tudi naša slovenska družina je že marsikje načeta in se ruši, ker nima zadostnih temeljev, duševno nravnih ali zdravstvenih in gmotnih; število nesrečnih družin se med nami množi, kar silno ogroža obstoj našega itak majhnega narodiča, ki vendar ima v družbi večjih narodov gotovo svojo nalogo.

Kaj nam nalađa papeževa okrožnica?

Ako sem jo prav umel, bi odgovoril na kratko: intenzivno kulturo družinskega življenja in ojačeno, pomnoženo družinsko vzgojo, vzgojo namreč za družino, za poveljno družinsko življenje.

Kakor ni v divni okrožnici bistveno prav za prav nič novega, tako tudi nam ni treba nič posebno novega pri delu za okrepitev družine.

Poleg doma in cerkve so skrbele doslej verske in prosvetne organizacije za pravilno pojmovanje življenjskih vprašanj in temu primerno življenje, njih delo bi trebalo še poglobiti in razširiti s posebnim poudarkom na zakon. Mladinska in sportna društva naj le goje zabavo in pametne telesne vaje, a naj ne zanemarjajo duševne vzgoje, zlasti pa jačenja volje! V življenju sploh in v zakonu posebej treba vztrajnih delavcev in utrjenih značajev. Gospodinjske šole in gospodinjski tečaji so vse hvale vredne prireditve, ki naj bi se razširile prav posebno na delavske kroge, kjer dekleta nimajo doma prilike, da se priuče za zakon potrebnemu poslovanju. Splošna zdravstvena predavanja, tečaji z vežbami, o negi otrok in strežbi bolnikov naj bi bili stalno na dnevnem redu.

V vsem tem naj bi veljale kot vodilne smernice za družinsko vzgojo:

Slovenskemu možu in mladeniču treba vcepiti kot ponos zavest, da bo spoštoval v vsaki ženi sebi enakovrednega človeka, ki je tolike cene, kakor lastna mati ali sestra ali hči ali katerakoli ljuba žena. Kar noče, da se zgodi njim, naj ne stori nobeni ženi!

Zenam in dekletom treba vzbuditi zavest, da je njen naravni poklic: mati, gospodinja, družica — torej zakonska žena,

ki se mora zanj skrbno pripraviti, da ne bo v njem trpela, zakaj kakor mora ona pri zakonski zgradbi nositi tri vogle, tako jo ruševine tarejo trojno. Ne zakon za vsako ceno, marveč samo srečen zakon ji bodi geslo, rajši nič, kakor zakon z dvomljivo ali negotovo bodočnostjo! Drži naj se cerkve, ki je ženo otela suženjstva in ji dala vse dostojanstvo v krščanskem zakonu!

Viri:

- Anton Bonaventura, škof ljubljanski, Ženinom in nevestam, Ljubljana 1910.
- A. Brecej, Seksualni problem in inteligenčni naraščaj, »Čas« XIX, Ljubljana 1924/25.
- Isti, Še en glas o umetnem splavu. »Čas« XVIII, Ljubljana 1923/24.
- Fr. Žgeč, Ali spolna vzgoja res ni potrebna? Ljudska tiskarna, Maribor (brez letnice, letos).
- Joseph Antonelli, Medicina pastoralis, editio quarta, Frid. Pustet 1920, 3 zvezki.
- Capellmann-Bergmann, Pastoral-Medizin, 19. Aufl. Paderborn 1923.
- Prof. Aug. Forel, Die sexuelle Frage, 4. und 5. Aufl. München 1906.
- Isti, Hygiene der Nerven und des Geistes, 6. Aufl. Stuttgart 1919.
- Dr. Frank, Schutzensel oder Würpengel? Grundsätzliches zur Frage der Ungeborenen Köln 1921.
- Prof. Dr. Max v. Gruber, Hygiene des Geschlechtslebens, 48.—50. Aufl. Stuttgart 1922.
- Dr. W. Hajek, Geschlecht und Gesundheit, Wien—Leipzig 1922.
- Dr. Harriet u. Klein, Geschichte der Prostitution aller Völker und Zeiten.
- R. Klinger, Berlin (brez letnice).
- Dr. Alfred Hegar, Der Geschlechtstrieb, Stuttgart 1894.
- Elen Kej, Ljubav i etika, prevela D. Cvetkovičeva, Beograd 1919.
- D. L. Loewenfeld, Sexualleben und Nervenleiden, II. Aufl. Wiesbaden 1899.
- D. Albert Moll, Untersuchungen über die Libido sexualis I—II Band, Berlin 1897/98.
- H. Muckermann, Kind und Volk, 2 dela, Freiburg in Br. 1921.
- Isti, Um das Leben der Ungeborenen, II. Aufl. Berlin—Bonn 1922.
- Dr. phil. J. Müller, Die Keuschheitsideen, Mainz 1897.
- Dr. E. Reich, Geschichte und Gefahren der Fruchtabtreibung, 2. Aufl. Leipzig 1893.
- Prof. Dr. Seved Ribbing, Die sexuelle Hygiene, Stuttgart 1896.
- L. Ruland, Grenzfragen der Naturwissenschaften und Theologie (Pastoralmedizin) München 1920.
- Adele Schreiber, Mutterschaft, ein Sammelwerk, München 1912.
- Die Schule der Ehe (11 avtorjev), 5. Aufl. München 1926.
- Dr. F. Siebert, Sexuelle Moral und sexuelle Hygiene, Frankfurt a/M. 1901.
- Dr. W. Stekel, Was im Grunde der Seele ruht... 3. Aufl. Wien (1920).
- Isti, Masken der Sexualität, Wien (brez letnice).
- Leo Tolstoj, Über die Ehe, übersetzt v. Korfiz Holm, München 1905.
- Dr. Otto Weininger, Geschlecht und Charakter, Wien u. Leipzig 1903.
- Dr. J. Müller, Das sexuelle Leben der Naturvölker, Leipzig 1902.
- Dr. H. Steiner, Sexualnot und Sexualreform. Verhandlungen der Weltliga für Sexualreform. (IV. Kongress in Wien 1930.) Wien 1931.
- Milica Grafenauerjeva, Iz duhovnega življenja družine. Mohorjeva knjižnica 42, Celje 1931.
- Razna medicinsko-strokovna dela.

SLOVENSKA KRITIKA PRED STO LETI.

Viktor Steska.

Znan je Levstikov klic po ostri kritiki. Levstik sam je bil jedek kritik, ki je včasih neusmiljeno, večkrat celo krivično ocenjal slovenske pisatelje. Zato je umljiv upor proti njegovemu klicu. Kritike sicer tudi pri nas ni nikoli nedostajalo, samo da je bila mehka in blagosrčna. Preostri kritiki pa zlasti starejši možje niso bili naklonjeni, saj so iz svoje skušnje vedeli, da le odbija in še tistim redkim pisateljem, ki so zastavili pero, jemlje veselje do dela. Slovenci so bili tedaj veseli, če je sploh kdo kaj slovenskega spisal. Ves pouk se je vršil v nemškem jeziku in vsi uradi so poslovali nemško. Slovenci so morali biti hvaležni, če je kdo prijel za pero in svoje misli povedal v domačem jeziku. Celu prevode so pozdravljali z veseljem in s skoro nič manjšo radostjo kakor izvirne spise. Zato tudi niso delali dosti razločka med izvirnimi deli in prevodi; zadovoljni so bili, da so mogli sploh kaj čitati v domačem jeziku.

Zato so s takim veseljem pozdravili Koseskega, ki je prva leta Novic kar sipal pesmi, čeprav dolgovezne in prevedene. Merili so spise bolj po količini kakor po umetniški vrednosti; že sama slovenska beseda jih je mamila.

V tem smislu moramo presojeti naše prve slovenske pisatelje, ki so večinoma uporabljali vse svoje moči v prvi vrsti za umljiv in pravilen jezik. Zato se tudi tedanje ocene sučejo največ ob več ali manj uglajenem jeziku.

Po Kopitarju in Čopu so se slovenski kritiki v javnosti začeli oglašati v Bleiweisovih Novicah.

Poleg javne kritike pa opazamo pred sto leti tudi tajno kritiko, državno in cerkveno. Državna se je tikala vseh natisov, cerkvena pa verskih in nabožnih spisov.

Policijsko predsedstvo na Dunaju je z odlokom 12. oktobra 1810 odredilo in določilo svetno cenzuro, cerkveno je pa cerkvena oblast že davno prej uvedla.

Tu hočemo objaviti nekaj uradnih ocen nabožnih spisov iz dobe med l. 1816 in 1840 iz arhiva ljubljanskega škofijskega ordinariata po abecednem redu dotičnih pisateljev.

I. Baraga (1797—1868): »**Dušna paša** za kristjane, ktiri žele v' duhu in v' resnici Boga moliti.«

Ocenjevalec *Vojska* je 19. maja 1827 pisal, da delo ne obsega nič dobrim pravem nevarnega, vendar pa ni brez napak, da bi se moglo kar brez popravkov natisniti. Baraga rabi večkrat gnadlevi namesto usmiljeni. Gnadlevi bi se smelo rabiti le, če je govor o Bogu. Poleg mnogih slovničnih napak na vsaki strani se nahajajo molitvice, ki vodijo preveč k pobožnjaštvu, ki se morejo priporočati le bolj premišljujočim dušam n. pr. redovnicam, manj pa delovnemu ljudstvu. Sem spadajo »Litanije od pokore« itd. Pisec se tudi večkrat ponavlja in napravlja s tem nekatere molitve predolge. Tudi množica vzklikov in vzdihov, ki jih obiluje vsaka molitev, morda bolj jemlje čast božjemu imenu, kakor da bi vzbujala, poživiljala in vzdrževala sveta čuvstva in pobožno nadahnjenje.

Pisatelju v pohvalo pa se mora priznati, da je imel pri sestavljanju tega dela zelo plemenit namen in da je nameraval dati preprostemu ljudstvu v roke novo nabožno knjigo, ker jih je še vedno premalo. — Gubernij je delo odobril 9. aprila 1829 št. 7234.

2. »*Od Počastenja in Posnemanja Matere božje*«. Gubernij je natisak dovolil 9. aprila 1829 št. 7232.

II. **Dolinar Luka** (1794—1863), lokalist na Jančem, je 18. decembra 1831 predložil škofijstvu rokopis: »*Pesme v' Godove in Praznike celiga leta*«. Te pesmi je ali izboljšal ali pomnožil ali pa sam zložil. Ocenjevalec Josip Burger je 21. marca 1832 dostavil škofijstvu obširno oceno: Pesmi so povzete iz že znanih, ali pa prevedene iz nemščine in latinščine, nekaj pa je na novo sestavljenih. Čeprav pa je ocenjevalec zelo zavzet za to, da se klene verske pesmi uvedejo in širijo in se z avtorjem popolnoma strinja o njihovi koristi, ki jo pesnik tako lepo popisuje, vendar teh pesmi ne more niti odobravati niti hvaliti. Napak in nepravilnosti je v njih toliko, da bi bilo treba kar celo delo preoblikovati. Cenzor ne mara govoriti o nepravilnostih jezika in poezije, ki vsakega količkaj paznega in v slovnični podkovanega čitatelja nemilo dirnejo po nenaravnih in neokretnih stavkih, trdih okrajšavah in okrnitvah posameznih besed, po napačnem merilu in slabih rimah, marveč le opozoriti na netočnosti, ki se bolj vsebine tičejo kakor oblike:

1. Neumljivi stavki, ki delajo težavo celo spretnim mislecem. Človek dvomi, kaj je hotel avtor povedati, n. pr. »celiga sveta slavenje cerkev spremi v nebo«; ali: »on ocira nam altar«;

ali: »brez madeža od padeža, take pomočnice ni«; ali: »sveta nevošljivost tebe poželi«; ali: »čez tavžente sonce v' obilni svetlobi«; ali: »za vselej odšli so posvetni tesnobi«.

2. Motijo nekateri neplemeniti in neprimerni izrazi, ki, čeprav niso spotekljivi, vendar ne spadajo med cerkvene pesmi, n. pr. »Topleniga mleka ali terte sadu, medu, ki se steka iz ogret'ga satu — raji ima ko rožice na ročicah.« Po pravici bi smeli vprašati: Ali je Jezus prvo noč svojega rojstva topljeno mleko in vino pil in med lizal? Kako neprimerno vprašanje! In vendar bi moral avtor z »da« odgovoriti.

Ali: »Tebe (hlev) teše skira, dlet in žatlaka.« Gotovo malo pesniško! O Mariji pravi: »S svojo prošnjo jo (pot v' nebesa) maše« radi rime »kaše«. O Jezusovem rojstvu piše: »De skozi tebe gre na dan.« Bolje bi bilo: »De 'z serca tvojga vglveda dan.« — »Pred hudičam nas obrani,« bolje: »Nas sovražniku ubrani.«

3. Navaja dogodke, ki niso zgodovinski, ki poeziji ne koristijo, ki pa se morajo v cerkvenem pesništvu grajati, ker bi jih nevedni smatrali za zgodovinsko resnico in bi jih tako zavajali v zmote, n. pr.: »Oljè je iz trupla sv. Miklavža izviralo.« S pripovedovanjem o takih nekritičnih čudežih se več škoduje ko koristi. Na str. 34 pripoveduje o pastirčku ob Jezusovem rojstvu z imenom Jozva, bržkone radi rime uboštva. Kakšna rima! Avtor pripoveduje, da je imel sv. Jožef, Jezusov rednik, v Betlehemu sorodnike. Prejkone je to zapisal, da bi neusmiljenost Betlehemcev, ki sv. družine niso sprejeli, prav živo predočil. Te ga ne bi smel storiti, ker se zgodovina ne sme narejati.

4. Bogoslovna mnenja, katera še niso cerkveno določena, naj bi se molče prešla, da ne bi dajala povoda raznim sporom. To naj bi veljalo tudi o Marijinem brezmadežnem spočetju. Zato naj bi stalo mesto: »že v' spočetju čista vsa« bolje: »serca čistega si bla.« Tako bi se tudi mesto: »zdaj brez madeža spočeta,« bolje glasilo: »v' Božji milosti spočeta.«

5. Nekaj stavkov se glasi nedogmatično, n. pr. sv. Nikolaja prosi, naj s svojega trona kak dar ali kako milost podeli mesto izprosi. Isto velja za stavek, da Marija milosti deli. Če se popravi, bi se kitica glasila:

»De Boga bi prav spoznali

In ljubil' iz vse moči,

Prebivalše v' sercu dali,
Vsak ljub dan in vse noči,
Brate svoje res ljubili,
Zopernikam odpustili,
De nas Bog kidej oblagri,
Sprosi nam Marija ti.«

Nepравilnost provzročajo tudi neslovniško narejene besede, n. pr. ozdravljenik namesto zdravnik. Ozdravljenik je pač le ozdravljeni človek. Namesto te besede bi moralo stati zdravnik, oziroma pri Jezusu, ki lahko vsakega ozdravi: ozdravnik. Zato bi se moglo reči: »Prav častiti ozdravnika.«

Ne sicer dogmatično napačno, pač pa nepravilno se glasi za Waschbecken »verč« (krug). Boljše bi bilo: »In vode je v' posodo vлил.«

Ni primerno, da se besede iz knjige Modrosti popolnoma na Marijo uporabljajo. Te besede veljajo pač o Jezusu, ki je večna Modrost in je Marija njegova mati. Zato naj bi se pesem s to podobo izpustila.

6. Recenzent opozarja, da obstojajo nekatere v tej zbirki se nahajajoče pesmi v boljši in pravilnejši obliki in jih tudi že javno pojo, zlasti tiste, ki so iz latinščine prevedene. Te pesmi naj se ohranijo, nikakor pa naj se ne dovoli, da bi se s slabšimi pomnožile. Zato naj avtor slabe izpusti in z boljšimi nadomesti, zlasti s Potočnikovimi.

Tako je ocenil Dolinarja semeniški spiritual Josip Burger, 21. marca 1832.

Luka Dolinar je vrnil 25. julija 1832 popravljene rokopis in izjavil, da ne soglaša povsem z recenzentom, zato tudi ni vsega popravil. Radi slabih oči naj se mu odpusti, da rokopisa ni še enkrat prepisal, ampak popravke kar staremu izvodu pridejal.

Luka Dolinar je na posamezne točke odgovarjal in jih pojasnjeval, n. pr. »Celiga sveta slavenje (slava) cerku spremi v' nebo« pomeni: Cerkev spremlja s svojimi slovesnostmi slavo, ki jo uživa sv. Nikolaj, do neba. — »Sveta nevošljivost tebe poželi« pomeni: uboga koč, zavidam ti, da nisem na tvojem mestu, da bi mogel Jezusa v njegovi ljubkosti gledati. Pesniški vzlet! — Zvezdoslovci nas uče, da so stalnice sama solnca in posvetna tesnoba — vallis lachrimarum.

Glede »Topleniga mleka in terte sadu« je treba misliti, da so pastirci prinesli mleko, vino in med Jezušku v dar; uživala

sta pa te darove Marija in sv. Jožef. Radi vrstice »Tebe teše skira, dlet in žatlaka« se zagovarja, da so v resnici s temi orodji hlev delali. Če v božičnih pesmih niso nepoetične besede mah, slama, jaslice, zakaj bi bile nepoetične prej navedene? — Dolinar odgovarja še nadalje na vsako točko, kar pa tu preskočimo.

Spiritual Josip Burger je na to repliko zopet obširno odgovarjal dne 5. septembra 1832. Škofijski ordinariat je ta odgovor poslal L. Dolinarju s pripombo, da naj ime pastirja Jozveta izpusti, v drugih opombah pa naj poljubno postopa. — Gubernij je natisk te zbirke »Pesme za Godove in Praznike celiga leta« dovolil 19. januarja 1833.

Luka Dolinar je že 18. dec. 1831 predložil v odobrenje škofijstvu rokopis prej imenovane zbirke. Rešitev in dovoljenje za natisk je prejel torej radi ocen več ko eno leto pozneje.

Dolinarjev rokopis: »Izidor brumni kmet. Bukvice lubim kmetam podelene. Iz nemškiĝa prestavil Luka Dolinar« je pregledal in ocenil ter priporočil v odobrenje Josip Kek, katehet na dekliški šoli v Ljubljani.

Rokopis: »Bridkosti Našega Gospoda Jezusa Kristusa«, ki ga je Dolinar škofijstvu predložil l. 1837., ni našel milosti. Leta 1838. je bil odklonjen, kar je razvidno iz vloĝnega zapisnika, zakaj v arhivu ni najti nobenega spisa o tem delu.

III. **Francoski katekizem.** Leta 1814 je ilirska dvorna organizacijska komisija ta katekizem prepovedala, češ, da ni dosti vreden in da ima ekonomski priključek, ki je povzročil med duhovniki mnogo nevolje. Za mestne šole predpisani veliki katekizem se prevaja in izide kmalu. Tega že željno pričakujejo. Ko zagleda beli dan, se bo hitro razpečaval, zato tudi Viljem Konn, knjigarnar, radi prepovedanega francoskeĝa katekizma ne bo imel prevelike škode, ker bi ga tako nihče več ne kupil. Prav pa bi bilo, ko bi se mu za 872 konfisciranih izvodov dala odškodnina. Tako je škof. ordinariat svetoval 8. avgusta 1816 št. 509 guberniju na njegovo vprašanje z dne 23. jul. 1816 št. 7920.

IV. **Friedrich Thomas:** 78 deutsche Predigten. Ta rokopis sta ocenila ugodno glede vsebine in oblike spiritual Josip Burger in profesor dogmatike Andrej Gollmayr. Burger je podpisal oceno 24. febr. 1832. Friedrich je bil l. 1826. še bogoslovec.

V. **Listi in Evangelji v' nedele in praznike celiga leta.** Tiskarnar Josip Blaznik je 8. marca leta 1832. predložil to

knjigo za dovoljenje ponatiska. Škof. ordinariat je zahteval, da naj se jezik popravi, ker je že zastarel. V začetku so mislili, da se bo mogla poprava izvršiti kar na tiskanem izvodu. Radi mnogih popravkov je bilo treba vse besedilo posebej spisati.

VI. **Pekec Anton**, kaplan pri Sv. Jakobu v Ljubljani je predložil v odobrenje: »Razlaganje dopoldanske službe božje.« Gubernij je poslal škof. ordinariatu rokopis, da naroči piscu, naj po predpisih predloži še en izvod. Pekec pa je v tem času umrl. Njegov prijatelj spiritual Burger je po želji ranjkega Pekca rokopis popravil in ga dal v dvojniku v odobrenje škof. ordinariatu. Gubernij je natisak dovolil 1. febr. 1834 št. 1525, škof. ordinariat pa 20. febr. 1834 št. 82.

VII. **Pirc Franc** (Pierz) (1785—1880) je prosil za odobrenje rokopisa »Pot kristianske modrosti, ali podučenje kaj narboljšiga ima kristian storiti in kaj narnevarnejšiga se varvati, de bo gotovo izveličan.« Rokopis je izročil Jan. Ciglerju (Ziegler), župniku v Višnji gori, ki ga je pregledal in izročil škofijskem ordinariatu. Pirc je nameraval oditi za misijonarja v Ameriko in je zbral nauke, ki jih je podajal doma svojim rojakom, v kratki ascetiki. Prosil je 14. junija 1835 naj se mu spregleda predložitev rokopisa v dvojniku. Rokopis je kot škofijski cenzor prebral katehet Josip Kek in ga pohvalno ocenil. Škof. ordinariat ga je 25. nov. 1835 odobril.

VIII. **Potočnik Blaž** (1799—1872) je dal dne 3. februarja 1827 v odobrenje »Molitvine bukvice, posebno za mlade, po nemških ponarejene«. Obširno oceno je spisal župnik pri Sv. Petru v Ljubljani, Bedenčič; bolj na kratko sta se odrezala kanonika Albreht in Vojska.

Dva tedna pozneje je Potočnik izročil že drugo knjigo (16. febr. 1827): »Svete pesmi za vse Velke praznike in nedelje med letam.« Pisava je metelčica. Recenzent Vojska je 3. aprila 1827 rokopis pohvalil, češ, da so pesmi pripravne, da vzbujajo pobožna verska čuvstva. Le namesto v novi pisavi (metelčici) naj bi se rajši izdale v stari (bohoričici), ker bi se lažje razširjevale. Drugi cenzor Andrej Albreht je izjavil, da ni našel v pesmih ničesar, kar bi bilo proti veri ali nrvnosti. Tretji cenzor Janez Bedenčič, župnik pri Sv. Petru v Ljubljani, pa je dal obširno oceno. Graja vrstico: »Greha grozni strup zatret«. Ne samo radi posledic, ampak tudi sam na sebi je greh ostuden in škodljiv. Želi pa, da se zahvalna pesem: »ta veličastna in skriv-

nostna« natančno prevede. Peta kitica se mora s četrto dobro skleniti in nanašati na Zveličarja. »Milost nam če zaslužiti« kaže le na voljo ne pa na uspeh in izvršitev itd. Malone k vsaki pesmi pristavlja opombe in nasvete. Datum 29. marca 1827. Potočnik je nekaj nasvetovanih popravkov sprejel, nekaj pa odklonil. Škof Anton Alojzij Wolf mu je tak rokopis odobril 5. aprila 1827.

L. 1829 je Blaž Potočnik prevel pravila Leopoldinske ustanove. Gubernij je dovolil natisk 14. avg. 1829 št. 18.023. Leta 1834 je gubernij dne 1. febr. št. 1538 odobril rokopis: »Obiskanje križoviga pota od zveličaniga Alfonza Marija Liguori«; škof. ordinariat je dal svoje dovoljenje 20. febr. 1834.

IX. P. **Felicijan Rant** (1790—1842): »Sedem postnih pridig od štirih poslednih reči.« 1829. Rokopis sta ocenila dva cenzorja: S. in Josip Burger.

S(upan — Zupan?) je podpisal oceno 28. jan. 1833. Rokopis, kakršen je sedaj, ni zrel za natisk. Pravopis in jezik potrebujeata poprave. Glede vsebine in oblike se mora spis zboljšati; n. pr. na str. 12. in 13: »Ali veliko več bi mogel reči (mašnik umirajočemu): Loči se pregrešna duša... dans nej bo tvoj kraj v peklu... med hudičim« etc. Tako strašne kletve! Na str. 15. je nejasna konstrukcija. Na str. 24, vrsta 5: »Ni treba lagati«, kakor bi bilo sicer treba. Na str. 31, v. 10.: Pred njima bo visela sodna vaga, oba (pravični in grešnik) se bota mogla na — njo usesti (preveč po domače); pravičniga bo vzdignila ta vaga v' Nebesa (podoba zmaličena). Na str. 32, v. 1.: Napuh in mlačnost se rada skrijeta, zato k' imata v sebi veliko drugih mejnih grehov(?). Dosti duš je, ktere gredo vsaki teden k' spovedi, pa sture vselej rop božji, zato k' se spovedo brez grivenge(?), gredo dvakrat, trikrat(?) k sv. obhajilu, pa sture vselej rop božji, zato k' so brez ajfra(?). Nič nečistiga ne pojde v' nebeško kraljestvo. Dober in vsmilen je Bog, pa le dokler smo na tem svetu (Bog je vendar vedno tisti). Na str. 66: »Se en drugi skriti greh pogubi veliko tavžent duš... Mlačnost. Mlačne, zanikerne duše, ne čutijo, de so v' velikih grehjih, one hodijo vse mirne, brez skrbi vsaki teden k' svet. obhajilu, pa jih je vonder veliko, ktere rajžajo naravnost v' peklenski brezen.« Kako zverženo in moteče mešanje raznih pojmov in resnic z drznimi trditvami! Na str. 36. in 37.: Pravični bodo ojestro tožili (pri sodbi!). Uni revež bo upil: Bog! štrafej tega ohernika, kter-

ga sim zapstojn celo uro prosil za almožno, štrafej ga, k' mi ni hotel pomagati« itd. Zveličani — pa tako maščevalno kričanje! Na str. 62. slika peklenske muke: »celo morje žvepleniga ognja. V sredi vidite sedeti v' žerjavci zakopaniga prekletiga človeka. Oči so, koker de bi mu dva goreča ogla v' glavi tičala; jezik koker goreči plemenast meč — — — všesa, iz katerih plemen ven šviğa . . . njebove pers razjeda strupena ognjena kača.«

Pisatelj bo, če pregleda in presodi svoj spis, pač še marsikaj našel, kar potrebuje spremembe in pile, preden pojde v tisk. Posebno mora pri svetopisemskih citatih navajati poglavje in vrsto, da se uporaba lahko pregleda.

Še obširneje je spis ocenil 10. nov. 1832 spiritual Jos. Burger: Snov je za postne pridige zelo pripravna, ker more poslušavca presuniti, mu obujati sveta čuvstva in sklepe za boljše življenje. Avtor kaže tudi posebno umetnost, da zbuja čuvstva in vodi k poboljšanju. Pripravno uporablja v ta namen vsa potrebna sredstva, povesti, prilike, zglede iz vsakdanjega življenja, dokaze ad hominem, živahne popise, celo hiperbole. V tem oziru bi smeli te pridige imenovati dobre. Pogrešamo pa prave predstave in prepričevalne razloge, na katere naj bi se naslanjala čuvstva s sklepi, da bi bili sklepi stalni. V teh pridigah je kaj malo takih razlogov, ki bi um prepričevali in voljo nagibali k dobremu. Avtor sam mimogrede pozablja nanje, čeprav je malo prej obljubil resnico dokazati. Dozdeva se, da avtor pri dispoziciji ni dosti pazil, zato je toliko vrzeli in nedoslednih odstavkov, ki se čitatelju kar vsiljujejo. V 6. pridigi govori v 3. delu, kako zveličani Boga gledajo in uživajo, ko je to že v 1. delu popisoval in bi moral po napovedi v 3. delu govoriti o večnosti nebeškega veselja. Potem obširno razpravlja o mlačnosti, kakor bi lenoba med sedmimi glavnimi grehi ne obsegala tudi mlačnosti.

Več mest je nejasnih, dvoumnih, skoraj nedogmatičnih. Na str. 67 pravi: »Za grešnike prosim, usmili se čez nje, o Bog!« Ne pove pa pogojev, pod katerimi se Bog grešnikov usmili. Na str. 30. piše: »Baltazar je svete posode iz J. tempeljna pokradel« namesto »poropal«; neuki bi lahko mislili, da je bil Baltazar nočni tat. Večkrat rabi besedi beriški hlapci namesto briči. Svetopisemske besede »mane, tecel, fares« naj bi prevel v »končano, pretehtano, razdeljeno«. Pekel popisuje preživo. Prepogostoma rabi besedo preklet in ferdaman.

Jezik je tako nepravilen, da v Ljubljani že 30 let ni izšla nobena knjiga s tako spakodranim jezikom. Koliko ima nemških besed, ki bi se jih lahko otresel, n. pr. ferdamani lušti, ferbežen joger, v' cugih ležati, cajt, neizgrunten, cagati, žlak, natirlih, ofert, šac, nuc, nucen, nezmasen, štima, jerperga, noter dati, čez dati, lon nazaj deržati, dol tergati itd. Pogoste so tudi pomote zoper sintakso. Pridevnik moškega spola v ednini je vedno določen (Burger piše: stoji vedno v množini; v nikalnih stavkih stoji namesto roditelja tožilnik. Glede pravopisa je treba pripomniti, da iste besede ne piše dvakrat enako.

Zato naj se rokopis temeljito popravi.

X. **Švab Gašpar**, župni vikar v Hotedršici (1797—1866) je predložil leta 1841 rokopis: »Pogled v večnost, ali preišlovanje šterih poslednih reči človeka.« Delo je ocenil Juri Zupan. Spis je prevod po nemški knjigi: »Ein menschlicher Blick in die Ewigkeit oder Betrachtungen über die letzten Dinge des Menschen, von Conrad Tanner, des Benediktiner-Stiftes Einsiedeln Abte.« Švab je po tej knjigi sestavljal pridige. Ker je opazil, da ljudje te govore radi poslušajo, je sklenil delo posloveniti in dati v tisk. Cenzor Zupan ni našel v rokopisu nič spotikljivega; tudi jezikovno je bil zadovoljen; pristavil pa je vendar nekaj jezikovnih pripomb, če se bo hotel pisec po njih ravnati. Škof. ordinariat je rokopis 26. maja 1832 št. 1233 odobril.

XI. **Veriti Franc** (1771—1849): »Keršanski katoliški nauk za odrašene.« Cenzor je bil prof. Andrej Gollmayr. Cenzor svetuje, naj se pri nauku o milosti izpuste nekateri stavki glede predestinacije, ker bi jih čitatelji mogli razumeti janzenistovsko. Škof. ordinariat je delo odobril 9. marca 1832 brez vseh opazk. Glede na jezik graja, da pisec piše ampa namesto ampak, čeprav je v »Življenju svetnikov« vedno pisal ampak. Res je, da pišemo pa namesto pak, toda ampa nikoli. Namesto »porodniki« (ital. genitori) naj bi pisal udomačeno besedo »stariši«. Konjunktiv naj bi označeval z »bi«, ne samo z indikativom, n. pr. »Keršanski nauk ima konc, de bomo vekomaj zveličani«, namesto »de bi bili«.

XII. **Zalokar Janez** (1792—1872). Gubernij je 24. januarja 1820 št. 928 izročil škof. ordinariatu v izjavo rokopis: »Tomaža Kempčana Hoja za Kristusam« v smislu dvornega kancelijskega dekreta z dne 21. julija 1814. Škof. ordinariat je 3. febr. 1820

izjavil, da proti natisku od njegove strani ni ugovora. V tem času je vložil knjigovez in založnik Henrik Adam Hohn prošnjo, da bi se mu dovolil ponatis Tomaža Kempčana, ki je bil že l. 1807. odobren. Priložil je dotično knjigo in prvo polo novega natiska. Gubernij je 5. julija 1820 št. 5560 sporočil škof. ordinariatu, da mu je Zalokar pojasnil, da njegov rokopis nima stika s Hohnovno izdajo razen iste tvarine, pa še te ne popolnoma, ker je Zalokarjev prevod prirejen po drugi izdaji. Ker pa ima Hohn pravico do izdaje Tomaža Kempčana že od l. 1807. in je to delo drugo kakor Zalokarjevo, naj ordinariat poda izjavo, če ne ugovarja tej nakladi.

Ordinariatu se je čudno zdelo, da je poleg Hohnovne izdaje T. K. priložena še nova pola T. K.; zato je Zalokarja vprašal, ali ima kaj pripomniti (14. julija 1820 št. 800). Zalokar je 28. julija 1820 pojasnil, da je dal T. K. natisniti Kleinmayru; po dotiskani 3. poli pa je pustil Kleinmayra in delo izročil Eggerju, ki mu tiska v polno zadovoljstvo. Priložena pola je Kleinmayrovega natiska in nima Hohn nobene pravice do nje. Škof. ordinariat je 16. avgusta 1820 št. 876 zadevo guberniju pojasnil in se izjavil, da zoper Hohnov ponatis iz l. 1807 nima pomislekov, meni pa, da bi bilo primerno, če gubernij Hohna ukori, da hoče na podlagi tuje pole dobiti dovoljenje za ponatisk. Gubernij je 20. avgusta 1820 št. 1014 pojasnil, da Hohn ni nameraval slepariti, ampak je le prosil za pravico ponatiska že l. 1807. izdanega T. K., ki je prvotno izšel že sredi 18. stoletja. V dokaz, da pa hoče tudi Zalokar izdati T. K., je predložil prvo polo Zalokarjeve pri Kleinmayru tiskane izdaje, češ, da posega Zalokar v njegove pravice. Le pomotoma se to v dopisu na škof. ordinariat ni poudarjalo. Obe izdaji sta potrjeni. Če hočeta založnika doseči kritje tiskovnih stroškov, naj se sama med seboj pobotata.

Gubernij je 11. decembra 1821 št. 16.191 še izročil ordinariatu Zalokarjev rokopis: »Molitvenik za odrašene otroke in za mladenčce.« Škof. ordinariat je izjavil 18. jan. 1822 št. 1601, da natisku ne ugovarja, pač pa je dodal nekaj potrebnih in koristnih pristavkov; naslov pa naj se glasi: Molitve za mlade ljudi.

XIII. **Ziegler Janez**, kaznilnični kurat (1792—1869), je predložil l. 1831. dva rokopisa v odobrenje: »Mašne bukvice, to je, Molitve per sveti Maši, tudi druge vsa-

kimu kristjanu potrebne molitvice« in »Dober nauk, ali kratko podučenje, se časne in večne nesreče obvarovati.«

Ti dve knjižici je Matej Svetličič 28. febr. 1832 ocenil. V prvi je popravil pravopis. Pogreša kratko ogledalo vesti, ki je preprostim ljudem zelo potrebna, da se morejo pravilno izražati. Križev pot je predolg, saj obsega eno četrtno knjižice. Pojasnila h Kristusovemu trpljenju bi lahko izostala, ker se nahajajo n. pr. v Veritijevi razpravi. Manjkajo tudi potrebne molitve, n. pr. molitev na paši, pri umirajočih, molitev pred jedjo in po jedi, pred delom in po končanem delu. — Tudi drugi rokopis je cenzor popravil glede pravopisa in slovnice. Zgodbo o Virginiji popisuje Livij drugače kot Ziegler, zgodbo o Kleliji pa smatrajo zgodovinarji za bajko, zato bi jo mogli rabiti le za zgled rimskega mišljenja, ne pa za vzor nedolžnosti.

Rokopis so nadalje pregledali še prof. Dagarin, prof. Gollmayer in semeniški ravnatelj Juri Zupan. Vsi se v bistvu strinjajo s Svetličičem. Škofijski ordinariat je rokopis odobril 9. marca 1832.

Gubernij je dovolil natisk Zieglerjevega rokopisa: »Bratovščina sv. Leopolda k' pomoči misionarjam, to je poslanim oznanovavcam keršanske katoliške vere v Ameriki.« Spis je večinoma prevod petih zvezkov nemških letnih poročil te bratovščine. Gubernij 25. maja 1833 st. 11 073.

Ziegler je predložil l. 1838 še rokopis: »Izmael«, to je popis groznih hudobij in strašne smrti hudodelnika Jakopa Mihona itd. Ta rokopis pa radi neprimerne vsebine ni našel milosti, zato natisk ni bil dovoljen.

XIV. **Žerovec** (Scheroviz) **Karel**, župnik v Zireh, je dal guberniju l. 1825 dva nemška rokopisa: 1. »Zeitrechnung geschichtlicher Begebnisse der hl. Schrift von Adam bis zum Tode des hl. Evangelisten Johannes« in 2. »Erklärung des apostolischen Glaubensbekenntnisses.«

Neimenovani cenzor je grajal nekaj malenkosti. Knezoškof Wolf, ki je koncipiral izjavo za gubernij, priznava, da v rokopisu ni nič veri in npravnosti nasprotnega, toda tudi nič novega. Če se že natisk dovoli, naj avtor rokopis popravi po priloženi oceni. (Škof. ord. v Ljubljani 7. maja 1826.)

XV. Gubernij je 8. febr. 1819 sporočil škof. ordinariatu, da mu je knjigovez Kremžar predložil v potrjenje dva spisa. Škof. ordinariat je odgovoril glede teh rokopisov:

1. »Art und Weise in den täglichen häuslichen Geschäften zugleich an das bittere Leiden Christi zu gedenken.« Ta spis je sestavljen v tako trivialnem smislu in v tako nedostatnem, visokosti predmeta neustreznem jeziku, da ne zasluži tiska (typum non meretur), tem manj, ker policijski prezidij 12. okt. 1810 zahteva, da morajo mladinski spisi koristno vplivati na um in srce.

2. Istotako se ne more odobriti rokopis: »Duhovna dekla«, ki jo je glede jezika, ne pa glede vsebine predelal rajni Vodnik.

3. Ni pa pomiselka proti natisku litanij vseh svetnikov in Matere božje.

VPLIV TUJSKEGA PROMETA V KULTURNO-SOCIALNEM POGLEDU.

Narle Velikonja.

Moderna pridobitna veja tujski promet je svojevrstna industrializacija pokrajine, v kateri se vrši. Da označimo njen gospodarski pomen posebno spričo carinskih mej, ki so nastale po svetovni vojni, jo imenujemo tudi »nevidni izvoz«. Pri tem ne mislimo samo na povišani konsum deželnih pridelkov, temveč tudi »nevidni izvoz dela«, to je povišanje zaposlitvenih možnosti domačega prebivalstva, z drugo besedo, iz tujsko-prometnega kraja se določene množine domačih pridelkov ne izvažajo, ker jih konsumirajo v kraj sam došli gostje, pri čemer opazamo celo uvoz surovin v dotični kraj, kjer se predelajo za konsum. Radi dotoka gostov pa se odpre mnogo do tedaj v kraju nepoznanih možnosti, da se zaposlijo domače delovne roke. Za naše razmotrivanje je, mislim, brez pravega pomena, iskati točno definicijo tujskega prometa in bo dovolj, če razločujemo dotok dvoje vrst gostov v določeni okoliš, in sicer ono, ki pri prihodu v kraj nima pri tem gospodarsko-pridobitnega namena, od druge vrste gostov, ki pri svojem potovanju zasledujejo gospodarsko-pridobitne cilje. Pripomniti je treba, da že bivanje v določenem okolišu začasno se nahajajočih tujcev, ki žele, da se jim to bivanje omogoči, ne more biti brez

vpliva za kraj, vendar imajo večji vpliv na okolico le oni gostje, ki prihajajo v kraj, da zadovolje nematerialne potrebe.

Kolikor prihajajo gostje v kraj sam iz iste pokrajine odnosno države, za dotično pokrajino odnosno državo ta pridobitna veja na prvi pogled ne pomeni novih dohodkov, toda pri pazljivejšem opazovanju vidimo tudi v tem primeru, da se radi izmenjavanja in prelivanja denarnih sredstev iz imovitejših zbiralnikov med širšo množico reši v narodno-gospodarskem oziru marsikatera delovna moč in da radi tega ostane v pokrajini odnosno državi marsikdo, ki bi sicer moral iskati dela izven pokrajine odnosno države. To zvišuje povpraševanje po domačih pridelkih in vsekakor jača narodno gospodarstvo. Ta obtok sredstev tišči tudi nazaj v pokrajino tok podeželskega prebivalstva v mesto.

Na vprašanje, kako vpliva tujski promet v kulturno-socialnem pogledu na narod, bi bil najkrajši odgovor: Kakor bi prenesel mesto v določen kraj; za večje tujsko-prometne kraje pa: Kakor bi prenesel velemesto. Kdor je že opazoval, kako vobče reagirajo naša mesta in trgi na tuje vplive, predvsem kar se tiče mode in dnevne žurnalistike, mi bo priznal, da se ta reakcija kaže v slepem kopiranju, najrajši še v pretiranem kopiranju. Človek ima vedno občutek, da se nahaja v velemestnih predmestjih, ki delajo isto. Razumljivo je to že radi socialnih struktur velemestnih predmestij in pa naših mest in trgov. V obeh se v pretežni večini nahajajo po večini enaki družabni sloji, ki v čudnem nagonu izkušajo v slabšem materialu posnemati višje in bogatejše družabne sloje. Zato opažamo vedno tisto, skoraj bi rekel smešno nesoglasje, da se izkušajo doseči uspehi z imitacijo dragocenega materiala. Prav tako opažamo, da je naša inteligenca po večini celo organizatorno in svetovno-nazorno stran tujih narodov hotela kar enostavno prenesti na domača tla brez asimilacije domačemu gledanju življenja. Tudi velja še danes hvala in sodba inozemstva o tem ali onem za neizpodbitno in kot najvišji apel na javnost se dnevno pojavlja vprašanje, kaj bo rekel tujec.

To potezo našega življa moramo vsekakor upoštevati, ko razglabljamo vplive tujskega prometa na naš narod. Gost, ki pride v naš kraj, prinese s seboj celo vrsto svojih navad in potreb, ki jih mora gostitelj vedeti in se zanje zanimati. Da se pri tem te navade in potrebe kozmopolitizirajo, da se zbude

v narodu samem nove potrebe in želje, je naravno. V kraju in pokrajini se civilizacija dvigne in obenem se vraščajo v določeno okolico vse dobre in slabe posledice civilizacije glede večje izobrazbe, hrane in pijače, obleke, stanovanja, družinskega življenja in preskrbovanja otrok, prometnih naprav, pojmovanja dela, načina zabave, starih običajev, načina gospodarstva in gospodinjstva, občevanja z gosti in končno tudi glede svetovnega nazora.

Za sprejemanje gostov na letovišča, v kopališča in zdravilišča je vsekakor potrebna večja strokovna in splošna izobrazba ljudem, ki so pri tem zaposleni. Strokovna gostilničarska stran: natakarstvo, kuharstvo, kletarstvo, knjigovodstvo, hotelsko obratovanje, jezikovno znanje, poznavanje tujih običajev in navad itd., zahteva mnogo več znanja in izkušenj, nego bi bilo gostilničarju v tem kraju potrebno za domače prilike. Dokler se to znanje uporablja samo za izpolnitev tujsko-prometnega obrata, je to stremljenje narodno-gospodarsko in kulturno koristno, socialno kvarni vplivi na okolico pa se pokažejo v hipu, ko se ima osebje, ki ima to znanje in izkušnje, za nekaj boljšega od okolice, kakor tudi ni od koristi, ko se spusti gostilničar, hotelir ali kak drug podjetnik v podjetja, ki presegaajo njegovo znanje in sposobnosti.

Občevanje z gosti, ki, kolikor vemo iz izkušenj, pripovedujejo gostitelju le o svojih uspehih in zamolče neuspehe, individualne in posebne prilike, ki so spremljale njih uspehe, utegne domačina zavesti v napačne račune, kakor zavedejo navidezno ugodne prilike nevesče borzizance, ki nimajo večjega pregleda na svetovnem trgu, v napačne špekulacije. Radi tega bi rekel, da je izobrazba, ki jo zahteva tujsko-prometni obrat, kakor vsaka druga izobrazba, v korist samo onim modrim podjetnikom, ki z vso mirnostjo le v okviru svojega znanja vrše to službo in ki se tega znanja poslužujejo le zato, da čim preciznejše in čim natančnejše v tem obsegu izpopolnjujejo svoj obrat. To načelo je gotovo važno za naše podeželje, ki je na tem, da se razvije v letovišče za goste, ki iščejo miru in oddiha. Kdor gradi, ne sme računati na takojšnjo amortizacijo, kdor uvaja novosti, ne sme pretiravati preko svojega obrata. Toda kdor gradi, bi mu bilo svetovati, da gradi z mislijo, kako bo prilagodil novo gradnjo tujskemu prometu, in ko uvaja novosti, naj uvaja že preizkušene stvari v okviru svojega obrata.

Povsem naravna posledica je, da rodi izobrazba, ki jo zahteva tujski promet, nujno napredek glede higijene, izboljšanja prometnih sredstev, šolstva, kmetijsko-vrtnarskih obratov in obrtnih izdelkov. Ne samo tujsko-prometni obrati, temveč cela okolica si izboljšuje svoje higijenske naprave. Omenim samo gradnjo vodovodov, napeljavo elektrike, ureditev kopališč in hiš znotraj in zunaj. To so velike kulturne in civilizacijske pridobitve. K temu pride še prizadevanje za lepo lice kraja: regulacija potokov, kanalizacija kraja in snažne lepe ceste.

Zahteva po višje organiziranem šolstvu je neizogibna: strokovno šolstvo, meščansko šolstvo in tečaji za obrtnike. Ker nastajajo v kraju višje življenjske potrebe, se izpopolnjujejo tudi kmetijsko-vrtnarski obrati, goji se, odnosno je dana možnost za razvoj cvetličarstva, za pridelovanje izbranega sočivja in sadja, ki prihaja v nekaterih krajih često do pomena na svetovnem trgu, n. pr. meranska jabolka. V takih krajih je možno razviti intenzivnejšo živinorejo, ker je mnogo bolj rentabilna nego drugod, pri čemer se razvija mlekarstvo in sirarstvo. Za primer navajam, kar sem sam videl, Zillersko dolino, kjer rede nekateri hotelski podjetniki krave v teži do 900 kg samo za svoj obrat, ker je režija pri večjih kravah razmeroma manjša in dobiček razmeroma mnogo večji nego pri malih vrstah. Vrh tega porabijo ti podjetniki poleg mleka in sira tudi meso ter s tem izločajo dobiček mesarja in prekupčevalca. Isto stremljenje za izboljšanjem proizvodov vidimo pri raznih obrtih, predvsem v pohištvnem mizarstvu. Veliki boljši obrati zahtevajo boljšo opremo, kar učinkuje tudi na okolico. Umetni obrti se odpira možnost večjega razmaha tudi pri izdelavi malih krajevnih spominkov, narodnih motivov in narodnih noš.

Če si ogledamo vplive tujškega prometa na hrano in pijačo, moramo poudariti, da letovišča in kopališča obiskujejo taki gostje, ki jim prilike to dovoljujejo. Značilna je poleg tega tudi psihološka poteza pri letoviščarju, da hoče v letovišču veljati za nekaj več nego je v resnici in da zahteva postrežbo, ki gre preko njegovega običajnega domačega konsuma bodisi v izberi jedi in pijače, bodisi po njih množini. Poleg tega uvaja v kraj s svojimi zahtevami svoje domače in tudi tuje jedi in pijače. Umljivo je, da se pri tem tudi okolica sama navaja na boljšo, čeprav ne bolj zdravo hrano. Ta nova navada, ki je za kraj tem slabša, če se morajo potrebščine uvažati tudi za domači

konsum, znatno črpa domača denarna sredstva in često tudi zdravje prebivalstva. Podeželje prodaja svoje domače pridelke, da kupuje tuje, celo inozemske pridelke. Naj vzporedim za zgled samo oranže in banane z jabolki, draga, predvsem tuja vina in likerje z domačimi vini in žganjem. Pri tem je treba še upoštevati, da se domači pridelki v sorazmerju svoje vrednosti vedno ceneje prodajajo nego kupujejo tuji.

Isto velja glede obleke. Gost, predvsem ženska, prihaja v letovišče z izborom svojih najboljših toalet. Že ozračje letovišča je tako, da so te toalete po svoje rafinirane in prilagodene letoviškemu okolju. Nepoučena ženska okolica se pri tem lahko zavede v napačno misel, da se dado take toalete uporabiti tudi za cesto, kajti dejstvo je, da ugajajo ženski nečimurnosti bolj kričeče, nego preproste in okusne obleke. Zato srečavamo često ponekod že preprosta kmečka dekleta v nemogočih, pretirano dragih, za kmečko okolje popolnoma brezokusnih oblekah, nogavicah in čevljih. Napačno bi bilo sicer trditi, da vpliva pri tem samo tujski promet. Pretežni vpliv izvira od mesta, zgled gostov pri tem ženske samo potrjuje. Temu vplivu se skuša inozemstvo izogniti s propagando za narodno nošo, pri čemer se tudi nam odpirajo široke možnosti za vzgojo našega ženskega sveta.

Nadvse blagodejno vpliva tujski promet na kulturo stanovanja in njega opremo. V krajih, kjer je razvit tujski promet, se vse zgradbe zidajo pod tem vidikom; zaduhle sobe z majhnimi okni izginjajo, odpravljajo se zanemarjene kuhinje in zanikarna stranišča. Zunanje lice poslopij se izpreminja in dobiva nov okras. Kdor le more, napelje vodovod in elektriko v hišo in hlev. Kolikor nas more učiti inozemstvo, vidimo, da tujski promet v svoji osnovi ni nasproten narodnemu stilu, temveč ga celo podpira in pospešuje. V tem pogledu nam nudi najlepši zgled Tirolska, kjer obstoja posebna uradna ustanova, ki z nasveti in načrti pospešuje gradbeno gibanje v narodnem slogu. Pri nas smo žal šele prav v zadnjem času začeli resno misliti na to, prej pa še pokvarili svoje najlepše letovišče Bled.

Če primerjamo družinsko življenje kmečke hiše z družinskim življenjem tujsko-prometnega podjetnika, potem moramo priznati, da postaja družinska vez v zadnjem slučaju mnogo rahlejša. Razumljivo nam to postane, če upoštevamo, da dela kmečka družina po večini za naturalne pridelke, ki prihajajo

v prid celi družini, in da šele poglavar družine te pridelke vnovčuje za potrebe svoje družine. Pri vsaki industriji in zato tudi pri tujskem prometu pa dela vsak član družine za zaslužek v gotovini in si ga izkuša radi tega čimprej osamosvojiti. Nemirno poslovno življenje člane tako zaposli izven družine in njenega vpliva, da se družinske vezi zmerom bolj rahljajo ne glede na to, da si člani iste družine često zaidejo celo v konkurenco. Ker se tudi žena lahko z uspehom zaposluje v tej panogi, od perice in sobarice do kuharice ali celo voditeljice obrata, postanejo otroci ovira, da se jih vobče branijo ali pa zanemarjajo njihovo vzgojo. Vpliv gostov, ki so po navadi brez otrok v letovišču, v tej smeri je očiten, posebno ker je letoviščarka brez otrok prosta in svobodna, da se lahko udeležuje letoviščenega življenja. Priznati moramo dalje, da naše ljudstvo ni več tako na višku, da bi se pred tujcem z velikim številom otrok ponašalo, temveč se skuša sramežljivo opravičiti, kajti nekakšna bojazen pred zgledovanjem drugih je po mojem opazovanju močnejša nego pa strah radi preskrbe otrok. Tu ne pomaga drugega, kakor da ustvarimo med našimi ljudmi spet staro psihozo ponosa in preskrbimo za otroke, katerih matere so čez dan zaposlene, dnevno zavetišče ali drugo zaposlitev, da se ne potepajo po cestah. V naših krajih sicer opazamo, da se precejšen del otrok zaposli v izvenšolskem času pri nabiranju jagod, cvetlic in gob, toda to so v pretežni večini otroci ljudi, ki sicer pri tujskem prometu niso udeleženi.

Zvišane potrebe v kraju omogočajo naraščaju, da se posveti obrtom in raznim drugim, nekdam neznanim opravilom. Vendar opazamo v letoviških krajih občo človeško potezo, da si domačini izbirajo čim mogoče lahko delo in da prepuščajo težja dela tujim obrtnikom. Prevažanje s čolnom, avtom ali kolesljem je na primer mnogo lažje nego kovaško delo. Zato se ni čuditi, da se ljudje lotijo lažjega opravila, če jim le prilika da. Tudi zgled »Dolce far niente« gostov bi utegnil na nekatere vplivati, da jih posnemajo. Da se lahek zaslužek mnogo hitreje in lažje zapravi, je znano. Najslabše posledice pa utegne imeti pri teh slojih okoliščina, da ostanejo v času po sezoni več ali manj brez posla; da brezposelnost kvarno vpliva na človeka, je znano dejstvo. Za ta mrtev čas bi bilo vsekakor treba takim krajem preskrbeti kakšno posebno zaposlitev n. pr. kakšno domačo industrijo.

Za časa sezone mora tujsko-prometni kraj skrbeti za stalno zabavo gostov. Kopališče, razne igre in prireditve, stalni koncerti in večerna zabavišča so radi tega v večjih krajih neizogibna. Po večini se domači živelj tega življenja ne more udeleževati, razen kolikor je pri tem zaposlen, vendar pa je naravno, da ostane spomin na vse to sezonsko vrvenje in da se poslužuje enakih manir domači živelj pri teh sezonskih in tudi pri svojih domačih prireditvah. Nikakor ne smemo pozabiti, da se večina gostov med sezono pri svojih zabavah ne čuti vezane in da se po psihološkem zakonu množice ta nevezanost radi okolja samega še stopnjuje. Gostje, ki so prišli iz daljnih krajev in iz velikih mest, kjer je ta nevezanost že radi velemestnega ozračja mnogo večja kakor v majhnih naseljih, se čutijo v neznanem kraju, kar je zanje letovišče, nekontrolirani v svojih dejanjih in prosti ozirov do svoje običajne dnevne okolice. Zato si dovoljujejo celo solidni gostje, recimo, še dopustno zadržanje, ki bi ga v svoji domači hiši ne trpeli. Gostje so v letovišču na oddihu, zato je njih zahteva, da so pri tem lagodni. S tem nujno širijo občutek in tudi željo okolice po udobnosti in brezdelju. Poleg tega prihaja v kraje večjega prometa za časa sezone tudi mednarodno uslužbenstvo (hotelsko: sobarice, natakariji in natakarike, in kurirsko t. j. uslužbenstvo gostov: šoferji, strežaji, guvernante in postrežnice), ki prenaša svoje navade in razvade na domači živelj. Stara resnica je, da pomeni mik tujega človeka za vsakogar nekaj posebnega in da mu je vsakdo več ali manj v tej ali oni obliki dostopen.

Zaradi tega ni čuda, da se izgublajo v narodu stari običaji, stare navade in šege tam, kjer se to pravočasno ne zajezi in ta mik tujega vpliva ne uniči. Za zgled navedem samo svoja opazovanja na Tirolskem. Tu je imelo postrežno žensko osebje, kolikor sem videl, še nepristrižene lase, prav tako tudi domače žensko osebje podjetnika samega. To jim je nujno potrebno radi narodne noše, ki je radi svoje pristnosti postala za tujca posebna privlačnost in zanimivost. V narodu se je posrečilo ohraniti živ smisel za stare običaje: rokoborbo fantov, domače godbe, strelska društva, pevska društva s svojimi posebnostmi. Prav tako se lahko opazi stroga disciplina postrežnega ženskega osebja. V spominu nam je še tudi energična akcija pred leti vseh javnih činiteljev v Vorarlbergu proti takim gostom, ki so se skušali na nedopusten način približati domačemu žen-

skemu osebju. Tujsko-prometni krogi so mi zatrjevali, da je to gibanje, pravočasno začeto, deželi rešilo mnogo kulturnih dobrin in da je zanje velikega pomena. Mislim, da so tudi pri nas še dani vsi pogoji za slično prizadevanje.

Industrijalizacija dežele nujno preobrazi s svojim kreditnim gospodarstvom tudi način gospodarstva in gospodinjstva; pri tujskem prometu pa postaja, ne kakor pri tovarni bogat poedinec ali velike družbe, večji ali manjši podjetnik vsaka domačija in celo posameznik. Staro kmečko gospodarstvo se je izogibalo kreditnega gospodarstva, ker se kredit nikoli ne more obrestovati in amortizirati z običajnim kmečkim delom. Pri tujskem prometu pa je kredit pogoj za uspeh. Gospodari se z amortizacijskim računom, investira in obenem tvega se v nove gradbe in nabave. Da se hoče imeti tudi za to tveganje povračilo in kritje, je podjetniško in človeško naravno. Pri tem spremenjenem načinu pridobivanja se prenaša ravnotežje gospodarstva iz prej strogo solidnega konservativnega stališča v trgovsko špekulacijsko sfero, posebno ker je uspeh vendarle vedno odvisen od dobre sezone. Z drugo besedo, podeželje, ki ima tujski promet, izgublja svojo kmečko in pridobiva trgovsko potezo.

Če bi h koncu kratko označili stališče naše ožje domovine z ozirom na tujski promet, moramo reči, da bo postala ta gospodarska veja za nas velikega pomena, ker obeta kljub nekaterim nevarnostim, o katerih sem namenoma rabil nekaj več besed, zaslužek tisočericim in sicer mnogo ugodnejši zaslužek nego kmetijstvo in mnogo ugodnejši in bolj zdrav zaslužek, kakor tovarniško delo. Smo pač na prelomu nove dobe, ko pri nas radi posebnih okoliščin kmetijstvo izgublja in gre v deželo industrijalizacija. Če pomislimo pri tem, da se naš živelj pri izseljevanju v mesta in tovarne izgublja v mnogo večji meri, in mnogo bolj brez kontrole nego se pod stalno kontrolo svoje domače okolice in družine oni, ki je zaposlen pri tujskem prometu, potem je v danih prilikah treba pozdravljati stremljenje, da se to gospodarstvo, ki vsebuje pač velike pozitivne vrednote, dvigne. S smoterno in vztrajno vzgojo, predvsem z vzgojitvijo ljubezni do starih običajev, narodnega sloga in narodne noše poleg versko-moralnih momentov, se dajo zajeziti marsikateri nevarnosti. Treba je samo, da nanje opozarjamo odnosno da ustvarimo primerno razpoloženje.

NOVE PRAVICE NAŠIH AVTORJEV.

Univ. prof. dr. Stanko Lapajne.

N o v e nazivam tiste pravice naših avtorjev, ki jih po zakonu stare Avstrije z dne 26. dec. 1895 št. 197 drž. zak. niso imeli, in so jih dobili, odkar je stopil v veljavo jgsl. avtorski zakon z dne 26. dec. 1929 br. 304/CXXIX Sl. Nov. Ta zakon je v veljavi izza dne objave t. j. 27. dec. 1929 in sicer na vsem jugoslovanskem državnem ozemlju, dočim je avtorski zakon stare Avstrije veljal približno le v mejah današnje dravske banovine (razen v Prekmurju, kjer je veljal starejši hrv.-slav.-ogr. avtor. zakon z dne 26. apr. 1884 zak. čl. XVI).

1. Prva novost se tiče pojma »n a š i h« (domačih) avtorjev, ki jim je namenjena zaščita novega zakona. Že stari avstr. avt. zakon je pojmoval to lastnost široko, v smislu teritorialnega in personalnega načela. Ščutil je vsa avt. dela, ki so izšla prvi pot na avstrijskem ozemlju, in vsa dela avstrijskih državljanov, naj so izšla v Avstriji ali v i n o z e m s t v u. Novi jgsl. avt. zakon uzakonjuje najprej ti dve načeli: teritorialno (§ 1 št. 1) in personalno (§ 1 št. 2). Gre pa dalje in razširja pojem »našega« (domačega) avtorja pri eni vrsti avtorjev (slovstvenih) v smislu tzv. r e a l n e g a načela. Ščiti namreč (§ 1 št. 3) tudi vsako slovstveno delo, n a p i s a n o v s r b . - h r v . - s l o v e n s k e m j e z i k u, dasi od inozemskega državljana in kljub temu, da je izšlo v inozemstvu. S tem so postala v Jugoslaviji zaščiteni tudi srb.-hrv.-slovenska slovstvena dela tujih državljanov, ki izidejo v tuji državi. Praktičen pomen ima ta nova določba zlasti za ameriško slovstvo v našem jeziku, ker ameriške države (po večini) še niso članice bernske unije (gl. t. 3), in zato njih duševnih proizvodov ne ščitimo po internacionalni zavezi. Drugače je z našim primorskim in koroškim slovstvom katero ščitimo po internacionalni zavezi, ker so vse tri države: Jugoslavija, Italija in Avstrija članice bernske unije; če bi pa ta zaveza za katero teh držav odpadla, bo nova določba dobila pomen tudi za ondotno slovstvo v našem jeziku.

2. Kot »inozemska« (tuja) slovstvena dela preostajajo torej tista, ki so izšla prvi pot v inozemstvu, ki niso napisana od naših državljanov in ne v našem jeziku; dalje vsa umetniška dela, ki so bila prvič objavljena v inozemstvu, in katerih avtorji niso naši državljan. Seveda ne postanejo taka dela radi tega,

ker so inozemska, predmet tuzemske uzurpacije, ampak so tudi zaščitena, le po drugih določbah in pogojno. Zaščitena so po § 2 pod pogojem, da imamo z državo, kjer so nastala, sklenjeno zaščitno konvencijo, ali, če ni konvencije, da obstoji dejanska vzajemna (medsebojna) zaščita. — Konvencije so ali kolektivne (sklenjene med množico držav) ali singularne (sklenjene med dvema državama).

3. Najznamenitejša in najbolj razširjena kolektivna konvencija je cit. »bernska unija«, sklenjena v Bernu (1886) in poslej dvakrat temeljito revidirana: v Berlinu (1908) in Rimu (1928). Članice unije so skoro vse evropske države in mnoge izven nje; navedem le tiste, ki nas najbolj zanimajo: Avstrijo, Bulgarijo, Češkoslovaško, Francijo, Grčijo, Italijo, Nemčijo, Ogrsko, Poljsko, Rumunijo, Švico, Vel. Britanijo. Jugoslavija je pristopila k uniji šele lani (22. marca 1930, br. 153/LVII Sl. Nov. z dne 9. julija 1930), in je s pristopom na mah stopila v konvencijsko razmerje z vsemi navedenimi in ostalimi članicami unije, tako da smo odslej zavezani ščititi na vsem konvencijskem ozemlju. Stara Avstrija se je branila pristopiti v bernsko unijo do svoje propasti. — Kar se tiče vsebine zaščite, jo nudijo članice unije po svojih nacionalnih (avtonomnih) zakonih, v kolikor nima bernska konvencija sama za avtorje ugodnejših določb.

Potreba, ščititi avtorska dela iz inozemstva, se je pokazala v Jugoslaviji, še preden smo pristopili k bernski uniji. Zato smo sprejeli v neke trgovinske in pravnopomočne pogodbe (z Avstrijo, Češkoslovaško, Francijo, Nemčijo, Ogrsko) še pred 22. marcem 1930 posebne zaščitne klavzule; to so zgledi singularnih avtorskih konvencij.

4. Inozemska avtorska dela, ki niso zaščitena ne po kolektivni bernski konvenciji, ne po singularnih, in avtorska dela, ki ne bi veljala za tuzemska v smislu teritorialnega, personalnega ali realnega načela, so redka, vendar ne izključena. Tudi za njih zaščito je poskrbljeno in sicer z določbo 2. st. § 2 al. 1. Ta določba ščiti taka dela pod golim pogojem obstoja dejanske vzajemnosti, torej: če uživajo tudi dela naših avtorjev zaščito v njih domovini.

Ta lahki pogoj za to, da se nudi avtonomna zaščita inozemskim avt. delom, se prijetno razlikuje od starega avstr. zakona iz l. 1895, ki je za isto zaščito terjal obstoj konvencijske (diplomatske) vzajemnosti (v nasprotju k faktučni) in to za-

htevo le deloma omilil z novelo z dne 26. febr. 1907 št. 58 drž. zak. — Ni pa čisto pravilno v našem novem zakonu, da nalaga dokaz obstoja faktične vzajemnosti stranki, ki se hoče z našo zaščito okoristiti (namesto, da se dožene dokaz uradoma).

5. Kot p r e d m e t zaščite statuira novi zakon »slovstvena in umetniška dela«. Slovenski prevod zakona, ki je izšel v Uradnem listu (kos 27 let. I. z dne 25. jan. 1930) ne govori o slovstvenih, ampak »književnih« delih. Vendar se mi zdi prvi izraz umestnejši, ker zaščiteni (neumetniška) dela ne izhajajo samo v obliki knjige, ampak tudi v obliki ustnega predavanja, odrskega uprizarjanja in dr. — Stari zakon je med predmeti zaščite poleg slovstvenih in umetniških del navajal posebej »fotografije«, dočim so po novem fotografije uvrščene med umetniška dela. O opravičenosti tega napredovanja fotografskih del med umetniška se da dvomiti, ker so fotografije le izjemoma kreacije (n. pr. umetniške fotografije), v splošnem le mehanične reprodukcije žive ali mrtve narave. Zato so po novem (kakor po starem) zakonu tudi slabše (krajšo dobo) zaščiteni nego druge umetnine.

Definicije, katera dela so »slovstvena« ozir. »umetniška«, ne prinaša ne stari, ne novi zakon; imamo pa mnogo teh definicij po drugih modernih avt. zakonih, tako da ne pridemo v zadrego. Eno najlepših in najpopolnejših najdem v polj. avt. zak. iz l. 1926: »Vsak pojav umskega delovanja z znakom osebnega ustvarjanja, čim dobi kakršnokoli obliko (žive besede, pisma, tiska, risbe, barve, plastike, zvoka, mimike, ritmike)« Lepa je tudi definicija čsl. avt. zakona iz istega leta: »Vsak proizvod s področja lepe in znanstvene književnosti in s področja umetnosti (glasbene in likovne) brez ozira na obseg, namen in stopnjo vrednosti«. Loi-type, ki jo izdeluje kot vzorec državnim zakonodajam in jo sproti popravlja (od Viktorja Hugoja ustanovljena) Asociacija za avtorsko pravo, nasvetuje: »Vsaka manifestacija misli, pismena ali ustna, dramska, muzikalna in horeografska dela in vsa dela grafičnih in plastičnih umetnosti brez razlike, kake vrednosti so, za kaj se rabijo in za kaj so namenjena«.

Namesto definicije navajata stari in novi zakon (§ 3) posamezne vrste (kategorije) zaščitenih slovstvenih in umetniških del. A velika razlika med obema zakonoma, hkratu napredek novega zakona nasproti staremu je v tem, da navaja novi zakon

te vrste z g l e d o m a , dočim je bil stari stiliziran tako, da ga je judikatura tolmačila v smislu izčrpnega navajanja; zato n. pr. ni hotela štiti kinematografskih del, ki so se pojavila šele po izdaji zakona in niso mogla biti v njem predvidena. Po stilizaciji novega zakona bodo zaščitene tudi vse nove, nam danes neznanе vrste slovstvenih in umetniških del v bodočnosti. (Že po objavi novega zakona so se n. pr. začeli po Jugoslaviji širiti »zvocni« filmi, ki jih novi zakon še ne omenja).

6. Avtorska dela, ki jih stari zakon še ni štiti, a jih izrečno štiti novi, so: a) kinematografska (§3 št. 8). Vendar je med njimi (po § 4) razlikovati: kinematografska dela z originalnim značajem (ta uživajo polno zaščito drugih slovstvenih ozir. umetniških del) in kinematografska dela brez takega značaja, ki uživajo le zaščito fotografskih del (časovno krajšo); b) idejne skice (§ 3 št. 5), arhitektonska in inženjerska dela (§ 3 št. 6). Po novem zakonu so torej zaščiteni (ne le osnutki in načrti k zgradbam, ampak) zgradbe arh. ali inž. značaja same; c) umetniška dela, uporabljena v industriji, ali tzv. umetniška obrt (§ 3 št. 6). Ta dela so bila zaščiteni doslej le kot vzorci in modeli po zak. o industrijski svojini z dne 17. febr. 1922 br. 67 Sl. Nov., a ko se je njih industrijska zaščita izposlovala (z deponiranjem) in vzdrževala (s plačevanjem pristojbin). Njih nova zaščita je ne le nepogojna in brezplačna, ampak tudi dolgotrajnejša, tako da je obrt, ki je umetniška v smislu § 3, zelo napredovala v svoji zaščiti. Po § 7 je izrečno dovoljena tudi kumulativna industrijska in avtorska zaščita vzorcev in delov.

7. Poleg polnih originalnih del, o katerih smo doslej govorili, poznamo (v slovstvu in v umetnosti) delna originalna dela ali tzv. predelave. To so dela, ki reproducirajo tuja originalna (slovstvena ali umetniška) dela s pomočjo drugih sredstev izražanja. V slovstvu spadajo k predelavam zlasti prevodi na drug jezik (ne pa tudi transkripcije v drugo pismo), dalje dramtizacije, pofilmljenja, ilustriranja; v glasbeni umetnosti razni aranžmaji in fantazije, čim imajo samostojno umetniško misel; v likovni umetnosti upodabljanje slik in obratno i. t. d.

Tudi predelavci (prevajalci, dramtizatorji, ilustratorji i. dr.) so avtorji in potrebujejo avtorske zaščite n. pr. proti ponatisu prevodov. Uživajo jo (kakor po starem, tudi) po novem

zakonu, ki pravi v § 6 al. 1 izrečno, da imajo samostojno avtorsko pravico. Vendar ta njih samostojna avtorska pravica ni neodvisna, ker morajo za predelavo iskati dovoljenje avtorja originalnega (predelanega) dela, sicer bi sami kršili njegovo avtorsko pravico in bi mogel avtor originalnega dela nastopiti proti njim in njih izdelkom.

Drugo vprašanje je, ali naj ščitimo nedovoljene predelave proti tretjim osebam n. pr. prevod, ki ga avtor originalnega dela ni dovolil, proti ponatisu s strani tretjih oseb? Po analogiji načel civilnega prava (ki jih že začenjajo uzakonjevati moderni avtorski zakoni), je vprašanje potrditi; saj ščitimo tudi tata telesne stvari (ne proti okradenemu lastniku, pač pa) proti nadaljnji tatvini. Vendar zavzema (kakor stari, tudi) novi zakon nasprotno stališče, namreč da je zaščita predelavca p o g o j n a (§ 6 al. 1), odvisna od privolitve avtorja originalnega dela v predelavo.

8. Upravičenja, izvirajoča iz avtorske pravice (njene funkcije) trajajo načeloma tako dolgo kakor avtorska pravica sama (kakor spoznamo kasneje, vse življenje avtorja in 50 let po njegovi smrti). Dosledno bi smel avtor slovstvenega dela braniti prevod originala na druge jezike vse svoje življenje, a nasledniki še 50 let po njegovi smrti; to doslednost moderni zakoni tudi uzakonjujejo. Jugoslovani radi svojih kulturnih potreb nismo mogli pristati nanjo, ampak smo uzakonili v § 6 al. 3 določbo sledeče vsebine: »Če avtor originalnega slovstvenega dela, spisanega in natisnjenege v tujem jeziku, ne prevede tega dela v 10 letih v naš jezik ali če ga ne dovoli prevesti komu drugemu ter ga ne da v promet, ga sme prevesti v naš jezik vsakdo, ne da bi zahteval dovoljenja od avtorja originalnega dela«. Po 10 letih, odkar je izšel original, postanejo torej po novem zakonu prevodi v naš jezik (pač le srb.-hrv.-slovenski) »prosti«. Radi te določbe nas v inozemstvu napadajo, vendar pomeni znaten napredek nasproti staremu zakonu, po katerem si je moral avtor originala, če je hotel biti ščiten proti nedovoljenim prevodom, prevajalno pravico izrečno pridržati, in je tudi pridržana prevajalna pravica trajala le 3 leta.

9. I stari zakon i § 9 novega izločajo iz avtorske zaščite neka dela, ki bodisi nimajo značaja slovstvenih, ali bi njih zaščita nasprotovala interesom javnosti. K tem izjemam § 3 spadajo: zakoni, naredbe, uradne odločbe in rešitve, spisi urad-

nih oseb za uradno rabo; predavanja in govori na raznih javnih skupščinah, govori pred sodišči in javnimi oblastvi; načeloma tudi poslovna naznanila, blagovni katalogi, navodila za uporabljanje industrijskih izdelkov, novinarski oglasi, knjige-beležnice. Nadaljnjo izjemo avtorske zaščite tvori tudi ena vrsta novinarskih člankov po § 25 al. 3, st. 1, ki določa: »Ponatisovanje dnevnik novic in vesti o raznih dogodkih, ki imajo značaj obvestil tiska, s tem zakonom ni prepovedano«.

10. To bi bile pogloblitve določbe in novosti novega avt. zakona v pogledu predmetov avt. pravice. Kar se tiče njenih subjektov, so prevzete v novi zakon do malega vse določbe starega: o avtorstvu anonimnih in pseudonimnih del (§ 10 al. 2), o soavtorstvu na skupnem delu (§ 11), o sotrudištvu k zbirkam samostalnih prispevkov (zbornikom, enciklopedijam, leksikonom, § 12). Težavni problem o kvalifikaciji slovstvenega dela, združenega z glasbenim (opere z libretom, melodije z besedilom) ali z likovnim je rešil novi zakon v smislu soavtorskega, ne sotrudiškega dela, tako da moreta razpolagati z delom le oba avtorja sporazumno, ne vsak avtor s svojim lastnim prispevkom. Le za primer, da se opera ali glasbeno delo z besedilom izvaja javno, pravi posebna določba § 36, da zadostuje za tako izvajanje dovoljenje avtorja glasbenega dela. Poljski zakon kvalificira taka dela kot sotrudiška, tako da pristojna na njih dvojna avtorska pravica: skupna (na delu v celoti) — obema avtorjema (glasbeniku in libretistu), posebna (na lastnem prispevku) — vsakemu izmed njih.

11. Majhna je razlika med starim in novim zakonom v pogledu avtorske pravice na prispevkih v novine, časopise in druga periodična dela. Vsa ta dela so sotrudiška, in zato obdrži novinar - prispevatelj svojo avtorsko pravico na vposlanem članku. Po starem zakonu je mogel s tem člankom razpolagati šele 2 leti potem, ko je izšel, ga n. pr. dati ponatisniti. Osnutek k novemu zakonu je predvideval skrajšanje te 2 letne suspenzije novinarjeve avtorske pravice na 1 leto, a zakon sam je (na iniciativo Nar. skupščine) suspenzijo sploh odpravil (§ 13). Drugačen dogovor med lastnikom novin in novinarjem se seveda dopušča. Z novo določbo § 13 je po mojem mnenju hkratu ukinjena določba § 12 novinarske uredbe z dne 26. septembra 1926, po kateri je »pripadalo vse izvestiteljsko gradivo (izvestja, bese-

dilo, nariski, fotografije i. dr.), ki tvori list, lastniku lista kot svojina.«

12. Za avtorja obrtoma napravljenih fotografij je proglašal stari zakon imejtelja obrti, dočim novi zakon o tem avtorstvu molči. Da so odpravili staro določbo, je pravilno, zakaj po naših današnjih nazorih gre pomočniku, ki je dejanski fotografiral, in mu je uspela fotografija, večja zasluga, nego principalu (imejtelju obrti), ki je nudil le priliko in sredstva. Pozitivni rešitvi vprašanja pa se je novi zakon ognil, ker je slično težavna in teoretično nedoğnana kakor pri izumih, napravljenih od nameščencev v službi. — Enako nerešeno je vprašanje avtorstva na originalnem kinematografskem delu, kjer se v literaturi še živahno razpravlja, gre-li oni osebi, ki je koncipirala idejo takega dela, ali režiserju, (če je ni koncipiral sam), ali igralcem, ali vsem skupaj in — v zadnjem primeru, v kakem razmerju? — Juristične osebe tudi po novem zakonu niso izključene iz vrste avtorskih upravičencev (kakor izhaja iz besedila § 43, do katerega še pridem).

13. Ker avtorji slovstvenih in umetniških del niso obenem tiskarji, tovarnarji, trgovci itd., da bi mogli sami poskrbeti za razmnoževanje in razpečevanje svojih del, mora biti in je avtorska pravica o d s v o j n a; v vsaki založniški pogodbi n. pr. tiči taka (polna ali delna) odsvojitve slovstvenikove ali glasbenikove avtorske pravice. — Ker traja avtorska pravica preko avtorjeve smrti, mora biti tudi p o d e d n a, pri čemer določa dediča (oporočnega) avtor sam ali prepusti njega določitev (intestatnega dediča) obč. drž. zakoniku. — Obe lastnosti, odsvojnost in podednost, sta bili znani že staremu zakonu in jih uzakonjuje novi v §§ 14, 15 al. l. — Kakor avtor, razpolaga tudi njegov dedič s podedovano avtorsko pravico bodisi med živimi, bodisi za primer svoje smrti; če ne zapusti nobene poslednjevoljne odredbe, prehaja avtorska pravica drugič na njegove intestatne dediče (dokler ne poteče 50 let izza avtorjeve smrti). — V redkih primerih, da ni nobenega vpostavljenega dediča, niti intestatnega (niti volilojemnika), prehajajo druge civilno-pravne pravice na državo (kaducitetna pravica). V pogledu avtorske pravice take kaducitete izjemoma ni, ampak postane delo »prosto« (§ 14). — Če umre eden soavtorjev skupnega dela, brez dedičev, po novi določbi § 19 njegova soavtorska pravica ne postane »prosta«, temveč »priraste« ostalim so-

avtorjem. Ista določba § 19 velja tudi za (praktičnejši) primer, da eden soavtorjev med živimi prostovoljno opusti (derelinkvira) svojo soavtorsko pravico.

Odsvojna, po starem in novem zakonu (§ 15 al. 2 in 3), so tudi še neustvarjena (bodoča) dela, in sicer vsa bodoča avtorjeva dela ali določene vrste. Vendar je tak dogovor (prej ko slej) za obe strani na eno leto odpovedljiv, in se ta odpovedna pravica ne da z dogovorom izključiti.

14. Prenos lastnine na materialni reprodukciji (izvodu) avtorskega dela in prenos immaterialne avtorske pravice sta seveda med seboj neodvisna (§ 16); kupec knjige ali reprodukcije likovnega dela (slike, kipca) ne pridobi avtorske pravice. Vendar je stari zakon v nekih izjemnih primerih tolmačil voljo strank v nasprotnem smislu n. pr. ob prepustitvi manuskripta slovstvenega ali glasbenega dela proti plačilu ali ob prepustitvi razmnoževalnega sredstva (forme, plošče) za izdelovanje likovnih del in fotografij. Taka zakonita tolmačenja niso baš potrebna, a tudi ne neumestna, in, dasi jih novi zakon ni prevzel, jih more praksa uporabljati.

V zvezi s § 16 je omeniti še specialno določbo čl. 3 pravnika o nagradah inženjerjev in arhitektov z dne 26. septembra 1928 br. 223 Sl. Nov., po kateri delodajalci s tem, da nagradijo inženjerja ali arhitekta, ne odkupijo njegove avtorske pravice in dosledno ne smejo uporabljati njegovega dela v drug namen, kakor je bil dogovorjen.

15. Zadnja, omembe vredna lastnost avtorske pravice je njena nezarubnost, ki prihaja v prilog ne le avtorju, ampak (pri nas v enaki meri) avtorjevim dedičem. Ta nezarubnost je prinudnega (koigentnega) značaja t. j. se ji avtor sam ne more odreči in ne more prostovoljno privoliti v izvršbo (kakor po nekih drugih avtorskih zakonih, kjer je nezarubnost popustnega ali dispozitivnega značaja). Pri nas je prinudnega značaja še v rokah dedičev. Nezarubna je pa le avtorjeva immaterialna pravica, ne tudi njeni materialni fruktifikati. S tem hoče zakon reči: Upniki ne morejo izsiliti, da bi avtor kreirano delo izdal in eksploatiral, morejo pa poseči z izvršbo po plodovih eksploatiranega dela n. pr. po avtorju dolžnih honorarjih, tantiemah i. sl.

16. Prehajam, vedno sledeč razporeditvi snovi v starem in novem zakonu, k vsebini avtorske pravice, t. j. k posa-

meznim upravičenjem, ki jih imajo avtorji na podlagi svoje avtorske pravice. § 21 navaja najprej taka upravičenja, ki jih imajo avtorji vseh vrst (kategorij) avtorskih del (skupna); § 22 nato posebna upravičenja, ki jih imajo avtorji izvestnih vrst avtorskih del (slovstveniki, glasbeniki, likovni umetniki i. dr.). Navajanje je skoraj izčrpano, ker so navedena vsa praktična upravičenja in zlasti vsa tista, s katerimi se more avtor gmotno okoristiti; vendar ni izključeno, da izkoristi avtor svoje delo še na kak drug, v zakonu nepredviden način. Saj tudi navajanja vsebine lastninske pravice na telesni stvari noben zakonodajalec ne more izčrpati.

17. Skupna avtorjem vseh vrst avtorskih del so tri upravičenja: a) avtorsko delo izključno razmnoževati (ali razmnoževati dati). Razmnožek imenujemo vsako reprodukcijo, opazljivo z enim ali drugim čutom (vidom, sluhom). Način reproduciranja je brez relevance; prav tako okolnost, se-li reproducira neobjavljeno ali že objavljeno delo; tudi javne recitacije iz pesniških knjig (deklamacije) niso več dovoljene brez avtorjevega dovoljenja; b) razmnožke avtorskih del izključno razpečevati (ali razpečevati dati: knjige, note, slike i. dr.), razpečevanje pomeni vsako širjenje med narodom, odmenško ali neodmensko; ni treba, da se vrši obrtoma; c) avtorsko delo obelodaniti (objaviti, napraviti javnosti dostopno). Izključno avtor torej določi o tem, doklej ostane njegovo delo tajno ozir. kdaj pride v javnost; prav tako ima izključno avtor (ali komur on dovoli) pravico, obveščati občinstvo o še ne objavljenem delu (z okrožnicami, predhodnimi naznanili, priporočili). Obelodanjenje nazivamo različno po raznih vrstah avtorskih del »prednašanje« slovstvenega dela, ki more tudi »iziti« (v tisku in drugače), »izvajanje« glasbenega dela, »uprizoritev« odrskega dela, »predvajanje« filma i. t. d. To je le en zgled, da rabimo v avtorskem pravu za en in isti pojem različne nazive.

18. K posebnim upravičenjem avtorja slovstvenega dela spadata po § 22 št. 2—4 predvsem dve, že znani: izključno upravičenje do prevoda v drug jezik (tudi v srbohrvaščino iz slovenščine ali obratno) ali nazaj v prvotni jezik (vse v mejah določbe § 6 al. 3); dalje izključno upravičenje do predelave iz ene vrste slovstva v drugo (n. pr. iz stihov v prozo in obratno). Obsebi umevno je nadaljnje izključno upravičenje po

§ 22 št. 1: do ponovne izdaje dela. Novi sta po novem zakonu posebni upravičenji po § 22 št. 7 in 8: do javnega prikazovanja slovstvenega dela s kinematografijo, projekcijo ali na sličen način in do njega prenašanja na radioelektričen način; v pofilmljenje slovstvenega dela in v tzv. radiofuzijo mora torej avtor vedno privoliti. — V t. 9 spisa smo spoznali neka slovstvena dela, ki so izvzeta iz avtorske zaščite, med njimi predavanja in govori na raznih javnih skupščinah, pred sodišči in drugimi oblastmi. Zbirke takih predavanj in govorov, ki obsegajo samo ali v glavnem govore enega avtorja, pa so po določbi § 24 zopet zaščitene, tako da jih more prirejati le govornik sam ali komur da dovoljenje.

19. K posebnim upravičenjem glasbenikov spada po § 22 št. 5 prirejanje izvlečkov iz glasbenega dela (posebne izdaje) in prirejanje glasbenega dela za razne druge glasbene instrumente in za razne pevske glasove. Dalje po § 22 št. 6: prenašanje glasbenega dela na instrumente, ki služijo mehanskemu izvajanju glasov, zlasti na plošče, valje, trakove i. t. d. To zadnje upravičenje je novost in velik napredek novega zakona napram staremu. Z njim je ukinjen privileg industrije, da je smela svobodno graditi gramofone, orkestrione in sl., brez privolitve avtorjev s temi instrumenti mehanično reproducirane glasbe. Isti § 22 št. 6 vsebuje še eno glasbenikovo upravičenje: »prenešana dela javno izvajati s temi instrumenti.« Iz tega sledi, da po novem zakonu glasbenikovega dovoljenja ne potrebujejo le fabrikanti prej opisanih glasbenih instrumentov, ampak tudi gostilničarji in drugi, ki zabavajo z mehansko reproducirano glasbo svoje goste. (Le privatni uživalci take glasbe ne). Saj mora tudi slovstvenikovo dovoljenje iskati ne le tiskar, temveč tudi, kdor tiskano delo javno recitira. — Končno veljata za glasbenika posebni upravičenji po že znanih § 22 št. 7 in 8, torej do pofilmjenja (zvočni filmi) in do radiofuzije.

20. Likovni umetniki uživajo, kakor slovstveniki in glasbeniki, posebna upravičenja po § 22 št. 7 in 8 n. pr. do izključnega javnega prikazovanja likov s kinematografijo, projekcijo (skioptikom) in na sličen način (z laterno magico) in do izključnega prenašanja in javnega izvajanja na radioelektričen način (telefunk). Dalje imajo po § 22 št. 9 izključno upravičenje do »reprodukcije« dela likovne umetnosti (mišljeno

je ročno prenašanje n. pr. slik in risb na tkanine, tapete, steklo, porcelan, ker je mehanično reproduciranje omenjeno že v št. 7) in do »razstavljanja« dela likovne umetnosti (ne le prvič, ampak do vsakega nadaljnjega razstavljanja). — Fotografiji so bili po starem zakonu močno zapostavljeni za likovnimi umetniki: Reproduciranje fotografij je bilo dopustno vsakim potom, samo fotografskim ne; tudi to zadnje reproduciranje je bilo zabranjeno le pogojno, da je original fotografije bil opremljen z nacionalom fotografa in z letnico izdelave. Po novem zakonu je razlika v vsebini avtorske pravice likovnih umetnikov in fotografov odpadla, in je le še v dobi trajanja pravice. — Za arhitekta in inženjerja navaja § 22 št. 10 kot nadaljnje posebno in izključno upravičenje »izvajanje po načrtu ali po zgradbi«; zadnje sledi nujno iz nove določbe § 3, po kateri so postale predmet zaščite zgradbe same (ne le načrti k njim). — Končno ščiti § 22 št. 11 avtorje kinematografskih del proti »reprodukcijam v obliki drugega slovstvenega ali umetniškega dela«, ker se da tudi po delu, fiksiranem zgolj na platnu, napisati n. pr. potopis, roman in sl.

21. Vsa ta obsežna, skupna in posebna, avtorska upravičenja so (kakor že v starem zakonu) podvržena v javnem interesu širjenja kulture nekim utesnitvam. Te utesnitve so zopet ali skupne (veljajoče pri vseh vrstah avtorskih del) ali posebne (veljajoče le pri posameznih). Skupne izhajajo iz določb § 23.

Po tem § 23 (al. 1) je dopustno reproducirati kakršnokoli po zakonu zaščiten avtorsko delo, ki je že bilo objavljeno ali je že izšlo, za lastno izobrazbo. Dopustno je torej, za lastno izobrazbo knjige prepisovati in prevajati, slike po galerijah kopirati in sl.; v obeh primerih je spolnjen pogoj, da je delo že objavljeno oziroma že izšlo. Prav tako je po istem § 23 al. 1 dopustno reproducirati vsako avtorsko delo, ki je že bilo objavljeno ali je že izšlo, ako ostane reprodukcija javnosti nedostopna in ni namenjena za prodajo. — Eno samo izjemo uzakonjuje § 23 al. 2: »Ni dopustno, postaviti zgradbo po vzorcu že sezidane zgradbe.« Izjema je le navidezna, ker se zasledujejo pri gradenju vedno materialni interesi; tudi postanejo zgradbe vedno »dostopne javnosti«.

Poleg splošne utesnitve po § 23 je predvidena v zakonu vrsta posebnih, vseh pod pogojem, da je z utesnitvijo obremenjeno avtorsko delo že objavljeno (javno razstavljeno) ozir. da je že izšlo.

22. Na breme slovstvenih del je po § 26 št. 1 dopustno »doslovno navajati poedina mesta ali odlomke.« »Vendar odlomki ne smejo znašati nad tri strani originalnega dela in nikoli nad polovico istega.« Po § 26 št. 2 je dalje dopustno »uvrščati manjša slovsvena dela, v polnem obsegu ali njih dele, v zbirko več avtorjev, če je zbirka namenjena (rabi v) cerkvi, šoli ali pouku v občie.« Približno isto tzv. citirno in izposodno prostost je uzakonjeval stari zakon. Novost novega je, da mora v primerih § 26 št. 2 dobiti avtor izkoriščenega originalnega dela primerno odškodnino. — K utesnitvam na breme slovstvenih del spada končno ona po določbi § 27: »Če se javno izvaja glasbeno delo z besedilom, je dopustno razmnoževati to besedilo, če gre za slovsveno delo manjšega obsega in je delo že izšlo; dalje, če se razmnožuje le v svrhu razdelitve med posetnike.« Določba prihaja na korist zlasti prirediteljem koncertov; je-li razmnožujejo tekst brezplačno ali proti plačilu je vseeno. Določba ne velja, po izrečni zakonitvi 2. št. § 27, za operne in operetne tekste, za besedila k oratorijem (sploh ne za besedila večjega obsega k glasbenim delom).

23. Na breme glasbenih del velja pred vsem analogna utesnitev, kakor po § 26 št. 1: »Dopustno je navajati poedina mesta glasbenega dela, ki je že izšlo, v samostojnem slovsvenem delu« (prostost citatov po § 28 št. 1). Dalje je po § 28 št. 2 dopustno »uvrščati glasbena dela manjšega obsega, ki so že izšla, v zbirko, obsegajočo dela več skladateljev, če je določena za šole — izvzemši glasbene šole — vendar pa za primerno nagrado.« Po svojem obsegu ne sme citat (odlomek) po določbi § 26 št. 1 znašati »nad eno stran originalnega glasbenega dela«. (Prepoved izposodb za učne knjige glasbenih šol je razumljiva, ker pričakuje avtor baš od njih nagrajenje svojega truda v višini, katero sam privoli. Odškodnino dobi tudi za druge izposodbe, katerim se po zakonu ne sme upirati, a tam določi sporno višino sodišče po primernosti.)

24. Utesnitve na breme likovnih del so številnejše. Po § 29 št. 1 je dopustno »dela likovne umetnosti ali fotografska

dela, ki so izšla ali so trajno javno razstavljeni» »uvrščati v samostojno znanstveno delo ali učno knjigo, določeno za šolski pouk, toda izključno v svrhu, da se pojasnjuje besedilo« (ne za obratno svrhu, da se z besedilom pojasnjuje likovno delo). Po § 29 št. 2 je dalje dopustno, prej navedena dela likovne umetnosti »prikazovati s kinematografijo ali z optičnimi pripravami ob priliki znanstvenega ali poučnega predavanja«. (Neki novi avtorski zakoni omejujejo to utesnitev na primere, ko je predavanje prirejeno brezplačno ali v dobrodelen namen). V obeh primerih § 29 št. 1 in 2 sme avtor zahtevati primerno odškodnino. — Obe utesnitvi veljata tudi na breme fotografij. — Po nadaljnji določbi § 30 je dopustno »reproducirati dela likovne umetnosti (§ 3 št. 6), če so trajno razstavljeni na ulicah, trgih in javnih vrtovih — s slikanjem, risanjem ali fotografijo — kakor tudi dajati dotične posnetke v promet« (al 1). »Vendar se posnetek ne sme uporabiti v isto svrhu, ki ji služi original« (al. 2). Ta utesnitev prihaja v prid zlasti izdelovalcem in trgovcem tzv. razglednic. Ne velja pa za predmete (slike, skulpture), trajno razstavljene po muzejih in galerijah (kakor po nekih drugih avtorskih zakonih).

Na breme kinematografskih del ni predvidena nobena posebna utesnitev; praktična utegne postati le splošna utesnitev § 23 n. pr. popis filma za lastno izobrazbo (v šoli).

25. Neka posebna upravičenja ozir. neke posebne utesnitve veljajo za novinarske članke. O njih sem že govoril na dveh mestih: ko sem ugotovil na podlagi določbe § 25 al 3, št. 1, da so preproste »dnevne novice in vesti« izvzete iz avtorske zaščite (t. 9) in ko sem na podlagi § 13 trdil, da ostane vpošiljatelju novinarskega članka njegova avtorska pravica očuvana in da ne prehaja (če ni drugačnega dogovora) in tudi ni več začasno suspendirana na korist lastnika lista (t. 11). V nadaljnjih odstavkih prinaša § 25 še nekaj posebnih določb za novinarske članke. Razlikuje med njimi, rekel bi, po važnosti in dobroti 1. (al. 1): »Dopustno je ponatiskovati članke iz novin in drugih periodičnih spisov v drugih novinah in periodičnih spisih, če se nanaša njih vsebina na aktualno politiko ali na verska, gospodarska in druga vprašanja, ki zanimajo javnost v širši meri, če avtor ponatisa ni izrečno prepovedal.« Novinarski članki opisane vsebine se torej ščitijo pogojno: če avtor ponatis izrečno prepove. Če si svoje avtorske pravice ne pri-

drži na tak način, postane ponatiskovanje »prosto«; 2. (al. 2): »Ponatis članka slovstvene, znanstvene ali umetniške vsebine iz enega periodičnega spisa v drugem ni dopusten, niti takrat, kadar prepoved ni izrečno označena.« Novinarski članki te (boljše) dobrote ali (večje) važnosti uživajo polno in nepogojno avtorsko zaščito; a) al. 3 st. 2: »Ne smejo se ponatiskovati v drugih novinah vesti, prejete na žični ali brezžični način, ki imajo označbo, da izvirajo od tujega korespondenta ali tuje agenture, preden mine 24 ur od prve objave.« Te (telegrafske, telefonske in radijske) dnevne novine in vesti bi po 1. st. istega al. 3 bile »proste«, a zakonodajalec napravlja (radi njih draginje) izjemo od izjeme in jim vrača avtorsko zaščito; pa le za kratek čas: za prvi dan izza njih prve objave.

Ta diferenciacija novinarskih člankov je dosti primernejša, nego je bila po starem zakonu, po katerem so uživali: nepogojno zaščito v s a vsebina znanstvenih in strokovnih listov; pogojno zaščito (pod pogojem na čelo članka postavljene prepovedi ponatisa) beletristični, znanstveni in strokovni članki; a vsi drugi članki (brzjavi in dnevne novice) so bili »prosti«.

26. Posebna vrsta umetniških del so portreti; to niso le fotografije, ampak tudi slike, kipi, medaljoni, ki upodabljajo žive ali mrtve osebe. Pri portretih mora zakonodajalec ščititi poleg interesov umetnika interes portretirane osebe na objavljanju, razmnoževanju in razpečevanju portreta. Kakor izhaja iz § 33, se da zaščititi ta interes le z omejitvijo avtorjevih upravičenj: »Portreti, dela likovne umetnosti ali fotografije kake osebe se smejo dati v promet ali javno razstavljati le s pristankom portretirane osebe« (1 st.). Po tej določbi potrebujejo slikarji, kiparji, medaljerji, fotografi i. dr. privolitev portretirane osebe, če hočejo portret n. pr. razstaviti v izložbenem oknu ali drugod ali ga celo razmnožiti in razpečati. Le pri osebah, ki so bile za portretiranje nagrajene (od umetnika ali fotografa), se ta privolitev ex lege domneva (st. 2: pri tzv. modelih). Po smrti portretirane osebe, v dobi 10 let, morajo pristati najbližji sorodniki (st. 3 in 4), navedeni v zakonu. — Po starem zakonu je bila zaščita urejena drugače: avtorska pravica na portretih, naročenih proti plačilu, sploh ni pristajala umetniku (fotografu), ampak portretirani osebi. Pri drugih portretih (nenaročenih ali ne proti plačilu) je obdržal likovni umetnik (med katere ni štel fotograf) avtorsko pravico; fotograf pa je

smel svojo (obdržano) avtorsko pravico izvrševati le s pristankom portretirane osebe ozir. dedičev. Ta stara ureditev je v prvem primeru (ko je avtorska pravica prehajala na naročnika) zaščito pretiravala; v celem pa je bila neenotna, ker je razlikovala med portreti različne vrste. Nova ureditev je »problem na lastni podobi« rešila umerjeneje in enotno.

Potreba pristanka portretirane osebe odpade — kot neke vrste utesnitev — v primerih § 34: ob portretiranju oseb iz sodobne zgodovine; oseb, ki so bile portretirane v zvezi s kakim krajem ali scenerijo; oseb, ki so se udeležile fotografiranih (ali sicer upodobljenih) zborov, sprevedov i. sl.; končno v primerih, ko je javno razstavljanje, prikazovanje ali dajanje v promet nenaročenih (!) portretov v višji prid umetnosti. Te utesnitve, ki so vse nove, veljajo le tedaj, če se radi njih ne krši kak opravičen interes portretirane osebe ozir. po smrti njenih sorodnikov; če bi obstojal tak interes, je zopet treba pristanka. — Po § 35 (znanem že starem zakonu) dalje ni treba pristanka, kadar razmnožujejo portrete, jih razstavljajo, prikazujejo in dajejo v promet oblastva v svrhu pravosodja in javne varnosti (portrete delinkventov ali osumljencev).

27. Nikaka slovstvena dela niso zasebna pisma, dnevniki in zaupni spiski, ki jih avtor ni namenil javnosti, ker se ne dajo primerjati z avtorskimi deli § 3 (v nasprotju k memoarom, ki uživajo polno avtorsko zaščito). Pri navedenih zasebnih pismih itd. se pojavi drug, zaščite potreben, interes: na očuvanju tajnosti njih vsebine; ta interes imata v prvi vrsti pisec, pri pismih tudi naslovljenec; interes je po večini idealen, izjemoma tudi materialen. Uvidevajoč potrebo zaščite predmetnih zasebnih pisem itd. proti indiskretnim objavam, določuje § 37: »Zasebna pisma, dnevniki in zaupni spiski, ki jih avtor ni namenil javnosti, se smejo objaviti le z njegovim pristankom in s pristankom onih oseb, katerim so poslana. Po smrti koga od njih, se morejo privatna pisma, če umrli ni ničesar odredil, izdajati le s pristankom (v zakonu navedenih najbližjih) sorodnikov.« Vidimo, da je zaščita slična, kakor pri portretih, a tudi ratio legis je slična. — Stari zakon je bil neprimerno pomanjkljivejši, ker je ščitil le »zbirke pisem«, ne poedinih pisem, tudi ne dnevnikov in zaupnih spiskov.

28. Avtorska zaščita je bila ustvarjena za zaščito avtorjevih gmotnih interesov, kar je še danes njen prvenstveni cilj. Sča-

soma pa pristopa k temu, doseženemu cilju drugi: ščititi tudi neke negmotne interese avtorja na ustvarjenem, dasi gmotno že izkoristenem delu. Naš današnji pravni čut se n. pr. upira proti temu, da bi smel oni, komur je avtor proti odmeni odstopil svoja avtorska upravičenja (n. pr. založnik; avtorjevo delo spreminjati po svojem okusu; prav tako, da bi smel oni, na čegar korist je zakonodajalec utesnil avtorske pravice, ob uporabljanju zatajiti poreklo izposojenega dela i. sl. Na tak način začinjamo pravno upoštevati neko osebno razmerje avtorjevo do kreiranega dela, ter nastajajo avtorjem poleg materialnih idealna upravičenja na ustvarjenem delu. Skupni pojem teh idealnih upravičenj imenujemo v današnji literaturi »moralno« avtorsko pravo (*droit moral*). To moralno pravo je zaenkrat še skromno razvito, in se uzakonjujejo šele njegove prve klice, a še te brez prave sistematike, raztreseno po raznih mestih avtorskih zakonov. — Naš novi zakon pozna sledeče določbe:

V § 17 prepoved preminjanja in krajšanja s strani pridobitelja avtorjevega dela: »Če se avtorska pravica prenese, oni, na katerega se je prenesla, ni upravičen, brez avtorjevega dovoljenja, premeniti ali skrajšati delo, njegov naziv ali avtorjevo ime.«

V § 31 al. 1 je analogna prepoved preminjanja s strani izposoditeljev tujih avtorskih del: »Uporabljati tuja dela po §§ 26—30 tega zakona je dovoljeno samo, če se na njih kaj ne premeni.« Prepoved je s tem naložena izkoriščevalcem tujih slovstvenih del (§ 26), besedil k glasbenim delom (§ 27), glasbenih del samih (§ 28), likovnih del in fotografij (§§ 29, 30). Ni pa naložena ob uporabljanju tujih del po § 23 (zlasti za lastno izobrazbo). Pri reprodukcijah del likovne umetnosti so po določbi § 31 al. 2 izjemoma dovoljene »premembe glede dimenzij in take premembe, ki jih zahteva razmnoževalno postopanje«.

V § 25 al. 1, ki eventualno dopušča ponatiskovanje nekih novinarskih člankov (onih, ki se nanašajo na aktualno politiko in na verska, gospodarska in druga vprašanja, ki v širši meri zanimajo javnost), je tako ponatiskovanje omejeno z določbo, da »se smisel (!) članka ne sme premeniti«.

V § 32 je uzakonjena zapoved navedbe vira ob zakonito dopuščenem izposojevanju tujega avtorskega dela: »Kdor uporablja tuje delo po §§ 26—30, mora navesti na jasn način vir, odkoder ga je vzela. Pri ilustracijah, uvrščenih v be-

sedilo, je treba postaviti tudi ime ali znak, karakterističen za umetnika, če je tak znak tudi na originalnem delu«. Ta zapoved velja, kakor vidimo v istih primerih §§ 26—30, kakor prepoved preminjanja in krajsanja. Isto zapoved uzakonjuje specialna določba § 25 al. 1 za novinarske članke ondodne vrste: »Vir ponatiska se mora jasno označiti«. Končno določba § 25 al. 3 za novinarske vesti, prejete na žični ali brezžični način od tujega korespondenta ali tuje agenture: »Tudi v tem primeru je treba vselej jasno označiti izvor vesti«.

O sankcijah za kršitev avtorskih pravic ne govorim, da ne postane spis preobširen. Le to naj omenim, da so zavedne kršitve avtorjevih moralnih upravičenj postavljene po § 51, št. 1, 4, 5 pod slično kazensko sankcijo (globe do 10.000 Din, zapora do 2 mesecev), kakor po § 49 zavedne kršitve njegovih materialnih interesov, le da so kazni v zadnjem primeru težje (do 60.000 Din ozir. 6 mes. zapora). V primerih koristoljubja se morejo izreči obojne kazni kumulativno. — Zanimivo je še primerjanje aktivne legitimacije za predlaganje pregona enih in drugih kaznivih dejanj. Kršitev materialnih avtorjevih interesov preganja § 53, al. 2 »oškodovana oseba« (avtor, njegovi dediči, tudi singularni nasledniki n. pr. založnik). Kršitev moralnih interesov preganjajo po § 53, al. 4. »avtor sam in njegovi dediči« (ne tudi singularni naslednik, kar je dosledno radi posebne narave in cilja moralnih upravičenj). »Če ne zastopajo avtorjeve moralne pravice dediči«, nadaljuje § 53 al. 4, »so obstoječe akademije znanosti in umetnosti, univerze in književne in umetniške organizacije upravičene, čuvati avtorjevo moralno pravico«. Ta dostavek priča, da obstoji tudi j a v e n interes na tem, da se slovstveno ali umetniško delo po avtorjevi smrti ne preminja ozir. da se ne zataji njegovo poreklo. Praktična je ta legitimacija zlasti v primerih, ko umre avtor brez dedičev; dalje za čas, ko je ugasnila vsaka avtorska pravica (50 let po avtorjevi smrti). Praktična utegne postati tudi, če bi dedič sam preminjal avtorsko delo prednikovo.

Nekateri štejejo k moralnim upravičenjem še ono po § 18, po katerem sme avtorjevo ime ali avtorjev karakteristični znak postaviti na delo likovne umetnosti kdo drugi samo z avtorjevim pristankom« (al. 1); »prepovedano je, postaviti ob razmnoževanju dela na razmnožek avtorjevo ime ali avtorjev karakteristični znak na način, ki bi utegnil povzročati zmote«.

(al. 2). Tudi te dve normi sta postavljeni pod kazensko sankcijo (§ 51 št. 2).

Stari zakon, ki je imel v splošnem manj razvito moralno pravo, je vendar poznal še nadaljnji primer idealnega upravičenja: Sotrudnik pri sotrudniškem delu je moral ob posebni izdaji lastnega prispevka navesti tisto delo (zbirko), v kateri je njegov prispevek izšel prvič. — Po novem poljskem zakonu ne zgubi avtor kljub odsvojitvi avtorske pravice svojega izključnega (idealnega) upravičenja, dati dovoljenje za izvrševanje tzv. odvisnih avtorskih pravic (za prevode in drugačne predelave).

29. Eden največjih napredkov nasproti staremu zakonu je napravil novi z določitvijo dobe trajanja avtorske pravice. Da avtorska pravica ne more trajati večno (kakor lastninska na telesnih stvareh, ki propadejo same, če se ne kultivirajo), je skoraj communis opinio (splošno naziranje). Prav tako, da avtorjeva pravica ne sme prenehati z njegovo smrtjo, ampak da mora koristiti še njegovim dedičem. Spor je (zlasti med Nemčijo in Avstrijo na eni strani in ostalimi državami na drugi), če naj avt. pravica traja po avtorjevi smrti (koristi njegovim dedičem) 30 ali 50 let. Po starem (avstr.) zakonu je trajala 30 let. Po § 38 novega zakona je podaljšana na 50 let. — Ta 50 letna posmrtna doba trajanja velja za vse vrste slovstvenih in umetniških del, izvzemši fotografska in z njimi (po § 4) izenačena kinematografska dela brez originalnega značaja. Pri teh zadnjih avtorskih delih traja avtorska pravica po §§ 44 in 45 samo 20 let »odkar je delo izšlo«; če pa ob avtorjevem življenju še ni izšlo, 20 let izza njegove smrti. — Po prestanku avtorske pravice postane vsako avtorsko delo občna dobrina (»prosto«).

30. Splošna dosmrtna in 50 letna posmrtna doba trajanja avtorske pravice veljata za normalni primer, da je avtorsko delo bilo objavljeno ali da je izšlo z avtorjevim pravim imenom in ob njegovem življenju. Posebne določbe so predvidene za anonimna in pseudonimna dela (§39), za sotrudniška (§ 40), posmrtna (§ 41), soavtorska (§ 42), za dela, prirejena ali izdana od jurističnih oseb in sličnih udruženj (§ 43) in končno za dela, ki izidejo v odlomkih o raznem času (46). Te določbe so v zvezi s posebnostmi takih del, in jih je poznal že stari zakon, zato jih ne ponavljam.

Majhna prememba je pri posmrtnih delih, kjer se računa 50 letna doba v splošnem od avtorjeve smrti, naj izide delo kadarkoli po njegovi smrti: Ako pa bi izšlo šele v poslednjih 10 letih 50 letne dobe, traja zaščita še polnih 10 let, odkar je delo izšlo (§ 41), ne glede na to, da je med tem 50 letna doba potekla. Po starem zakonu se je v istem primeru 30 letna doba podaljšala le za 5 let, če je delo izšlo v poslednjih 5 letih 30-letne dobe.

Doba trajanja avtorske pravice se računa po § 47 tako, da se vanjo ne računa tisti odlomek koledarskega leta, v katerem je nastopila činjenica, merodajna za pričetek dobe (najčešče smrt). Naj umre torej avtor kadarkoli med letom, 50 letna doba posmrtnega trajanja njegove pravice prične šele s prihodnjim novim letom. Leto se smatra za nedeljivo zato, da potekajo vse zaščitne dobe s koncem (ne sredi) koledarskega leta. Inozemski časopisi imajo lepo navado, da poročajo na novega leta dan o tistih delih (zlasti slovstvenih in glasbenih), ki postajajo »prosta«. Potrebno bo, da se oprimejo te navade tudi naši časopisi vsaj v pogledu vseh tistih slovenskih avtorskih del, ki 50 let izza avtorjeve smrti niso zgubila na svojem pomenu.

SODOBNO PRIRODNO IN POZITIVNO PRAVO S POSEBNIM OZIROM NA FRANCOSKI PRAVNI OBJEKTIVIZEM.*

Dr. Gorazd Kušej.

Uvod.

Dvajseto stoletje se je v Nemčiji že večkrat imenovalo stoletje filozofske jurisprudence, stoletje, ki je stopilo na mesto stoletja pandekt. A ne samo v Nemčiji, skoraj v vsem, vsaj evropskem svetu se kaže globok preokret v pravoznanstvu, ki večinoma obstoja v stremljenju, oploditi pravno teoretično spoznanje s sociološkimi in socialnofilozofskimi dognanji.

Racionalizacija in tehnika sta vplivala na način mišljenja. Sodobni poostreni duh se tudi bolj nagiba k analizi kakor sintezi, zato mu ne zadoščajo več zgolj tradicionalne zapuščine prav nikjer, tako tudi

* Priobčujemo to zelo informativno razpravo, da si se ne strinjamo z vsemi kritičnimi pripomnjami mladega znanstvenika. Upamo, da bo mogel »Čas« osvetliti problem še tudi z drugih strani. — Op. ur.

ne v vprašanjih, ki se tičejo prava. Bolj ko kdaj poprej so vsa ta vprašanja postala sporna in se gibljejo v najrazličnejših pravicah, tako v pravcu po točnem dognanju pojma in ideje prava; v pravcu po izsleditvi njegove mogoče vsebine in mej, ki so ali ki naj bi bile taki vsebini dane, torej načelne pravilnosti njegove vsebine; ali pa v pravcu po določitvi odnosa prava do sile in morale. To kratko naštevanje zdaleka ne obsega vseh vprašanj, ki danes zanimajo pravnike, pravtako in še bolj pa sociologe in socialne filozofe.

Brez dyoma leže vsa ta vprašanja kot pristno pravnofilozofska izven okvirov pravne teorije in znanosti, kateri je pojem in bistvo prava nekaj apriorističnega, nekaj že vnaprej, tako rekoč objektivno danega, o čemer ji načelno ni treba razpravljati.

Vendar zaradi tega ne gre odrekati niti v pravoznanstvu takim vprašanjem upravičenosti, ker morejo vreči brez dvoma novo luč na marsikak problem, ki je tudi čisto pravnoteoretične narave. A več kot to. Pravo, ali pravilno nauk o pravu, pravoznanstvo naj ne bo in naj ne postane gola tehnika, golo sistematiziranje, posploševanje in primerjanje pravnih norm, ono naj bo tudi znanost in umetnost. V tem zahtevku leži njegovo prerojenje v smislu njegove povišane vrednote.

Na vsa uvodoma navedena vprašanja je skušala odgovoriti že teološka skolastična idealno-filozofska doktrina srednjega veka, katere najmočnejši predstavnik je sv. Tomaž Akvinski. Za njo je prišla v sedemnajstem in osemnajstem stoletju prirodnopravna šola, ki je začela iskati bistvo in pojem prava z Grotom, Hobbesom in drugimi v človeški naravi. Ta šola je v svoji končni metamorfozi prešla v iskanje po rešitvi istega problema z Rousseaujem in Kantom v bistvu prava samega, ki naj bi bilo postulat razuma. Vse te šole odgovarjajo na ta vprašanja z eno samo formulo. Tudi velik del današnjih znanstvenih prizadevanj skuša najti razjasnjenja na isti način, namreč v samem dognanju p o r e k l a (izvora) prava.

Za tako smer se mi zdi posebno karakteristična francoska objektivnopravna doktrina, ki skuša tudi na podlagi čiste genetične metode na moderen način najti in podati odgovore na osrednja vprašanja ob pojmu prava.

V tej razpravi skušam podati v najkrajših potezah z ozirom na vprašanje, ki ga naslov postavlja, dognanja in izsledke te doktrine, ki jo predstavljata predvsem eden največjih modernih pravnih znanstvenikov, Léon Duguit in njegov naslednik Roger Bonnard.

Na podlagi nekaterih kritičnih opazk k rezultatom te doktrine hočem nato na kratko zajeti ves problem še pod drugim pogledom in izraziti nekaj vsiljujočih se misli.

Če mi bo uspelo podati kratek pregled francoskega pravnega objektivizma glede njegovega temeljnega pogleda na pojem in bistvo prava, vzbuditi nekoliko zanimanja zanj in vrhu tega še opozoriti na ta ali drug problem, bo namen te kratke študije popolnoma dosežen.

Označba prirodnega in pozitivnega prava.

Da dobimo sploh trdno oporišče za razglabljanje možnih odnosov prirodnega do pozitivnega prava, je treba najprej določiti vsakega izmed obeh pojmov po izvestnih kriterijih. Brez dvoma bo najbolje, da se držimo tistih, katerih priznanje sme zahtevati največjo občo veljavo.

Zato mislim, da ne bom zašel, če izhajam iz pojma prirodnega prava kot pravnega reda, ki ne izhaja iz človeške nepopolne volje, ki torej ni ustvarjen po človeški samovolji, ampak ki je človeku objektivno dan, tako, da je v svoji eksistenčnosti čisto neodvisen od človeškega subjektivnega hotenja. Ta pravni red torej poteka iz nekega temeljnega dejstva, ki ga je človek sposoben edino le spoznati in s svojo voljo ali s svojim razumom sicer obnavljati, ne pa prvobitno proizvesti.

Kot taka temeljna dejstva se kažejo ali narava, priroda, predvsem človeška socialna, družabna narava, nadalje od volje neodvisni razum in v skrajnosti metafizični absolut — Bog.

S tem je pa že tudi podana oznaka pozitivnega prava kot pravnega reda, ustvarjenega po človeški volji, ki mu daje njegov izvor in njegovo veljavo.¹

Ker pa predstavlja v modernem času država tisti človeški princip, ki »ustvarja« pozitivno pravo, nastopa vprašanje po medsebojnem razmerju prirodnega in pozitivnega prava navadno v sledeči najkrajši formulaciji:

Ali je pravo stvar države in torej utelešeno izključno v njenih zakonih in tistih običajih, ki jim država daje pozitivnost s tem, da jih njeni pravo primenjajoči organi kot pravne primenjajo in s tem priznavajo; ali pa je pravo nekaj svojstvenega, izhajajočega iz samostojnega od države neodvisnega počela, iz katerega črpa svojo veljavo in moč tako, da se vsili obvezno tudi državi.

Pri tako zastavljenem problemu je mogoča rešitev v smislu prve ali druge hipoteze le v hierarhizaciji obeh pojmov »države« in »prava«, bodisi potem že v prvem ali drugem pravcu.²

Nujnost take rešitve, ki bo v strogi, podrobni izvedbi predstavljala vedno mnogo metodoloških, še več pa praktičnih nevšečnosti, leži ravno v tem, da se skuša skoro vedno ves problem prava rešiti z ene same strani, namreč z genetične, ki vprašuje po

¹ Glede pojma prirodnega prava prim. Kelsen, Die Idee des Naturrechtes, Zeitschrift für öff. Recht. VII., str. 221 s.; dalje isti, Naturrecht und positives Recht, Revue internationale de la théorie du droit, letnik II, str. 71 s.; dalje Bonnard, Le droit naturel et la positivité du droit, v nazadnje citirani reviji, letnik III, str. 1 s.

² Lep izraz je našla taka postavitev problema na 4. zasedanju zveze nemških učiteljev državnega prava (Vereinigung deutscher Staatsrechtslehrer) v Münstru l. 1926., kjer je izrekel sloviti nemški znanstvenik na polju javnega prava in pravne filozofije Erich Kaufmann ob priliki diskusije čl. 109 weimarske ustave: »Der Staat schafft nicht Recht, der Staat schafft Gesetze; und Staat und Gesetze stehen unter dem Recht... das Gesetz ist nicht die einzige Erscheinungsform des Rechtes«.

izvoru prava. Slednji izvor pa fungira v pretežni večini vseh pojmovnih opredelitev prava kot določujoči pogoj, bodisi potem že izrečno ali zastrto, tako da daje že skoro vsaka opredelitev pojma prava, ki se ne more osamosvojiti od genetičnega vprašanja po poreklu kot veljavnostnem principu prava, s svojega stališča odgovor v smislu ene ali druge hipoteze.

Vendar pa velika večina vseh znanstvenih prizadevanj še vedno stremljeva za tem, da najde veljavnostni princip prava in preko njega, torej genetično, določi pojem prava. Od vrednot, v katerih ga najde ali vsaj misli, da ga je našla, najsi bo to že človeška volja, narava ali Bog, zavisi potem tudi večja ali manjša vrednostna poudarjenost prava. Že samo tako iskanje za pojmom prava da misliti in dvomiti o popolni objektivnosti dobljenih rezultatov. Iskana in odkrita vrednota kot veljavnostni princip prava in zaželjena lastnost preko te vrednote odkritega prava sta namreč korelativna pojma, v kolikor je prvi pojem determinanta drugemu pojmu. Pravo bo na ta način kot emanacija svojih v enem ali drugem pravcu iskanih veljavnostnih principov odražalo vedno tisto lastnost, ki je najbolj zaželjena vsakokratnemu po izvestnem svetovnem nazoru določenemu prizadevanju. Vsakemu takemu iskanju in določanju pojma prava je zato imanenten vsaj droben, če še tako droben odtенок pravnopolitične in preko nje čisto politične narave (seveda pojem »političen« mišljen v najboljšem smislu) in to še celo tedaj, kadar gre za tako iskanje in določanje v smeri, najti pravo za izvor tak veljavnostni princip, ki naj bi se učinkovito, torej že kavzalno nujno vsilil tudi državi.

A predno se še povrnemo k tej misli je potrebno, da se seznamimo na kratko z različnimi pojmi prava in na prvem mestu s pojmom prava tradicionalne nemške doktrine, napram kateri kaže francoski pravni objektivizem najživahnejši odpor.

Nemški tradicionalni nauk o pojmu prava.

Nemški tradicionalni nauk o pojmu prava je v Franciji znan posebno z imenom Gerber-Jellinek-ov sistem. Pravo konstruira kot subjektivno pravico države, ki predstavlja suvereno, seveda le metafizično možno osebo. Država ima kot neko nadčloveško, a vendar osebnostno bitje izvestne, rekel bi naravne prerogative ali pravice, med njimi tudi pravico postavljati za svoje podložnike pravila za njihovo vzajemno zunanje ravnanje — torej pravo. Slednje je zato ustvarjeno po državi vsaj v tem smislu, da leži njegov imperativ v državni volji.³ Ker je tako pravo

³ Prim. v. Ihering, *Der Zweck im Recht* (1877) str. 311 ss. in str. 318: »Das Recht ist der Inbegriff der im Staate geltenden Zwangsnormen«. Dalje Jellinek-ovo pojmovno opredelitev prava v njegovem zadnjem delu, *Allgemeine Staatslehre* (1914) str. 332 ss. Pravo mu predstavljajo pravila za vzajemno zunanje ravnanje ljudi, ki izhajajo od priznane avtoritete (!) in kojih obveznost je po zunanjih silah (!) zajamčena. Prim. k temu še Tartarin Tarnheyden, *Staat und Recht in ihrem begrifflichen Ver-*

kot skupek norm, ki naj obvezno urejajo zunanje vzajemno ravnanje ljudi, imperativno le kot emanacija državne volje, je torej njegov veljavnostni princip v tej državni volji, ali krajše, v državnem pojmu samem, radi česar nasproti državi ne more predstavljati nikake svojstvene vrednote.

Taka zasnova pojma in bistva prava je gotovo popolnoma voluntaristična z ozirom na nastanek prava. Zato z nje ne moremo izvajati nobene določne vsebine prava, kajti njeno izhodišče je čisto formalni princip državne volje kot avtoritete, ki obvezno normira tako ali tako zunanje ravnanje ljudi v tem ali drugem pravcu, kakor sama uvidi in ji ugaja. Državna volja pa je avtoriteta zato, ker je kot volja nekakega nadčloveškega bitja nadosebna, osebni volji superiorna, zato za osebno voljo odločujoča in obvezna.⁴

Pravo je torej pravo zato, ker je izraz višje, nadosebne volje, nadosebnega hotenja države, državne avtoritete in velja v tem smislu, da predstavlja veljavnost, vrednoto nasproti človeškim voljam, na katere se obrača.

A ker je pravo izraz take višje, državne volje, ki predstavlja nasproti človeški volji vrednoto, ki jo je treba ostvariti in ker ima država že po svojem pojmovnem bistvu na razpolago tudi največjo silo, dobiva pravo kot državna volja tudi veljavo ali obveznost v običajnem smislu besede. Država more namreč radi sile, s katero razpolaga, svojo voljo, torej tudi, in to še prav posebno, svojo pravno voljo, pravo, obstiniti v fizičnem svetu vzrokov in učinkov, kajti njena sila je tisti element, ki ji daje sposobnost vplivati na ljudi tako, da se zadrže pravnim pravilom primerno.

Izvor prava v državni avtoriteti pokaže torej še drug pojmovni element prava, namreč silo, kajti nesmiselna bi bila zasnova prava kot volje države, kateri stoji na razpolago sila, ako država

häftnis, Stammler-Festschrift, 1926, Berlin und Leipzig, str. 482 ss. in isti, Rechtspositivismus und modernes Naturrecht in ihrer methodologischen Berechtigung, Zeitschrift für öff. Recht, VII, posebno str. 23 ss.

⁴ Krivično bi bilo tej etatični tradicionalni doktrini radi njenega nauka o nadosebnem značaju države očitati, da legitimira na ta način vsak akt državne sile za pravni akt. Prav nasprotno, pravo kot kompleks norm, ki imajo nalogo urejati zunanje vzajemno ravnanje ljudi, naj dobi ravno neki vrednostni poudarek iz dejstva, da izhaja iz višje, nadosebne, državne volje, ki naj bi že radi tega svojega značaja nudila tudi učinkovito poročstvo za pravilnost pravne vsebine. Sicer pa že dejstvo, da mora država biti priznana kot avtoriteta — in vsaka država, ki v resnici obstoja, je vsaj z izvestnih strani priznana avtoriteta — da so torej od nje kot pravne hotene norme zares pravne, zahteva neko načelno orientiranost vsebine prava v pravcu pravičnosti kot bistveno individualističnem čuvstva. Saj bo le tedaj imela avtoriteta, ki ne more biti drugega kot vsota individualnih priznanj neke nad posamezniki upravičeno stoječe in potrebne sile, sposobnost vzdrževati se. Ker pojem avtoritete sam na ta način vsebuje človeško priznanje, s tem pa sproti priznavajočim že neki etično vrednostni poudarek, se mora z druge strani v resnici ta vrednostni poudarek zrealiti tudi v pravu, kot emanaciji te avtoritete. V izvoru prava iz državne avtoritete leži tako že izključitev gole sile kot tvoriteljice prava.

te svoje pravne volje ne bi obistinila sproti eventualnim upornim človeškim voljam s primernimi sredstvi. Saj je bistvo volje oziroma vsakega akta volje, da doseže hoteni, zavestno postavljeni cilj s sredstvi, s katerimi volja razpolaga.

Pravu postane tako pojmovno bistven element veljavnost v običajnem pomenu besede, namreč sposobnost prisiliti k njemu podložne do ustreznega ravnanja, torej element sile v smislu prisilne izvršljivosti ali izsiljivosti.⁵

Zadnji element postane končno najbistvenejši in porine v ozadje vprašanje po izvoru prava v tem smislu, ali država pravo kreira, vsebinsko samostojno ustvarja, ali pa le ugotavlja izvestne tudi njej od drugod prihajajoče norme, katerim pa daje značaj pravnih norm s tem, da jim s svojo silo jamči njih obveznost. Slej ko prej ostane država ustvariteljica prava vsaj v formalnem smislu, kajti s tem, da zagotovi obveznost čeprav eventualno že poprej eksistentnim normam za človeško dejavnost, jih šele povzdigne v pravne.

Čeprav morebiti pripustimo tako metamorfozo in bi bilo načelno mogoče, da dobiva pravo svojo vsebino iz elementov, ki leže čisto izven državne volje, tako da bi slednja pravo vsebinsko le konstatirala, črpa ono vendar svoj bistveni značaj iz formalnega principa. Ker je pravo pojmovno pravo sploh le tedaj, če je njegova obveznost zajamčena, in to praktično po državi, tako da je mogoče izsiliti ustrezno ravnanje pravu podložnih, si sploh ni mogoče zamisliti prava, ki bi vrelo le iz kakega materialnega počela, pa naj bi bilo to počelo zasidrano v sami naravi stvarnosti in njeni vsebinski pravičnosti; zakaj kompleksu norm, izhajajočih iz omenjenih porekel, bi pojmovno manjkala sila, obistiniti zahtevano ravnanje ljudi, na katere se obračajo. Tak skupek norm, nastopajoč pod imenom prirodno pravo, si torej sploh ne bi smel nadevati kakovostnega naziva »pravo«, ker mu manjka pojmovni element izsiljivosti — sankcija.

Tak pogled na stvar pokaže, da je problem razmerja med obema pravnima sistemoma problem razmerja dveh absolutno kakovostno različnih principov, namreč problem razmerja formalnega in materialnega principa. Oba pravna sistema se gibljeta zato v različnih planotah in po ravnokar obrazloženem pojmovanju je kvalificirati za resnično pravno planoto edino le planoto udejstvovanja pozitivnega prava, kajti le na njej je zagotovljena normam za vzajemno zunanje ravnanje ljudi izsiljivost, lastnost, ki pravo pojmovno določuje.

S planote tako določenega pojma prava more imeti prirodno pravo, katerega objekt je isti kot objekt pozitivnega prava, namreč

⁵ Tudi taka koncepcija prava je za pravo podložne objektivna, čeprav temelji na volji države. Saj pravo kot skup norm, ki urejajo zunanje vzajemno ravnanje ljudi, stopa do le-teh od zunaj, svoje veljavnostno svojstvo ima od izven človeka stoječih sil in njegova absolutna obveznost je zagotovljena po najvišji sili — državi.

vzajemno zunanje ravnanje ljudi, le čisto drug, ne praven temveč pravnopolitičen oziroma etično političen značaj.⁶

Francoski tradicionalni nauk o pojmu prava.

Po tej tradicionalni nemški etatistični doktrini, kakor se navadno imenuje, je torej država neko nadosebno, tudi od naroda kot njenega človeškega substrata ločeno botje, od katerega volje je odvisno, da s svojo silo zajamči izvestnim na zunanje ravnanje ljudi obračajočim se normam obveznost in jim na ta način da pravni značaj. Država je tako tisto objektivno dejstvo, ki obstoji pred pravom in čigar obstoj je predpogoj za nastanek prava. Iz tega seveda nujno sledi, da n a d

⁶ Izmed francoskih javnopravnih znanstvenikov zastopa to tezo edini Carré de Malberg v svojem delu *Contribution à la théorie générale de l'Etat*, I, II (1920, 21). Gl. posebno I, str. 57, op. 6, kjer pravi: »... Dans l'ordre de la réalité sociale il ne peut pas exister de droit proprement dit antérieurement à la loi de l'Etat...; car l'essence même de la règle de droit, c'est d'être sanctionnée par des moyens de coercition immédiate, c'est-à-dire par des moyens humains. Le droit suppose donc nécessairement une autorité publique capable de contraindre les individus à l'observation des commandements qu'elle-même a édictés. Par là-même il est manifeste qu'il ne peut se concevoir, en fait de droit, que du droit positif.« Prim. k temu še *ibid.* str. 61 s.

S tega svojega stališča tudi kategorično odklanja prirodno pravo: »Le droit naturel est une erreur dont il serait bien désirable que la science du droit soit une bonne fois débarrassée (str. 238).

Nadaljujoč svoj nauk v smislu čisto pozitivnopravne metode, je le-tej dal še posebno ostro izraza v svojem najnovejšem delu, *La Loi* (1931), kjer izhaja s stališča, da je znanstveno edino upravičeno proučevanje pozitivnega ustavnega prava vsake države zase, tako da nauka o splošnem ustavnem pravu sploh ni, ampak da more eksistirati le francoska, nemška itd. ustavnopravna veda. Samo na podlagi proučevanja posameznih pravnih sistemov je mogoče priti do resnično veljavnih dedukcij za posamezna prava in pravna vprašanja, ki se v njih porajajo. Za francosko ustavno pravo prihaja do zaključkov, da eksistira zakon sploh samo v formalnem smislu, namreč tako, da daje zakonu pojmovno določitev samo organ, ki ga ustvarja, to je parlament. S tem odpade za francosko javno pravo vprašanje po upravičenosti razlikovanja pojmov materialnega in formalnega zakona. Zakon je stvorenina parlamenta, ki izraža suvereno narodno voljo (la volonté générale) in je zato inicialen, nepogojen predpis (une prescription initiale, inconditionnée). Ker je v Franciji po ustavi parlament nosilec suverene volje in nad njim ni konstituirana nikaka višja, ustavna oblast, za francosko pravo tudi vprašanje ustavnosti zakona ne obstoja. Vse te misli so v jedru že vsebovane v prvo omenjenem delu, kjer je že podal čisto formalno definicijo zakona kot odredbe izhajajoče od zakonodavnih skupščin in razvil misel, da je domena zakona neomejena, da zakonodajavcu niso daní drugi mejniki kot tisti, ki si jih postavi sam (o. c. I, str. 258 ss.) Prim. k vsemu še Duguit, *Traité de droit constitutionnel*³, I, str. 104, II, str. 165 in Hauriou, *Précis de Droit Constitutionnel*², str. 101, kjer ocenjuje Gërber-Jellinek-ov in Carré de Malberg-ov sistem glede odnosa države do prava takole: »L'idée essentielle de ce système... est que le droit naît de l'organisation sociale, par conséquent de l'État organisé (en qualifiant d'État lato sensu toute organisation politique). De ce postulat on tire deux conséquences: d'une part, la fondation de l'État est antérieure au droit et ne constitue qu'un fait historique, d'autre part, l'État une fois fondé, est la source de tout droit.«

državo ni prava, oziroma da je pravo nad državo le v toliko in dotlej, v kolikor in doklej to država sam hoče. Tak se zdi vsaj edini logično možni zaključek.

Z drugega stališča izhaja francoska tradicionalna subjektivistična doktrina. Temeljni princip ji je človek s svojimi naravnimi, prirojenimi, individualnimi, neodsvojljivimi pravicami, med katerimi stoji na prvem mestu kot nekaka matica — svoboda. Ta svoboda je v predružabnem stanju človeka naravna svoboda, ki se pa po družabni pogodbi, ki jo sklenejo v takem predružabnem stanju nahajajoči se ljudje iz raznih racionalno-utilitarističnih razlogov, izpremeni v politično svobodo. Ta more obstojati, kakor je Rousseau, ta najsijajnejši zagovornik družabne pogodbe (*contrat social*), v svoji bistroumnosti spoznal, le v tem, da družabniki v svoji skupnosti tvorijo nekak skupni »jaz« (le moi commun) v suverenem narodu, čigar suverena občja volja (*volonté générale*) je obenem sinteza individualnih volj. Tako so poedinci v svoji poslušnosti nasproti pravu, ki je le emanacija take splošne, obče volje, svobodni. Pravna obveza namreč ne stopa do njih od zunaj z nekako determinatorično nujnostjo, temveč črpa svojo veljavo in obveznost iz avtonomije individualne volje preko sinteze teh volj v suvereni občji volji.

Z Rousseau-jem je zato francoski tradicionalni doktrini teoretični najvišji princip osebnost in z njo svoboda človeške volje; pravo, ki ravno to človeško voljo usmerja v izvestne pravce, ima vso svojo vrednost in obveznost v tej volji sami. Seveda pa pravo tudi radi svojega nujno objektivnega in zato splošno veljavnost zahtevajočega značaja ne more biti izraz vsake posamezne individualne volje, kajti to bi pomenilo povratak v predružabno stanje s človeško naravno svobodo, temveč le izraz obče, splošne, narodne, pravotvorne volje, ki bi idealno morala biti vsota vseh posameznih volj, ki pa radi praktične nemogočnosti brezizjemne soglasnosti postane skratka volja večine. Pravo je torej izraz suverene obče, ali pravilneje večinske volje naroda, torej zopet le izraz čistega formalnega principa, ne glede na svojo načelno vsebinsko vrednost.⁷

⁷ Ravno pri tej francoski individualistični doktrini, ki je prinesla v praktičnem političnem življenju z uvedbo parlamentarnega reprezentančnega sistema tako ogromen preokret, se pokaže misteriozni, vsaki vsestransko zadovoljivi rešitvi izmikajoči se konflikt med subjektivnim in kolektivno-objektivnim, ki nas neprestano pretresa. Dasi ta doktrina izhaja iz najvišjega priznanja subjektivnega, konča v povsem nezadovoljivem rezultatu supremata večine nad manjšino, ta supremat pa bije subjektivnemu čutenju naravnost v obraz. Bližjemu motrenju se pokaže, da je ta supremat le višje vrednotenje celote nad njenimi deli, — kajti večina *ex definitione* (in to je le koncesija življenjski realnosti) predstavlja nositeljico suverene, kolektivne volje naroda, — torej višje vrednotenje kolektivno-objektivnega nad subjektivnim. Slej ko prej po ostane odprto vprašanje — in tu baš leži zastrto jedro problema — kako nastaja iz skupa individualnih volj kolektivno-objektivna volja, v čem leži sinteza, ki bi edina mogla legitimirati pravilnost spremembe enega principa v drugega. Že Rousseau je čutil, da navadno seštevanje

Vendar pa priznava francoska doktrina voluntarističnemu, formalno ustvarjenemu, pozitivnemu pravnemu redu meje v človeških prirojelih individualnih, naravnih in neodsvojljivih pravicah, ki sploh utemeljujejo pravni red, vsaj naj ta le služi njihovi ohranitvi v družabnem stanju, ki je nastalo po družabni pogodbi. S tem so dane objektivne meje pravotvorcu, naj bo ta potem že suvereni narod ali skratka državni zakonodajavec, kajti naravne prirojene individualne pravice so radi svojega atributa neodsvojljivosti nekaj od človeške volje neodvisnega in nespremenljivega. Država kot pravotvorka ni več končno objektivno dejstvo, iz katerega edino izhaja pravo, država sama stoji pod nekim višjim prirodnim pravnim redom, ki se kaže kot pravno priznanje osebnostnega principa v naravnih, prirojelih, individualnih in neodsvojljivih človeških pravicah. Država sicer kot suverena ustvarja pravo, vendar je vsebinska možnost tega prava omejena po omenjenih naravnih pravicah.

V tem konceptu naravnih, prirojelih, neodsvojljivih in zato nespremenljivih pravic v zvezi s konceptom družabne pogodbe je vsebovan pravno formulirani zahtevek po pravičnosti in preko te po priznanju človeške osebnosti s strani pozitivnega pravnega reda, torej izvesten vsebinski, materialni postulat, ki naj ga obistini suvereni narod oziroma država kot solidaristično usmerjena pravna skupnost.⁸

posameznih volj ne more zadovoljiti in to še posebno tedaj ne, če dosežena večinska vsota nima velike številčne nadmoči nad manjšino. Ločil je že «la volonté générale» in «la volonté de tous» po motivu, ki je vodil družabnike pri ediciranju volje. Če je bil tak motiv »splošno dobro, splošni interes«, potem je bila stvorjena občja volja, če je bil motiv pa le dobrobit posameznikov, pa bilo tudi v njihovi brezizjemni celoti, je volja, ki se je očitovala, bila le »volja vseh«. V enem svojih manj znanih del se je izjasnil: »Ce qui généralise la volonté est moins le nombre des voix que l'intérêt commun qui les unit.« Seveda tudi Rousseau ni mogel podati zanesljivega objektivnega kriterija za razločevanje, kdaj je bil motiv »splošni interes«, kdaj pa ne in tako izgleda vsaj meni ves postulat proste večine le kot neizogibna koncesija trdi življenjski realnosti, ki se kot taka mora tudi zadovoljiti z več ali manj grobimi, lahko zaznavnimi kriteriji. — Glede pomena Rousseau-ja za moderno idejo o državi in za notranjo silo prava prim. K r a b b e, L' idée moderne de l' Etat, Recueil des Cours de l' Académie de droit international de la Haye, 1926, T. 13, pos. str. 561 ss.

Da je pravo, to se pravi, pozitivno pravo francoski tradicionalni doktrini v resnici le izraz formalnega principa, potrjuje njen najodličnejši zastopnik É s m e i n, Droit constitutionnel,⁹ I. str. 55, kjer definira zakon kot »le commandement du souverain... qui tire sa force de l'autorité dont elle émane.

⁸ Prim. K e l s e n, Allgemeine Staatslehre, str. 36, 326.

OBZORNIK.

XI. KONGRES »PAX ROMANAE« V FRIBOURGU (ŠVICA).

V brezupnosti današnjih dni, ko gospodarski krizi odgovarja velika duhovna depresija brez jasnih pogledov, brez poleta in radostnega dela, so kongresi »Pax Romanae« svetli pojavi in vsakokrat izraz večno mladega in vedno pozitivnega — krščanskega, katoliškega elementa naše kulture.

Pred desetimi leti so se sestali nekateri mladi idealisti v Fribourgu, švicarskem katoliškem Rimu, da v vsesplošnem ustanavljanju mednarodnih organizacij po veliki svetovni moriji položijo temelje mednarodni organizaciji katoliške inteligentne mladine, organizaciji, ki je bolj kot katerakoli mednarodna organizacija sama po sebi umevna, nujna in upravičena.

In točno po desetih letih se je v istem Fribourgu vršil enajsti kongres te organizacije, ki si je z imenom določila program — P a x R o m a n a e. Med tem je zbirala na kongrese mlade inteligente vseh narodnosti po najrazličnejših državah. Avstrija, Italija, Poljska, Anglija, Španija, Nemčija in druge države so že imele priliko, da se radujejo kongresov Pax Romanae.

Ta povratek v rojstni kraj za enajsti kongres je že kot jubilej pomemben, zdi pa se mi najpomembnejši dogodek in najbolj pozitivno dejstvo v vsem mednarodnem katoliškem življenju letošnjega leta.

Kongres se je vršil v dneh 20. do 26. julija 1931, udeležila se ga tudi dovolj številna slovenska delegacija, ki je na kongresu storila svojo dolžnost.

Podati hočem prerez notranjega dela kongresa samega, kot se je vršilo po sejah komisij, nato pa še mnogo pomembnejše izvenorganizatorno delo kongresa, ki bo ostalo kulturni dokument sodobnega katoliškega akademstva.

Delo komisij.

Kot prva je zborovala komisija za intelektualno sodelovanje, ki ji predseduje Msgr. Beaupin (Paris). Predsednik se kongresa ni mogel udeležiti, ker je bil zadržan. Mimogrede naj pripomnim, da se doslej že tretjič kongresa ni udeležil radi prezapovednosti, — in da radi tega tudi komisija kot taka zelo trpi. Morala bi namreč biti srce in duša vsega dela Pax Romanae. Tako pa je mesto predsednika glavni tajnik Pax Romanae, abbé J. Gremaud, moral poročati, da komisija še pogreša točne zavesti meja in možnosti svojega delovanja. Izvrševal se je pač nekdanji predlog p. Martindala S. J. (London), ki ga je še posebej poudaril lanski Münchenski kongres, da se naj namreč priobčuje v glasilu Pax Romanae, v Folia Periodica, seznam in pregled znanstvenih del katoliških avtorjev vseh narodnosti. To se je vršilo, vendar to ne more

ostati edino delo komisije za intelektualno sodelovanje katoliških akademikov... Edino, kar je komisija dognala, je možnost, da se prirejajo sistematično urejene bibliografije za posamezna aktualna vprašanja, upoštevajoč literaturo vseh narodnosti (Studienpläne). Tako naj bi se akademikom vseh narodnosti nudil material za študij sodobnih vprašanj s pregledom vse obstoječe literature sveta.

Baš na ta predlog je diskusija dala nekaj praktičnih mišljajev. Poslovodja Pax Romanae sam, Rudi Salat, je sprožil predlog, naj bi se pričel s katoliškega stališča sistematično študirati med akademiki problem miru in razorožitve, poljska delegacija je predlagala študij boljše vizma in komunizma. Vse to bi mogla biti osrednja misel kasnejših kongresov, kakor je bila osrednja misel tega kongresa — »Katoliški študent in univerza«.

Kot posebnost naj za zaključek navedem še predlog švicarskih študentov, naj se kot mednarodni jezik uvede — latinščina. Ta predlog, podprt sicer z zelo tehtnimi in realnimi razlogi, je seveda naletel na rezervirano razpoloženje udeležencev. Qui vivra, verra...

Morebiti je komisija za intelektualno sodelovanje tudi samo izraz duhovne depresije ostalega evropskega kulturnega sveta, ki včasih pogubno ovira še tako idealna stremjenja. Morda je krivo vodstvo, ki utegne biti v nepravih rokah... Vsekakor pa bo treba tej komisiji priboriti tisto važnost, ki ji je odločena.

Postati morajo njena zasedanja na vsakoletnih kongresih Pax Romanae — kulturni parlament katoliške intelektualne mladine vsega sveta!

Na zunaj najimpozantnejše je bilo zborovanje komisije za misijone. Udeležil se ga je med drugimi prof. Kirsch, ravnatelj papeškega instituta za krščansko arheologijo v Rimu, ki si je pridobil mnogo zaslug za mednarodno misijonsko delovanje med študenti. Misijonsko delo je Pax Romana ocenila tako visoko, da je ustanovila pri glavnem sekretarijatu v Fribourgu še poseben misijonski sekretarijat, ki izdaja svoj poseben misijonski vestnik (Missionswarte) in ga vodi abbé Rossel. Misijonski sekretarijat je bil zelo delaven. Vzdrževal je tesne stike z vsemi akademskimi misijonskimi krožki in dejal pobudo za ustanavljanje novih. Tako so akademiki v Nancyju ustanovili posebno komisijo za misijone. V Parizu je nastala Ligue universitaire missionnaire, v Cambridgeu je stopil v življenje nov misijonski krožek in italijanska Lega missionaria studenti je razširila svoj delokrog. V svojem poročilu je abbé Rossel podčrtal kot važen dogodek akademski misijonski kongres v Ljubljani 1930. Ob tej priliki se je, po besedah abbéja Rossela, posebno izkazal misijonski krožek akademikov v Ljubljani pod vodstvom g. prof. dr. L. Ehrlicha, ki je kongres organiziral. Naloga misijonskega sekretarijata bo, da po sklepu ljubljanskega kongresa organizira prihodnji akademski misijonski kongres v Fribourgu 1932.

Posebno zanimanje pa je vzbudil poročevalec belgijskega AUCAM-a, p. Hublon. AUCAM je impozantna organizacija akade-

mikov in starešin s 1800 člani in izključno misijonskim delovanjem, to pa v docela modernem stilu. AUCAM daje pobudo za študij tropskih bolezní in vzdržuje v ta namen v Kongu dve lastni bolnišnici, vzdržuje nadalje svoje zdravnike v misijonskih deželah, študira kmetovalske metode domačinov po misijonskih deželah. Pripravlja nadalje velikopotezno akcijo proti zlorabi mamil in akcijo prijateljev Društva narodov za čuvanje misijonskih interesov v misijonskih deželah.

Nič manj ni bil zanimiv referat dr. Búscherja o nemškem *A k a d. Missionsbund*, dalje predavanje akademika Kitajca Ceng Mien-a o kitajski katoliški mladini in govor francoskega črnca, sodnika Luisa Pinta, ki je poudarjal, da je nujno, da so kolonizatorji sami vedno dobri kristjani.

Diskusija je pokazala, da so dospeli misijonarji sedaj že na kraj svojih možnosti. Civilizacija Zapada prodira vedno bolj tudi v misijonske dežele. Sedaj je na laičnih intelektualcih Zapada, da misijonsko delo po svoje podpro. Pri tem je še posebne važnosti vprašanje skrbi za številne poganske akademike na zapadnih univerzah.

Zlasti ob diskusijah o takih, zares trenutno aktualnih nalogah misijonskega delovanja pa se nam zdi, da bomo le v mali meri mogli sodelovati pri takem načinu misijonskega dela. Spoznal sem, da bomo svoje skromne moči morali osredotočiti v sferi, ki jo je kongres sam označil kot specifično našo in ki se bom nanjo povrnil.

I z m e n j a v a š t u d e n t o v je del programa vseh mednarodnih študentskih organizacij. Tako se tudi v Pax Romani s tem bavi posebna komisija. Problem izmenjave je za Pax Romano načelno rešil že münchenski kongres (1930), ki je podal tudi organizacijska načela udejevitve. V Nemčiji so se vse štiri v Pax Romano včlanjene zveze bavile s posebnimi sekretarijati za izmenjavo, v istem pravcu je delovala angleška *University Catholic Students Federation of Great Britain*, v Franciji pa tudi zveza akademikov, kakor tudi zveza akademičark. Vendar se temu delu za bodoče stavljajo tri važna vprašanja: 1. Kako naj se akademiki globlje zainteresirajo za izmenjavo? 2. Kako najti katoliške družine, ki bi hotele prevzeti inozemske študente? 3. Kako v bodoče urediti tudi izmenjavo duhovnikov?

Prav gotovo gre pri tem za eno najvažnejših točk delovanja Pax Romanae. Diskusija pa je pokazala, da je prava izmenjava v sedanjih razmerah tako rekoč nemogoča. Slovenski delegat, ki prisostvuje taki debati, vrhu tega še čuti, kako je zanj vse to odveč, ker ve, da njegovi tovariši pri izmenjavi ne morejo prit. v poštev . . .

Mnogo prijemljivejša so za nas razmotrivanja o preprostem dejstvu, kako povesti inozemske, torej tudi naše študente, ki prjedejo v tujino, v tisti milieu, ki jim bo nudil najboljši vpogled v duševnost tujega naroda, pa tudi popolno garancijo za njihovo katoliško življenje. S tem v zvezi so stopala na dan tudi druga, splošno zanimiva

in važna vprašanja počitniških bivališč, inozemskih potovanj, mednarodne legitimacije, krožkov za študij ideje Pax Romanae itd.

V zvezi s poslednjim morem takoj naglasiti ogromno delo, ki ga je komisija za izmenjavo izvršila že za lanski kongres.

Izdala je monumentalno delo »V a d e m e c u m«, vodnik za vsakega katoliškega akademika, ki hoče študirati v inozemstvu. Preko svojih včlanjenih zvez je Pax Romana dobila točne podatke o vrsti in značaju visokih šol, o akademskih organizacijah, o življenjskih pogojih, o naslovih, prihajajočih v poštev za inozemske katoliške akademike, o cenah in valuti 18 držav Evrope in njihovih univerzitetnih središč. Vse to združuje Vademecum, ki je delo mladega poslovodje sekretarijata Pax Romanae, Rudija Salata. Niti CIE, niti komisija za intelektualno kooperacijo pri DN nista mogla doslej kljub svojim prizadevanjem izdati podobnega kompendija. Žal leži skoraj vsa naklada v sekretarijatu. Dolžnost vsakega akademika, bodisi aktiven, bodisi starešina, bi bila, da si to knjigo, ki je plod ogromnega občestvenega dela, nabavi. Ne morda zato, ker jo bo praktično uporabljal. Njeni podatki marveč sijajno dopolnjujejo naše poznavanje tujih razmer in ni je pripravnejše knjige, da si z njo obzore in razgled po sodobnem svetu razširiš, nego je Vademecum Pax Romanae.¹

Nadaljnja važna pridobitev komisije za izmenjavo Pax Romanae in njenega referenta za mednarodne stike, dr. Nella Palmierija je mednarodna akademska legitimacija, kakor jo je imela doslej samo CIE. Dogovorno z vsemi mednarodnimi študentskimi organizacijami (Pax Romana, CIE, International Student Service, Konfederacija židovskih študentov) se namreč stavlja v tek cna sama taka legitimacija, veljavna za vse štiri mednarodne zveze, ne več samo za CIE. Član zveze, včlanjene v Pax Romani, dobiva poslej mednarodno akademsko legitimacijo z vsemi njenimi ugodnostmi (pustiti pri vizih, na železnicah — Švica itd. —, vstop v muzeje i. p.) pri svoji zvezi (pri nas n. pr. katoliški akademik pri Slovenski dijaški zvezi).

Pax Romana, ki si je prizadevala za to ugodnost dolgo časa, je s svojim uspehom dokazala priznanje svojega dela in svoje važnosti pri vseh drugih mednarodnih organizacijah in tudi pri činiteljih DN...

Prav nova pridobitev Pax Romanae in nekako presenečenje za izvestne delegacije pa je bila na tem kongresu dejanska ustanovitev komisije za cerkveno edinost.

Ker smo na taki komisiji mi še posebej zainteresirani, se bom z njo nekoliko поблиže bavil. Ustanovitev take komisije so predlagale slovanske delegacije že na kongresu v Sevilli (1929). Zavedajoč se delikatnosti vprašanja in pretenzij zlasti poljskih delegacij ob raznih prilikah in kongresih je Slovenska dijaška zveza predlagala

¹ Naroča se pri Slovenski dijaški zvezi, Ljubljana, Miklošičeva 5 ali direktno: Secrétariat général de »Pax Romana«, Fribourg (Suisse).

organizacijo te komisije na ta način, da naj sv. Stolica določi cerkvenega dostojanstvenika, ki bi prevzel pokroviteljstvo in formacijo komisije. Žal je prodrla na neznan način drugačna formulacija, ki že predvideva kot pokrovitelja poljskega kardinala Hlonda. Ta formulacija je postala kamen spotlike tako pri slovenski, kakor tudi češki delegaciji. Pri seji, ki so se je udeležili zastopniki poljske, češke, slovaške, slovenske, hrvatske, madžarske, romunske in litvanske delegacije pod predsedstvom od kardinala Hlonda delegiranega duhovnika drja. Meysztowicza, je zato slovenski zastopnik protestiral proti neupoštevanju predloga Slovenske dijaške zveze, ki je globoko upravičen spriču razmerja, ki žal vlada med katoliškimi Poljaki in pravoslavnim slovanskim Vzhodom. Zato ne more verovati v uspešna dela te komisije in še manj zagotoviti v njej sodelovanje Slovenske dijaške zveze. Rezultat tega protesta je bila ugotovitev, da se trenutno stanje ne da izpremeniti, da pa za prihodnost izpremembe v organizaciji komisije niso izključene.

Komisija je sklenila, da bo izdajala, podobno kakor misijonski sekretarijat, svoj lasten vestnik, iskala bo stikov z vzhodnimi krogi in bo prirejela na kongresih predavanja strokovnjakov o vprašanju cerkvene edinosti in Vzhoda. Sprožila se je tudi misel, naj bi sloveči znanstveniki te stroke predavali o vzhodnem vprašanju kak semester po katoliških univerzah Zapada in s tem znanstveno širili smisel za to največje vprašanje krščanskega sveta sodobnosti. Predsedstvo te komisije je prevzel hrvatski starešina dr. Lj. Marković (Zagreb).

Disakordi, kakršna so taka trenja, pa pokažejo še v lepši luči vse tisto, kar je zares velikega in lepega v tem mladem občestvu, ki ga Pax Romana predstavlja. Nekaj takega velikega in nepozabnega so seje finančne komisije, ki so vsako leto enake.

Proračunski načrt za novo poslovno leto je pokazal kot po navadi — deficit. Znašal je celo 4500 švic. frankov. Debata o tem deficitu je bila mučna. Slišala so se mnjenja, naj se štedi pri osebnju sekretarijata, ki ga tvori doslej samo poslovodja, a bi ga bilo treba z ozirom na rastoče posle pomnožiti za eno pisarniško moč. Vse je bilo pobito. Pač je govoril abbé Gremaud, kakor zna le on: za nas ne more biti vprašanja, naprej ali nazaj; velika je danes Pax Romana, — nazaj zato za nobeno ceno! Vse je čakalo rešitve. In tedaj je vstal spet abbé Gremaud in obljubil sam nabrati — 1000 frankov podpor. Za njim pa so pričeli vstajati: zastopnik Nancyja, ki je prav tako obljubil 1000 frs, zastopnik Irske 250 frs, Bordeaux 100 frs in še naprej, v malih vsotah, ki pa so bile kakor vdovin vinar... In tako je postalo očito, kaj je razlika med trgovskim računanjem in delom za idejo. Nučen je denar, žalibog. In če kaže proračun za bodočnost v deficit, se ne zmanjka dvomljivcev in — nergačev. Če pa je duh dovolj močan, vzbudi požrtvovalnost. Zato je seja finančnega odbora zame in za vsakega udeleženca kongresa najlepše doživetje fribourških dni... Najlepše izpričevalo duhovne skupnosti so — materielne žrtve!

Komisija akademičark je končno razpravljala o stikih z mednarodnimi ženskimi organizacijami. Razmotrivala je tudi položaj akademsko izobražene žene v posameznih deželah.

»Katoliški študent in univerza.«

Kakor je kongres v Cambridgeu razpravljajl o prepadu v sodobni civilizaciji (Broken bridges...), tako se je ta jubilejni kongres v rojstnem mestu Pax Romanae, ob sedežu ene najpomembnejših katoliških univerz sveta bavil z veleaktualno temo: »Katoliški študent in univerza«. Bolj kot kdaj poprej je to vprašanje aktualno dandanes, ko se napetost v duhovnem življenju sodobnosti vedno bolj izravna v samo dve jasni fronti, — v ateistično boljševisko in religiozno krščansko, katoliško. Inteligenca, akademstvo, je poklicano na vodilna mesta v tej borbi. Ne more biti zato vseeno, v kakšnem vseučiliškem ozračju mlado katoliško akademstvo zori in se oblikuje. K temu pa še pride dejstvo, da se je univerza dandanes že docela odtujila svojemu nekdanjemu značaju.

In baš na to dejstvo je navezal prvi predavatelj, dominikanec p. de Munnynck, profesor na fribourški univerzi, ki je natlačeno polni zbornični dvorani starodavnega fribourškega rotovža govoril o temi: »Univerza in splošna izobrazba.«

Dandanes je treba silno veliko raznovrstnega znanja. To dejstvo pa kaj rado zavede mladega človeka do diletantizma, ki se vsega loti, a ničemur ne pride do dna. Taka zunanja vseznalost dovede do plitvosti. Prva dolžnost vsakega akademika je njegov strokovni študij, specializacija! Spričo znatiželjnosti mladega človeka pomenja delo za specializacijo včasih trdo odpoved. Težko je pač, najti v tej nujni odpovedi pravo mero, da se prevelika specializacija ne izrodi v omejitve duševnih zmožnosti ali v zaigrzenost v lastni predmet ali stroko.

Naloga univerze bi torej bila, da poleg strokovne izobrazbe nudi akademiku tudi potrebno splošno izobrazbo po vzgledu srednjeveških univerz. Temu cilju se poskuša približati fribourška univerza s svojimi cours généraux, namenjenimi vsem fakultetam. Ko si torej pridobivamo strokovno izobrazbo, ne zanemarjajmo splošne izobrazbe. Le na ta način se bomo mogli dokopati do človeške popolnosti in s tem do gospostva duha nad zemeljsko telesnostjo.

Naslednje predavanje o univerzi in mednarodnem življenju (govoril dr. O. pl. Halecki, dekan filozofske fakultete varšavske univerze) je prav tako priklivalo v spomin starodavni srednjeveški ideal universitatis, občestva docentov in študentov.

V srednjem veku so bile univerze kulturna središča, pa zato prava univerzalna velesila. Univerza je bila že po svojem ustroju in bistvu mednarodna institucija. Renesansa, reformacija, humanizem in etatizem so končno dovedli do vedno večje nacionalizacije univerz. S tem vzporedno pa se je razraščal vedno bolj strokovni utilitarizem, ki ga je točno naznačil že p. de Munnynck. Sodobni univerzi postaja

neobhodno potrebno, da se spomni svojih pozabljenih tradicij srednjega veka.

V svojem drugem delu je govoril predavatelj o univerzi z nacionalnega stališča. Univerza je vrh kulture vsakega naroda, ona odločilno vpliva na razvoj narodne kulture in s tem tudi na vlogo naroda v njegovem mednarodnem udejstvovanju.

Važno pa je pri tem, ali oblikuje univerza narodno kulturo v zmislu krščanskih kulturnih idealov. Če se to godi, je problem mednarodne pomembnosti univerze rešen. Zakaj vse univerze so tedaj tesno združene v svojo skupnost, ki more biti najvarnejša garancija za svetovni mir.

Kako neizbežen je povratek k srednjeveškemu idealu univerze, dokazujejo brezuspešni poskusi ustanavljanja internacionalnih vseučilišč, s katerimi se bavi Društvo narodov.

Važen korak naprej v mednarodnem sodelovanju na torišču visokega šolstva bi bila organizacija katoliških univerzitetnih profesorjev vseh držav. Študentje so jim s Pax Romano dali lep zgled.

Višek izvajanj o glavni misli kongresa pa je bilo predavanje nemškega katoliškega filozofa-laika, znamenitega profesorja Münchenske univerze, dr. D. von Hildebranda, ki je dal filozofsko osnovo vsem prejšnjim izvajanjem in s tega stališča tudi osvetlil bistvo kongresove teme, govoreč o ideji katoliške univerze.

Najprej je kritično presodil današnjo liberalno univerzo. Liberalna univerza izhaja od osnovnega načela, da je spoznavanje od celotne uravnaniosti (Gesamteinstellung) človeka nezavisno. Z ostro definicijo spoznavanja pokaže predavatelj netočnost tega načela. Spoznavanje je nasprotno zelo tesno združeno s celotnim zadržanjem človekovim. Najprej pokaže predavatelj negativna osnovna zadržanja (Grundhaltungen), ki kvarno vplivajo na zmožnost spoznavanja oziroma na rezultat spoznavanja. To je predvsem — metafizična — lenoba, ki prepreči prodiranje v objekt, ki onemogoči »konspiriranje« z zmišlom in bistvom bivajočega. Spoznavanje nadalje skali iz napuha porojena nezmožnost prisluhovanja, nezmožnost sprejemanja govorice bivajočega. Še hujše je ressentimentno zadržanje radikalnega skeptika, ki se upira svetu objektivnih vrednot. Končno je tudi strahopetna nezaupnost osnovno zadržanje, ki ovira spoznavanje. Nasproti tem štirim napačnim uravnaniostim pa pokaže predavatelj osnovno zadržanje, katoliško celotno uravnaniost človeka, ki omogoča pravo spoznavanje. Namesto lenobe se nam tu javlja lahkotnost duha, namesto napuha ponižno ljubeča predanost predmetu, nasproti vsaki zaprtosti vase pa lahkotna razgibanost svobodnega človeka, ki daje zmožnost spoznavanja.

Vprav v imenu in radi tega spoznavanja moramo zahtevati katoliško univerzo. Zakaj ne gre samo za to, da obvarujemo mladega človeka, da se ne zapiše katerikoli napačni osnovni uravnaniosti. Mora se tudi pozitivno omogočiti, da si pridobi katoliški študent, sploh vsak študent, ki mu je za neskaljeno spoznavanje, v resnično sproščujoči atmosferi katoliške univerze pravo osnovno uravnaniost.

Končno oriše predavatelj ideal take univerze, kjer se učitelji in učenci čutijo združene v občestvu Kristusovem, kjer ni smešnega bončevstva, ne idoliziranja znanosti in akademskega poklica. Univerza, na kateri učenec več velja radi samega sebe, nego radi svojega dela, na kateri ima krepost prednost pred pridnostjo in uspehi. Tu se intelektualno delo zopet ureja kot del v totaliteto življenja. Tu kroži duh Tistega, ki mu vse naše življenje pripada!

Ni še bilo bolj merodajnega fora, da se vse te in take misli povedo javno in naglas, da odmevajo med vsemi katoliškimi kulturnimi narodi, nego je bil ta kongres Pax Romanae.

Pri nas se s tem problemom še nismo poblize bavili, pa bi kazalo, da si ga tudi doma ogledamo. Smernice so dane.

Občestvo kongresa.

Poleg vsega tega organizatornega in intelektualnega dela pa je vsak kongres Pax Romanae tudi dokument mladostne občestvenosti katoliških akademikov vsega sveta.

Temu služi v zabavnem delu vsakokratni p e s t r i v e č e r, na katerem nastopajo posamezne delegacije s svojimi točkami ter tako pokažejo svoje lastno narodno bogastvo v pesmi in plesu.

Lani je nastopila slovenska delegacija sama. Letos pa so se pokazali Jugoslovani, Slovenci in Hrvati, prvi s pesmijo, oboji pa s kolom. Prelepa slovenska pesem je izzvala vihar aplavza in se je kot prekrasen cvet povezala v šopek z vrta vseh številnih zastopanih narodnosti. Tako se spoznavamo med seboj in se učimo drug drugega ceniti in spoštovati...

Druga izmed tradicij kongresov Pax Romanae pa je, da je vsak kongres združen z romanji k svetišču čudodelne Mater e b o ž j e. Katoliški akademiki vsega sveta so se na svojih kongresih že poklonili Mariji czenstochowski na Poljskem, Materi na Montseratu v Španiji, Bogorodici v Altöttingu na Bavarskem. In tako so poromali tudi v Bourguillon pri Fribourgu.

Nekega večera se je vršila od mosta Zähringen procesija z gorečmi svečami, ki so se je udeležili vsi kongresisti. Čez silni viseči most se je pomikala v nastajajočem somraku dolga, nepregledna vrsta lučk in lurški: »Ave, ave, Maria!« se je izmenjeval z rožnim vencem v najrazličnejših jezikih...

V malem svetišču, čigar stene so pokrite z zahvalami na marmornih ploščah, so se zbrali udeleženci kongresa v tihi večerni uri. Izpregovoril je kanonik Charrière, cerkveno pobožnost pa je opravil škof lausanski, ženevski in fribourški, Msgr. M. Besson, častni predsednik Pax Romanae.

Ko smo se vračali domov, so pod nami migljale lučke starodavnega fribourškega mesta. Nad vse pa se je dvigal značilni stolp katedrale v svitu reflektorjev kot ogromen žareč steber, morda znamenje naših duš, ki so se bile razblestele v čudovito globokem doživetju občestva...

Sadovi kongresa.

Sadovi kongresa so dobili zunanjo obliko z resolucijami, ki jih hočem podati le v obrisu in glavnih točkah.

Komisija za intelektualno sodelovanje. Zveze naj študirajo ukrepe proti prevratnostim nacionalizma in boljševizma. Pozivajo se vse srednje šole, naj posvete posebno pažnjo gojitvi latinščine, da bi postala moderen mednarodni občevalni jezik. Vse zveze naj sodelujejo pri sestavljanju bibliografije katoliških znanstvenih del in pri določanju študijskih načrtov, tičočih se posameznih aktualnih vprašanj.

Komisija za misijone poziva vse zveze k še večjemu zanimanju za misijonstvo. Akademikom priporoča večje posvečevanje kolonialnem poklicem. Zveze naj pridno sodelujejo s poročili v vestniku. Stopajo naj v stike s poganskimi študenti. Misijonski sekretarijat Pax Romanae naj postane centrala vseh akademskih misijonskih zvez in krožkov.

Komisija za izmenjavo naproša vse včlanjene zveze, naj poskrbe v svojih mestih prenočišča za tuje študente, ki se bodo izkazali z mednarodno akademsko legitimacijo, potrjeno od narodnih zvez in sekretarijata Pax Romanae. Komisija predlaga tudi spremembo svojega naslova: Service de séjour à l'Étranger. Zveze naj odpošljejo sekretarijatu Pax Romanae vsak semester seznam razpoložljivih stanovanj, dalje naj se izda seznam poverjenikov za izmenjavo po posameznih državah in zvezah z njihovimi naslovi. Skrbeti je za čim večje razširjenje *Vademecuma*.

Mednarodne akademske legitimacije izdaje samo sekretarijat Pax Romanae za člane v njej včlanjenih zvez.

Folia Periodica. Glasilo Pax Romanae, Folia Periodica, izdaja in urejuje sekretarijat v Fribourgu. V vsaki številki naj se nudi pregled vsebine glavnih katoliških revij z označbo vsebine najznamenitejših člankov. V glasilu se tudi priobčuje lista knjig v smislu delovanja komisije za intelektualno kooperacijo. Obravnava naj se v prvi vrsti material za študij mirovnega vprašanja.

Komisija za akademičarke. Navežejo se stiki v katoliško žensko Ligo in z Zvezo za varstvo deklet. Vršil se bo sestanek akademičark v zapadni in po možnosti tudi eden v vzhodni Evropi. Krožki naj študirajo socialno formacijo raznih dežel in vlogo ter naloge izobražene žene v njih.

Posnetek glavne misli kongresa. Katoliški akademiki naj po možnosti študirajo na fakultetah, kjer vlada katoliški duh. Zeleti je, da poseča vsaj nekaj študentov vsake narodnosti kako izrazito katoliško univerzo (Fribourg).

Skupni namen molitve. Zveze naj molijo za duha miru in razorožitve.

Duh Pax Romanae. V posameznih društvih in krožkih včlanjenih zvez naj se vrše sestanki in predavanja o ideji Pax Romanae.

Organizacija. Ustanovi se komisija za cerkveno edinost (pro Ecclesiae unitate) pod pokroviteljstvom Nj. Em. kardinala Hlonda, primasa Poljske. — Pogojno se sprejme kot reden član Pax Romanae organizacija ukrajinskih katoliških študentov vzhodnega obreda »Obnova« v Lwowu.¹

Novo predsedstvo. Predsedstvo je prevzela za prihodnje poslovno leto Anglija. Po pravilih je dobila prvo podpredsedstvo Švica. Drugo podpredsedstvo je dosegla Luksemburška. Ostala mesta v direktoriju so dobile države: Nemčija, Francija, Holandska, Poljska, Češkoslovaška (Slovaška).

Glavni sekretar je ostal duša Pax Romanae, abbé Gremaud (Fribourg, Švica), misijonski sekretar abbé Rossel (Švica), sekretarica za akademičarke Madeleine Comte (Švica), predsednik komisije za cerkveno edinost je postal dr. Lj. Maraković (Jugoslavija, Zagreb), delegat za mednarodne stike dr. Nello Palmieri (Italija), predsednik komisije za intelektualno sodelovanje msgr. Beaupin (Francija), poslovodja in blagajnik ter predsednik komisije za izmenjavo Rudi Salat (Nemčija, t. č. Fribourg).

Prihodnji kongres se bo torej vršil v Londonu.

Dal Bog, da bi se besede udejevale in da bi mladi intelektualci, črpajoč iz vrela skupnosti in velikih pobud, kakršno je Pax Romana, mogli v odločilni meri usmerjati javno življenje in kulturno delovanje svojih narodov.

Rastoč iz posvečenih tradicij in gradeč božjo bodočnost naj bi rod Pax Romanae udejeval geslo, ki je bilo tñnor vsega fribourškega kongresa: »Christus heri, hodie et in saecula!«

Niko Kuret.

OCENE.

Napoleonova Ilirija. Če je treba katero zgodovinsko dobo proucevati posebno z gospodarskega vidika, je gotovo doba Napoleonovega cesarstva. Čim bolj preiskujemo velike dogodke Napoleonovega časa v njih lokalnih odmevih, tem bolj smo primorani iskati za te dogodke, če ne surovo materialistično, vendar vsaj preprosto razlago, ki nam more pojasniti njih tesno zvezo.

Ta razlaga je starejša od Napoleona samega, in res ni treba iskati mističnih razlogov, sanjarij o zavojevanju sveta: Napoleon je nadaljeval, razširil in do skrajnosti pretiral »sistem«, ki mu je bila za podlago ideja borbe proti Angliji, industrializirani pred Francijo, in zveze kontinentalne Evrope proti otoku tovarnarjev in mornarjev. Kako bi se dal drugače razlagati

¹ Spričo mahinacij neke delegacije se je to zgodilo šele na energično intervencijo slovenske in ostalih slovanskih (razen poljske) delegacij (Op. pisca).

izumetničen stvor kakor Ilirija, ta prekomerno dolga in ozka zemlja brez zemljepisne, politične, gospodarske in narodnostne enotnosti? Ilirija, predstraža proti Avstriji, stražnica proti Angliji na vzhodni obali Jadrana, zaprta — pa zmeraj slabo zaprta — vrata proti tiho-tapstvu, vmesna država, ki naj bi čuvala cesto v Levanto, pot, ki jo je Napoleonova vsemogočnost odprla za bombaž, prihajajoč iz Orienta v mlade francoske predilnice — vse to je gospa Pivec čudovito doumela in jasno razložila v tezi,¹ ki jo je nedavno branila na Sorboni.² Umela je uvrstiti Ilirske dežele v Napoleonov sistem, in to ni majhna zasluga.

S tankovestnostjo, ki jo mora imeti vsak dober zgodovinar, s stalno skrbjo, da ne bi prezrla nobenega vira — in dokazala je, da pozna v Franciji listine, ki Francozi sami niso zanje vedeli —, z neprestano brigo, da najde lokalnim dejstvom razlago v razvoju splošnih dejstev, je podala določno sliko Ilirskih dežel v dobi kontinentalne zapore, in njena knjiga bo posihmal imela svoje mesto v slovstvu o Napoleonu. Bodoči zgodovinarji kontinentalne zapore — saj ta zgodovina še ni napisana — se bodo morali posluževati te knjige, ki dela pisateljici čast.

Znano mi je bilo, kako vestno je gospa Pivec izpolnila postavljeno ji nalogo, naj zbere v Franciji gradivo za svoje delo; videl sem jo v Narodnem arhivu v Parizu, kako je iskala vedno novega gradiva in se nikoli ni zadovoljila s približnostjo. Zato sem tudi z veseljem pristvoval, ko je branila svojo tezo, in poslušal, kako so ji njeni sodniki k njenemu poštenemu trudu čestitali.

Kritična bibliografija gospodarske zgodovine Ilirskih dežel, ki jo je podala kot postransko tezo, je dragocena zbirka podatkov o rokopisnih in natisnjenih virih. Vsi zgodovinarji Napoleonove dobe bodo morali uporabljati ta seznam.

Želeti moramo, da bi našle vse kratkotrajne države, ki jih je Napoleon ustvaril, tako bistrovidne zgodovinarje, kakor je gospa Pivec. Iz dobro rezanih kamnov, t. j. iz solidnih monografij, se bo nekoč zgradila solidna stavba, tista zgodovina kontinentalnega sistema, ki jo še čakamo in ki bo v veliki meri pojasnila razvoj Evrope v 19. stoletju, od tvorbe Zollvereina do sedanjega razcveta protekcionizma.

Charles Schmidt,

glavni nadzornik arhivov in knjižnic, Paris.

M. Grafenauerjeva: **Iz duhovnega življenja družine**, Mohorjeva knjižnica 42, str. 163.

Za našo slovensko kulturo je to zelo potrebna knjiga, ker nas uvaja tu v duhovni in idealni svet družine laik, od katerega danes tako besedo skoraj rajši sprejmemo kot pa od duhovnika. Vendar pa je božji in religiozni duh tako tesno spojen z dušo avtorice, da prav

¹ Melitta Pivec-Stelè, *La vie économique des Provinces Illyriennes (1809—1813) suivie d'une Bibliographie critique*. (Institut d'Études Slaves de l'Université de Paris, Collection historique VI.) 8°, 359 LXX pp. Paris 1930, Editions Bossard (140, Boulevard Saint-Germain).

² Dne 14. februarja 1930.

pristno občutimo njegovo objektivno vrednost in zato splošno veljavnost tega, kar nam je avtorica povedala. Ob tej knjigi spoznamo intimno združitev objektivnega in subjektivnega duha v človeški duši. Zakaj knjiga je tako pisana, da nas nehote potegne v duhovni svet in nam odpre tam pogled za še nove vrednote tega sveta, katere avtorica samo omenja ali pa jih je dala samo zaslutiti. Njen doživeti duhovni svet nam je torej dobra stopinja, na katero stopi naša lastna duša, ko hoče prodirati v duhovnost samo. Zato ima ta knjiga možnost duhovnega oblikovanja za vsakega poedinca. Eni se bodo pač ustavili že ob nji in bodo od nje sprejemali in sprejeli vse, drugi, katerim pa bo knjiga mogoče preidealna ali pa se ne bodo strinjali z vsem, pa bodo šli ob povedanem še svojo pot in skušali osvojiti onega duha, ki je mogoče bolj primeren za njihovo dušo. Za vsakogar pa bo ta knjiga vsaj važno izhodišče v duhovni svet družine. Zato smo avtorici iz srca hvaležni zanjo.

S. G.

Dijaški koledar za šolsko leto 1931/32. Izdala Slovenska dijaška zveza. IV. letnik. Uredil Etbin Bojc. Dušna potreba mlade katoliške inteligence nam je dala ta koledar, da ta v njem razodene svoj duhovni obraz, svojo zavzetost za skupnost in svojo voljo po duhovni rasti, da pove svojo besedo in razkrije svoje razglede ter svojo ljubezen do naše zemlje in ljudstva. Katoliško dijaštvo v svojem koledarju odločno proglašča za geslo mlade katoliške inteligence rast v duhovnost in otroštvo božje (str. 46), svesto si, da gre ta rast samo preko križa (str. 55). Taka mladostno ognjevitost vnema za rast v globoko krščansko duhovnost pač veseli vsakogar.

Z.

ZAPISKI.

A. U.

Evgenika.

Rimska kongregacija (Sacri Officii, prim. AAS 1. aprila 1931, p. 118) je obsodila evgeniko v zmislu okrožnice Pija XI. o krščanskem zakonu, češ da ta teorija, ko govori o sredstvih za izboljšanje človeškega rodu, prezira naravne, božje in cerkvene zakone. Nekateri so imeli težave s to odredbo. Zdelo se jim je, da je kongregacija s tem obsodila neko znanstveno teorijo, saj je evgenika možna tudi kot znanost. Tem odgovarja René Brouillard v reviji francoskih jezuitov »Etudes« (1931, zv. 207, zv. 10 in 11, str. 440—454, 578—600 pod naslovom *Causerie de morale*).

Cerkev, pravi, ne obsoja a priori ne evgenike ne drugih poskusov, kako izboljšati človeški rod. To prizadevanje je le hvale vredno. Cerkev spoštuje vsako zares znanstveno evgeniko. Toda pod imenom »evgenizem« je nastala v Ameriki močna struja, ki meša znanost in neznanstvene težnje, prezira naravne zakone, pretirava vrednost fizičnega življenja in zdravja ne glede na duševno in duhovno življenje, se snuje sploh na materializmu. Tako v nasprotju z naravnim zakonom oznanja razporoko, priporoča splav, uči neomalthuzianizem, uvaja sterilizacijo, zahteva državno regulacijo, svetuje »tovariški zakon« itd. Te npravne zablode so se tako skopčale z modernim evgenizmom, da vsak, kdor izgovori besedo »evgenika«, že nehote misli tudi na te zahteve ameriških evgenikov. Cerkvi pa ni do možnih pomenov, temveč presoja teorije, kakor se uveljavljajo v življenju. Zato je obsodila pod besedo »evgenika« ves ta obseg npravnih zablod.

Da Cerkev ni hotela zadeti resnega znanstvenega in npravno neoporečnega prizadevanja evgenike, se vidi jasno iz tega, da se sklicuje na okrožnico o krščan. zakonu. A papež v tej okrožnici sam pravi, da skrb za evgenične smotre, namreč kako zagotoviti močen in zdrav rod »ne nasprotuje zdravi

pameti«, le da se ne sme odkazovati temu smotru celo pred nameni višjega reda prvo mesto (št. 68); posebej pravi, da se treba na socialno in evgenično indikacijo »na dovoljen in pošten način in v pravih mejah vsekako ozirati« (št. 66). Prav tako pravi, da se motijo tisti, ki menijo, da bodo »brez nadnaravne pomoči, zgolj s sredstvi in iznajdbami naravne vede (biologije, nauka o dedovanju in dr.)« uredili spolno življenje. Torej ne zgolj s temi sredstvi! A tudi z njimi. Zato papež nadaljuje: »S tem nočemo reči, da bi se naravni pripomočki, če so pošteni, morali nizko ceniti; početnik narave in milosti je namreč isti, Bog, ki je dobrine obojnega reda dal ljudem v rabo in korist. Zato smejo in morajo verniki rabiti tudi naravne pripomočke« (št. 106). Obsodil je pa Pij XI. v svoji okrožnici vse tiste zmote, ki smo dejali, da se pri modernih družijo z besedo »evgenika«. (Prim. tudi »Čas« XXV, 1930, 128—133.)

Krize v krščanstvu.

Univerzitetni profesor Sch w e r je napisal v »Soziale Revue« (1931, zvezek 1) razpravo o sodobnih nasprotjih v krščansko-socialnem gibanju. Zdi se mu, da je v teh nasprotjih nekaj providencialnega. Saj so bila takšna nasprotja v vsej zgodovini krščanstva. V krščanstvu je edinstvo glede verskih nauk, ko pa treba te nauke uporabiti za življenje in svet po njih oblikovati, ni več edinstvo, ampak nastajajo razne nasprotujoče si struje, zlasti pa dve, ena zmerna in mirna, ki išče srednjo pot, in druga, nemirna in skrajna, ki ji je srednja pot mrzka, češ da je le sredi polovičarstva, pogajanja in vdajanja. Vse te skrajne struje imajo kakor sekte — v tem se sekte ločijo od herezij — vedno socialen značaj, izvesti hočejo neko reformo človeške družbe in njenega reda. Schwer misli, da spadajo v vrsto takih struj janzenizem, reformacija, husitstvo, gibanje fraticelov, sekta katarov in montanizem. Vsem so skupni trije znaki. Prvi je radikalizem, doslednost do korena in izhajanje iz korena, brez kompromisov. Drugi je agresivnost, neka revolucionarna odločnost, ki nima nobenih strašljivih pomiselnosti in ozirov. Tretja je neke vrste idealizem, ki zajema moč iz idej, iz idealov, iz živih predstav nekega lepšega in boljšega sveta. Ta idealizem ima posebno moč na mlade ljudi, zato je mladina navadno v vrstah skrajnih struj. Če so takšne struje od početka, misli Schwer, ne morejo biti nekaj zgolj prigodnega, slučajnega, ampak morajo imeti v zgodovini krščanstva posebno nalogo. Katera bi bila ta naloga? Evangelij ni prinesel takšne rešitve socialnih vprašanj, ki bi bila z njimi socialna vprašanja enkrat za vselej, za vse razmere in vse čase rešena. Ne, vsak čas mora evangelijska načela nanovo in vprav za svoje razmere v dejanskem življenju udeleževati. Tu je pa nevarnost, da ne bi človeška lagotnost iskala tudi lagotne rešitve, da se ne bi preveč vdajala in prilagojala svetu in njegovim nazorom. In tu vrši pomembno nalogo radikalizem, ki zastopnikom zmernih struj ne daje miru, ampak jih sili, da se z njim bore in v tej borbi spoznajo svoje slabosti in priznajo neko upravičenost nasprotnih zahtev. Tako tudi zmerne struje dobe nekaj radikalizma, nekaj svežega in živega pogona, zlasti pa so prisiljene dokazati in pokazati, da je tudi njih hladnim pojmom izvir in početak v idejah in idealih. Le tako si morejo osvojiti tudi mladino, ki je hladna razumnost ne more zavzeti. S samo teorijo brez razmaha mladih in živih sil je pa sicer mogoče uravnati navadni socialni razvoj, a ni mogoče, kadar začne razpadati stari red, — saj je vse na svetu izpremenljivo —, obvladati preobrazujoče moči in ustvariti nov socialni red.

Ali socializem ali kaj?

O tem vprašanju je napisal v oktobrovem zvezku »Hochlanda« (1930/31, 1. zv.) prof. K. Muth znamenit članek z naslovom »Die Stunde des Bürgerums«, ki pravi v njem, da je prišla za meščanstvo ura odločitve. Bodočnost je socialistična. Ako se meščanstvo tega ne zave, je njegova usoda zapisana. Naloga meščanstva je torej z delovnih in socialistično mislečim ljudstvom zavzeti se za problem socializacije. To je še prav po-

sebej naloga krščanskega ljudstva. »Po mojem mnenju, pravi Muth, socializem kot etična ideja in krščanstvo spadata po notranjem bistvu skupaj in bila je usodna zamuda, da se krščanski svet že davno ni zadostno zavzel za socialistično gibanje in za njegov gospodarski ethos.« Kakor je stalo nekdanj meščanstvo proti fevdalnemu svetu, tako stoji danes proletarijat proti meščanskemu svetu. Kakor je tedaj zmagalo meščanstvo, tako bo danes zmagal proletarijat. Kakor smo katoličani svoj čas mir sklenili z meščanstvom, tako ga moramo danes s proletariatom, samo da bo ta mir radi mnogih zamud mnogo težji. Katoličani smo mislili na proletarijat le preveč zgolj z dušnopastirskega stališča, premalo se pa zavzeli za socialno vprašanje kot takšno. Sedaj je pa položaj ta: socialistično-proletarski svet bo zmagal, vprašanje je le to, ali z nami ali proti nam.

Na ta članek se je najprej odzval prof. dr. J. Messner v *W o c h e n s c h r i f t f ü r K u l t u r, P o l i t i k u n d V o l k s w i r t s c h a f t* (18. okt. 1930). Messner priznava, da je Muth dobro pokazal na problem, ki je: meščanstvo in socializem pa krščanstvo. Meščanstvo in proletarijat se morata zopet združiti, zato se morata družba in gospodarstvo preurediti. Vprašanje je le kako. Messnerju se ne zdi pravilno, da Muth zahteva kar kratkoma afirmacijo socializma in socializacijo. Socializem, pravi Messner, je dandanes že tako dvoumna beseda, da bi jo bilo treba najprej natančno opredeliti, ideja socializacije je pa po vojni izkazala svojo popolno nemožnost. Najboljši in vodilni socialisti sami ne mislijo več na socializacijo, predvsem pa nobena skupina socialistov ne more povedati, kakšna naj bi konkretno bila. Gotovo, če bi se jasno pokazalo, prvič, da je socialistično gospodarstvo možno, drugič, da je tudi zmožno zagotoviti prehrano napredujočega kulturnega ljudstva, in tretjič, da je med vsemi drugimi gospodarskimi možnostmi ono tega najbolj zmožno, tedaj bi bil tak socialistični gospodarski red pravna zahteva. A sedaj niti ni jasno, ali je tak način sploh možen, dozdej je to le poizkus, ki je pač zmožen pehniti meščanstvo v proletarstvo, a brez jamstva, da bi bil zmožen potegniti delovno ljudstvo iz proletarstva. Bolj in bolj se odkriva, da je sploh alternativa napačno postavljena: ali kapitalizem, ali socializem! Ne kapitalizem, ne socializem, ampak korporativno-organski družabni red, le-ta je prava zahteva bodočnosti, in vprav krščanstvo je bilo, ki je vedno smatralo korporativni princip za pravi tvorni princip družbe in gospodarstva. Tu se morata torej zopet združiti tudi proletarijat in meščanstvo.

Dobre misli obeh člankov je povzela »Soziale Revue« (1930, 12. zv.) v članku »Ans neue Ufer«. Za geslo navaja Pija XI. izrek: »Kdor pravi katoliško, pravi tudi socialno.« Katoličani, pravi, smo še vedno premalo aktivno socialni. Naše krščanstvo je še vedno premalo akcija. Res da Cerkev tudi brez socialne akcije ne bi propadla, toda mas brez nje ne bo več dobila. Pustimo besedo »proletariat«! To je mrzka beseda. Za delovno ljudstvo gre, za delavstvo. Delavstvo si bo osvojilo bodočnost in vprašanje je le to, ali bo to delavstvo krščansko ali Kristusu sovražno. Če re bomo šli z delovnim ljudstvom, je zelo verjetno, da delavstvo bodočnosti ne bo krščansko in da tudi bodoča kultura, ki jo bo to delavstvo ustvarilo, ne bo krščanska. Muth je dejal, da je socializem Christophorus, ki bo prenesel krščanstvo v novo dobo. Mi pravimo: delovno ljudstvo, delavstvo mora sprejeti živo krščanstvo in tako započeti novo dobo. Marx in marksizem nikdar ne bosta tisti Christophorus, ki bo prenašal krščanstvo na novi breg!

Nova pretvorba ruskega komunizma.

Ruski komunizem ne more najti svojega pravega izraza. Ze Lenin je moral izpovedati, da se mu je poizkus čistega komunizma ponesrečil. Uvesti je moral NEP, novo ekonomsko politiko. Sedaj je isto doživel Stalin. Veliko načelo komunizma je enakost. Vsaj vprav neenakost, ki je na svetu, žene ljudi v komunizem. A sedaj se je v sovjetski Rusiji sopočel velik boj proti evangeliju o enakosti. V Rusiji so bile sedaj tri plasti: zasužnjena, brezpravna množica, nad njo delavci, vsi enaki, z enakimi pravicami in dolž-

nostmi ter z enakimi dohodki, na vrhu pa Stalin s svojimi izbranci. Zadnji čas (23. junija 1931) je pa Stalin oznanil preobrat. Delavstvo se mora reorganizirati. Delavec si ne sme več prehodno voliti dela in delavnice. Takšna svoboda je znak anarhije. Potem pa je treba odpraviti enakost. Delavec mora biti odgovoren za svoje delo, a komu? Nad njim morajo biti »šefi«, ki so boljše plačani in ki morajo skrbeti za to, da se res dela. Tudi ne sme biti več načelo: vsakemu enako, temveč le vsakemu po njegovem delu! Da bi Stalin dokazal potrebo te nove orientacije, je namignil časopisju in vse časopisje je začelo zadnje mesece s temnimi barvami slikati razdejanje gospodarstva. Vsega so krivi delavci, ki se branijo dela in dela prebirajo. (Morda Stalin tudi hoče odvaliti odgovornost za neuspehe na delavstvo in tako odvrniti od sebe vedno naraščajoče nezadovoljstvo množice.) Znani poznavalec ruskih razmer D'Herbigny je zbral v zadnjem zvezku »Etudes« (za oktober 1931, str. 129—158) mnogo teh obtožb iz ruskega časopisja zadnjih mesecev. Nprestano se ponavljajo obtožbe za vse raznotere pannoše gospodarstva. »Ni živill!« »Ni mleka!« »Ni vode!« »Ni soli!« Krivi so delavci, ker nočejo delati, ker delajo neredno in nemarno. »Ni premoaga!« »Ni rude!« »Ni strojev!« Krivi so delavci! »Ni vagonov!« »Ni prevoznih ladij!« »Ni avtobusov!« Krivi so delavci! »Ni zadosti šoll!« »Ni učiteljev!« »Ni šolskih knjig!« Krivi so delavci! Vsega so krivi delavci, ker so enako plačani, naj delajo — ali ne, ker niso nikomur odgovorni; vsega je kriv sistem enakosti. Ker so vsi enaki, jim je vse enako, to je, jim ničesar ni resno mar! Vse torej kaže na to, da se pripravljajo novi zakoni o delu. In vse kaže tudi na to, da bo ta nova zakonodaja »militaristična, despoticna«, podobna suženjstvu v starem Egiptu. V Rusiji se vrača staro suženjstvo, a mnogo hujše, kakor je bilo. Kje je Mozes, vprašuje D'Herbigny, ki bo rešil krščansko ljudstvo strašnejšega suženjstva, kakor pa je bilo suženjstvo izraelskega ljudstva v starem Egiptu?

Diktatura proletariata.

V Sozialistische Monatshefte (1930 III., 1100—1106) skuša Paul Kampffmeyer ovreči komunistično in Leninovo teorijo o potrebi nasilne revolucije in diktature proletariata, češ da sta Marx in Engels le mimo-grede časih izrekla takšne misli. Toda zdi se vendar, da ni tako. Nasprotno bi bilo mnogo laže dokazati, da sta se Marx in Engels le mimo-grede, časih, prilagodila razmeram in iz gole taktike dopustila paktiranje z meščansko demokratično državo. Komunistični manifest in konec tistega slovitega 24. poglavja I. dela »Kapitala« pričata dosti zgovorno o globoko revolucionarnem hotenju Karla Marxa. Sicer pa mora tudi Kampffmeyer priznati te-le izrazite besede v Marxovi kritiki gothaškega socialnodemokratskega programa: »Zwischen der kapitalistischen und der kommunistischen Gesellschaft liegt die Periode der revolutionären Umwandlung der einen in die andere. Der entspricht auch eine politische Übergangsperiode, deren Staat nichts anderes sein kann, als die revolutionäre Diktatur des Proletariats.« To je vendar čisto načelna izpoved za diktaturo proletariata!

Racionalizacija.

O racionalizaciji je napisal zanimivo študijo prof. dr. Milan Ivšić (Ideja racionalizacije i njezin medjunarodni karakter, Zagreb 1931, str. 39). Navadno si mislimo racionalizacijo le bolj kapitalistično, kako izločiti iz gospodarstva vse, s čimer se neracionalno tratijo delo, kapital, čas itd. Mislimo na taylorizem in fordizem (ameriški inženir Taylor je proizvedel, kako najbolj racionalno izrabiti človeške sile, veliki industrijec Ford je v svojih tovarnah to praktično izvedel). Prof. Ivšić poudarja da ima racionalizacija tudi socialno plat in da Ford tudi te ni prezrl. Ne gre za to, da bi človeka čim bolj prilagodili stroju, temveč vprav narobe, da bi stroj prilagodili človeku in njegovim močem, potem pa da bi ljudstvo čim bogateje preskrbeli z vsem, česar potrebuje, in čim najbolj poceni. Racionalizacija

naj bi zajela tehnično, ekonomsko in socialno življenje. Zato, pravi dr. Ivšič, treba seveda izpremeniti tudi ljudsko mišljenje o delu. Ni vsak način racionalizacije enako primeren vsakemu narodu. Doslej imamo tri tipe, ameriški (v obliki gospodarstva s trusti in industrijskimi »kralji«) nemški (militaristično-discipliniran pod državno kontrolo in s težnjo nacionalno-ekonomске iniciative). Za nas ni ne eden ne drugi. Pri nas bi morali izvesti načela racionalizacije na podlagi naših strokovnih organizacij in zadrug. Za znanstveno organizacijo dela se je osnoval v Ženevi poseben mednarodni inštitut, ki ima po posameznih državah narodne odbore. Pri nas je tak »narodni komitet« s sedežem v Zagrebu (»Ju-Na-Ko«).

Kulturna revija Rusov — emigrantov.

Ruski misleci v emigraciji so začeli izdajati filozofsko revijo »Rusko misel« v (največ) nemškem jeziku: *Der Russische Gedanke. Internationale Zeitschrift für russische Philosophie, Literaturwissenschaft und Kultur.* Herausgegeben von Boris Jakowenko (I 1929/30, II 1931/32). Namen reviji je: vzajemno spoznavanje ruskih mislecev v izgnanstvu, gojitev filozofskih znanosti, zanimanje za Rusijo in ruske kulturne pojave itd. Glavni sotrudniki so (imena pišemo, kakor so pisana v reviji sami): prof. N. O. Losskij (Praha), prof. N. A. Berdiaeff (Clamart, Seine), prof. S. L. Frank (Berlin), prof. S. J. Hessen (Praha), prof. E. A. Liatzky (Praha), dr. H. Glockner (Heidelberg), prof. D. I. Tschizevskij (Praha), prof. D. P. Swiatopolk-Mirskij (London), prof. E. Lo Gatto (Roma), prof. E. Rádl (Praha), dr. F. Pelikán (Praha), dr. Th. Alber (Marienbad), dr. V. Jankelewitsch (Pariz), prof. W. Zenkowskij (Pariz) in kajpada izdajatelj in urednik Boris Jakowenko (Máriánské Lázně, ČSR). V reviji so zastopane najrazličnejše struje. Urednik sam jih je bil tako označil: N. Losskij — idealnorealistični intuitivizem; N. Berdjajev — stvariteljni antropologizem; S. Frank — idealistični ontologizem; P. Florenskij, S. Bulgakow, L. Lorew — ontološkodialektični simbolizem; W. Sesemann — čisti gnozeologizem; B. Jakowenko — transcendentalni pluralizem. Vsak zvezek je razdeljen v tri oddelke. Prvi oddelek je namenjen ruskim mislecem vseh struj kot zbirališče in evropska tribuna. Drugi oddelek je odločen za zgodovinska vprašanja ruskega mišljenja in ruske kulture. Tretji odelek prinaša novosti iz območja ruskega mišljenja in ruske kulture, poročila o novih ruskih delih in novih inozemskih delih v Rusiji. Naj navedemo za zgled vsebino zadnjega zvezka (II 2): N. Losskij, »Mitično« in sedanje znanstveno mišljenje; N. Debolskij, Kritične opombe o mističnem realizmu; Al. Weidemann, Pojem absolutnega; B. Jakowenko, Povrat k dogmatizmu. — G. Gurvitch, Socialna filozofija Fr. Krausa (v franc. jeziku); N. Ossipow, Tolstoj in medicina; E. Harma, Intuicionistična koordinacija Nikolaja Loskega, motrena z energo- in kulturnopsihološkega stališča; W. Sesemann, Boljševistična filozofija v sovjetski Rusiji; E. Liatzky, Dve senci in dve peroti. Studija ob Dostojevskega romanu »Idijot«. — H. Leissgang, Ob 50 letnici smrti Fjodora Mihajloviča Dostojevskega; E. Kenchel, Lev Tolstoj in sedanost; J. Szuran, Spoznavnoteoretična in fizikalna rešitev relativitetnega problema. Vzrok gravitacije; B. Jakowenko, Sestdesetletnica N. O. Loskega; A. Pawlow, Nikolaj Ivanovič Karejev. Spomin. — Poročila in razgled revij. — Revija je vsekako zanimiva. Zlasti so zanimive razprave o ruskih književnikih in iz ruske književnosti. Navedimo še nekaj teh razprav iz drugih zvezkov! S. Hessen, Tragedija dobrega v »Bratih Karamazovih« (I 1); E. Liatzky, »Vstajenje« L. Tolstega kot umetniški spomenik (I 1); E. Rosenkranz, Lermontov in Goethe (I 2); Iv. Lapschin, Dostojevskij in Pascal (I 2); E. Rosenkranz, Odnosaji Turgenjeva k Bakuninovi sestri Tatjani (I 3); A. Bem, Dostojevski v umetniški polemiki proti Tolstemu (I 3); N. Bubnov, Problem zla v ruski filozofiji (I 3). Za primer povzemimo vsebino Hessenove razprave o tragediji dobrega v »Bratih Karamazovih«. Oče je suženj strasti; etično gol, le izraz animalične vitalnosti. Zanj je na svetu le slá. V njem je zlo kot slá. Sin Dimitrij (Mitja) je tudi suženj strasti, a bridko doživlja etično nasprotje dobrega in zlá. Tri čuvstva ga

dvigajo nad golo vitalnost: sram, sočutje in spoštovanje. Ta čuvstva tvorijo po Solovjevu »naravno podlago pravnosti«. Tako Dimitrij vtelesuje naravno stopnjo dobrega, ki se pojavlja pred vsako refleksijo v neposrednem čuvstvu naravnega človeka. Iz čuvstva spoštovanja izvira tudi njegova neposredna vera v Boga. Je pa pohoten (to je dediščina po očetu); pošten, a počuten; radi sle sovraži očeta. Sla, sovraštvo, jeza, to so tri prav tako nažonska naravna čuvstva zla. V Ivanu je postalo dobro predmet refleksije. V njem je razbrzdan um, ki hoče vse racionalizirati; um mu je princip življenja. V Ivanu je povzet ves dialektični razvoj etike od Leibniza do Nietzscheja. Bori se proti Leibnizovemu optimizmu. Um ne more razložiti zla na svetu, zato ne more sveta »akceptirati«. Vzbuja se v njem odpor proti svetu. V »Velikem inkvizitorju« je najvišji izraz te filozofije svobode. V svobodi in ne v sreči, v osebnosti in ne v popolnosti, najstvu in ne v bitju je dobro avtonomno, zgolj človeško, tostransko. A nazadnje se mu um — zmeša. V dialektiki avtonomnega dobrega se prevrne končano dobro v nasprotje. V Ivanu je zlo kot napuh duha. V Aljošu je dobro kot ljubezen; darujoča se krepost, z njo pa veselje kot osnovno duševno svojstvo. A tudi v Aljošu je še nekaj zla, zlo kot vnemarnost (pozabil je na brata). V starcu Zozimu je izražena svetost. — Prav tako zanimiva je razprava Bubnova o problemu zla v ruski religijski filozofiji. — Filozofija je v »Ruski Misli« globoka, izveščine prežeta z ruskim misticizmom in za zapadnjake dosti težko umevna. Zelo moti pisava imen. Ali se ne bi mogli odločiti Rusi za internacionalno pisavo ruskih imen? Ali ni pisava Tschizewskij nestvor?

Iz filozofije.

Pod naslovom »Meditace v ěk ů« (str. X+187, Brno 1930) je izdal dr. Jos. Kratochvil sedaj III. del: *Filosofie novověká, Novodobna filozofija*. Ta del obsega početke novodobne filozofije, tako zvano prehodno ali renesančno dobo, pa razdobje od Descartesa do Kanta (Kant ni še obdelan). O prvih dveh delih je »Čas« že poročal. Iste vrline ima tudi ta del: dobro splošno oznako (nasproti srednjeveškemu »theocentrizmu« označuje navedeno filozofijo »anthropocentrizem«, nasproti »brezimmnosti in občestvenosti srednjeveškega mišljenja« je novodobno mišljenje »osebno, individualno in subjektivno«), kolikor mogoče popoln pregled mislecev z označbo njih mišljenja in zadostno literaturo. Četrtri in zadnji zvezek bo obsegal najnovejšo filozofijo od Kanta dalje s posebnim ozirom na češko filozofijo.

Dr. J. Kratochvil je izdal tudi kratko zgodovino novoskolastične filozofije (Novoscholasticism. Dějinný přehled novoscholastickeho hnutí. V Brně 1930, str. 24), ki v njej opisuje razvoj te filozofije od prvih početkov na Španskem (Balmes, Gonzales), v Italiji (Liberatore, Sanseverino), Nemčiji (Kleutgen) sredi polovice preteklega stoletja in nje razmah po okrožnici Leona XIII. (Aeterni Patris, 1879) po vseh deželah. Podaja tudi zastopnike novoskolastike na Češkem, Hrvaškem in Slovenskem.

Isti je napisal »Otázky pedagogické« (V Brně 1930), šest razprav »k rešitvi sodobnih vzgojnih problemov«. V prvi razpravi »Filozofija in pedagogika« dokazuje upravičenost filozofske pedagogike. »Vzgoja, osnovana na goli psihologiji in na poizkusih, je nepopolna in nevzgojna« (8). Obenem pa filozofska pedagogika, ki določuje vzgoji cilj »sub specie aeternitatis«, daje umske osnove teološki pedagogiki in utira tako pot vzgojeslovju »paedagogia perennis«. V drugi razpravi »Nravna podlaga vzgoje« dokazuje, da je »ideal izobrazbe v tesni zvezi z нравnim idealom« (20). Brez etičnega votka ni idealne kulture. Vzgoja brez etičnih prvin znači ponižanje in oslabljenje duševnega življenja. Tretja razprava govori o »vzgoji in srednješolski izobrazbi«. Izobrazba mora biti formalna in materialna. Vendar mora prevladovati na visokih šolah (znanost), na osnovnih šolah prva, srednja šola mora podajati harmonično sintezo obeh. Četrta razprava motri versko vzgojo. Šola mora podati osnove življenja, zato pa pokazati

tudi zmisel in vrednost življenja. Teža druge znanosti ne morejo dati, to more dati le religija. V peli razpravi razpravlja, da na Češkem ni pravega umevanja za globoki pomen verske vzgoje. Dijakov je 76% katoliških in le 24% nekatoliških, a od 4048 učiteljev na meščanskih šolah 1705 brez konfesije, katoliških samo 1683. Iz šolskih knjig je božje ime že skoraj izbrisano. Geslo katoličanov mora biti: Za vzgojo otrok so odgovorni starši. A kjer je dolžnost, tam je tudi pravica. Zato morajo zahtevati katoliški starši za svoje otroke svobodno versko šolo! V zadnji razpravi tolmači K. nazore pedagoga C. Willmanna o vzgojnem pomenu filozofije.

Za jubilej sv. Avgušтина je prevedel prof. Kratochvil Avguštinov lep dialog »De beata vita« »Razgovor o blaženem životě« (V Brně 1931). V uvodu podaje kratko označbo sv. Avgušтина in lep obris njegove filozofije.

S. Zimmermann, profesor filozofije na teološki fakulteti zagrebske univerze, je objavil v »Godišnjaku Sveučilišta u Zagrebu« (1924/25—1928/29) kratko razpravo o »Filozofijski osnovi znanstvene spoznaje«, ki v njej brani svojo noetično metodo nasproti metodi Al. Ušeničnika.

Za 60letnico znamenitega nemškega filozofa dr. Jos. Geyserja je izdal docent monakovske univerze F. J. von Rintelen velik zbornik »Philosophia perennis«, Abhandlungen zu ihrer Vergangenheit und Gegenwart (Regensburg 1930. B. I., S. X, 525; B. II., S. X, 531—1244). V zborniku je zastopanih 68 filozofov iz 16 različnih držav in narodov. Od Slovencev je zastopan Al. Ušeničnik z razpravo »Das Unbewußte bei Thomas von Aquin«.

Iz socialnopravne in gospodarske znanosti.

Univ. prof. dr. Metod Dolenc je objavil v 239. knjigi »Rada« Jugoslovanske Akademije znanosti i umjetnosti slovensko razpravo »Slovenska ljudska sodišča v dobi od 16. do 18. stoletja« (str. 56), ki je v njej sistematično obdelal na podlagi dosedanjih spoznanj in dognanj ustroj te znamenite narodne institucije. Razprava je važna ne le za pravnike, temveč tudi za sociologe.

Prof. za narodno gospodarstvo na ljubljanski univerzi dr. A. Bilimović neumorno proučuje težka vprašanja svoje stroke. Zadnji čas je objavil razprave: Nove metode proučavanja konjunktur in gospodarska prognoza, Oris narodnega gospodarstva v Jugoslaviji (obe na ruskem jeziku v izdanju ruskega znanstvenega instituta v Beogradu, 1929); Grenzkosten und Preis (v Zeitschrift f. Nationalökonomie, Wien 1929); Die Preislehre von Othmar Spann (v Schmollers Jahrbuch Jahrg. 54, 1930); Racionalizacija gospodarstva (v Zborniku znanstvenih razprav ljubljanske juridične fakultete VII, 1930); Kritische und positive Bemerkungen zur Geldwerttheorie (v Zeitschrift f. Nationalökonomie, Wien 1931).

Ne le pravnik, temveč tudi sociologa in psihologa bo zanimala razprava, ki jo je napisal univ. prof. Aleksander Maklečev (v istem Zborniku VII, 1930) o »osebnosti zločinca v modernem kazenskem pravu s posebnim ozirom na kazenski zakonik kraljevine Jugoslavije«. Dočim so starejši zastopniki kazenskega prava (zastopniki klasicizma) motrili le zločin kot dejanje in bistvo kazni kot pravično povračilo, so obrnili njih nasprotniki kriminalisti antropologi in sociologi vso pozornost na zločinčovo osebnost, njegov značaj, njegovo mišljenje in na nagibe zločina. Moderno kazensko pravo skuša izvesti upravičen kompromis med tradicionalizmom klasikov in reformizmom modernistov.

V oceno smo prejeli:

1. Od Jugoslovanske knjigarne v Ljubljani:

- Johann Bojer, **Izseljenci**. Roman. 1931. (Leposlovna knjižnica.)
Lewis Wallace, **Ben-Hur**. Povest iz Kristusovih časov. I. in II. del. 1931. (Ljudska knjižnica.)
H. Sienkiewicz, **Skozi pustinje in puščavo**. Roman iz Mahdijevih časov. 1931. (Ljudska knjižnica.)
Narte Velikonja, **Otroci**. Novele. 1931. (Zbirka domačih pisateljev.)
Gabriel Scott, **Mala trojka**. 1931. (Zbirka mladinskih spisov.)

2. Od Mohorjeve družbe v Celju:

- I. Koštiál, **Slovniki in slovarski brus** knjižne slovenščine. Drugi natisk. 1931.
M. Grafenauerjeva, **Iz duhovnega življenja družine**. Mohorjeva knjižnica 42.

3. Od drugih založb in avtorjev:

- Annuaire de l'Association Yougoslave de droit international**. Première année. Les Editions internationales. Belgrade-Paris. 1931.
Dr. Mate Tentor, **Pismo i postanak alfabeti**. Zagreb 1931.
Dr. R. Andrejka, **Napake v slovenskem izrazoslovju**. Samozaložba. Ljubljana 1931.
Dr. Hijacint Bošković O. P., **Problem spoznanja**. Izdanje »Duhovnog života«. Zagreb 1931.
Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani. Kulturno-zgodovinski del. Ljubljana 1931.
Dijaški koledarček za šolsko leto 1931/32. Izdala Slov. dij. zveza. IV. letnik. Uredil Etbin Bojc.

Publikacije Leonove družbe:

V založbi in prodaji imamo te-le knjige in brošure:

Slovenci v desetletju 1918—1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Uredil dr. Josip Mal. 1928. Str. 776. Subskripcijska cena (do 10. marca 1929) **samo pri založnici** broš. 180 Din, vez. 200 Din, plačljivo tudi v treh obrokih; v knjigotrštvu (in po 10. marcu 1929 tudi pri založnici cena 25% več.

Dr. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, II. knj. broš. 140 Din, vezana 160 Din; III. knj. broš. 120 Din, vez. 140 Din; IV. knj. broš. 200 Din, vez. 220 Din; V. knj. broš. 250 Din, vez. 270 Din.
Knjige I. Gradiva imamo le še par izvodov à 100 oziroma 120 Din.

Dr. Jos. Gruden: Slovenski župani, broš. à 8 Din.

Dr. Jos. Gruden: Cerkevne razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitev ljublj. škofije à 25 Din.

Dr. M. Opeka, Rimski verzi, broš. à 10 Din.

Paul Bourget-Kopitar, Zmisel smrti, roman, broš. à 20 Din.

Baar-Hybášek, Zadnja pravda, povest, broš. à 20 Din.

Bazin-Iz. Cankar, Gruda umira, roman, broš. à 30 Din.

P. St. Škrabca Jezikoslovni spisi, Zv. I. snopiči 1—4 à 10 Din, zv. II. snop. 1. tudi à 10 Din.

Dr. P. Blaznik, Kolonizacija selške doline, broš. à 30 Din.

Dr. A. Gosar, Kriza moderne demokracije à 5 Din.

Dr. A. Gosar, Poljedelska statistika à 5 Din.

Dr. A. Breclj, Seksualni problem à 5 Din.

Dr. Kolarič, Miklošič à 5 Din.

Fr. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo à 30 Din.

»Čas«, znanstvena revija Leonove družbe: dobe se vse številke vseh letnikov (1907—1931) razen št. 1 letn. 1907 ter št. 1 in 2 letn. 1910. Okrožnici »Casti connubii« in »Quadragesimo anno« à 10 Din (broš.).

Oddajamo tudi posamezne številke à 8 Din.

Naročila naj se pošiljajo na upravo »Časa«, Ljubljana, Jugoslov. tiskarna, Kolportažni oddelek.

Leonova družba.